

T.C.
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
ATATÜRK İLKELERİ VE İNKILAP TARİHİ ENSTİTÜSÜ
ATATÜRK İLKELERİ VE İNKILAP TARİHİ ANABİLİM DALI

OSMANLI ERMENİ BASININDA YUNANİSTAN
BAŞBAKANI ELEFTHERİOS VENİZELOS
(1910 – 1920)

YÜKSEK LİSANS TEZİ
Haçadur NERSESOĞLU
2901170003

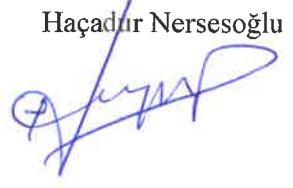
Tez Danışmanı: Doç. Dr. Nilüfer Erdem

İstanbul 2020

“Yüksek Lisans tezi olarak sunduğum Osmanlı Ermeni Basınında Yunanistan Başbakanı Eleftherios Venizelos (1910 – 1920) adlı çalışmanın, tarafımdan, bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurulmaksızın yazıldığını ve yararlandığım eserlerin bibliyografyada gösterilenlerden oluştuğundan, bunlara atıf yapılarak yararlanılmış olduğunu belirtir ve bunu onurumla doğrularım.”

06.07.2020

Haçadur Nersesoğlu

T.C
YÜKSEKÖĞRETİM KURULU
ULUSAL TEZ MERKEZİ

TEZ VERİ GİRİŞ FORMU

Referans No	10215712
Yazar Adı / Soyadı	HAÇADUR NERSESOĞLU
Orcid	0000-0002-0193-1873
T.C.Kimlik No	33295768362
Telefon	5448172968
E-Posta	hacadurnersesoglu@gmail.com
Tezin Dili	Türkçe
Tezin Özgün Adı	Osmanlı Ermeni Basınında Yunanistan Başbakanı Eleftherios Venizelos (1910-1920)
Tezin Tercümesi	Greek Prime Minister Eleftherios Venizelos in the Ottoman Armenian Press (1910-1920)
Konu	Türk İnkılap Tarihi = History of Turkish Revolution
Üniversite	İstanbul Üniversitesi
Enstitü / Hastane	Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü
Anabilim Dalı	Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Anabilim Dalı
Bilim Dalı	Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Bilim Dalı
Tez Türü	Yüksek Lisans
Yılı	2020
Sayfa	173
Tez Danışmanları	DOÇ. DR. NİLÜFER ERDEM
Dizin Terimleri	
Önerilen Dizin Terimleri	

06.07.2020

İmza:.....

ÖZ

OSMANLI ERMENİ BASININDA YUNANİSTAN BAŞBAKANI ELEFTHERİOS VENİZELOS (1910 – 1920)

Haçadur NERSESOĞLU

Eleftherios Venizelos, icraatlarıyla Yunan tarihinin en önemli siyasetçilerinden birisi olmuştur. Yunanistan Başbakanı olarak 1910 – 1920 yılları arasındaki süreçte Yunanistan'ı bir hukuk devleti haline getirmek, eğitimi herkese ulaştırmak, işçilerin çalışma koşullarını iyileştirmek yönünde düzenlemeleri olmuştur. Ancak Venizelos isminin asıl öne çıkmasındaki sebep, Yunanistan'ın topraklarını genişletmek adına ortaya koyduğu çabalarıdır. Nitekim Yunanistan'ın Büyük Ülküsü'nü [Megali İdea] ete kemiğe büründüren kişi olarak tanınmıştır. İyi bir siyasetçi ve başarılı bir diplomat olarak dünya kamuoyunun olduğu gibi, Osmanlı Ermeni basınının da dikkatini çekmiştir. Dolayısıyla çalışmamızda Osmanlı Devleti ile Yunanistan'ı etkileyen 1910 – 1920 yıllarındaki gelişmelere paralel, Osmanlı Ermeni basınındaki K. Eleftherios Venizelos ile ilgili yazılar değerlendirilip, Yunanistan Başbakanının hangi özellikleri ile ele alındığı ortaya konmuştur.

Çalışmamızda temel kaynaklarımız Osmanlı Ermeni basınından Aravod, Ariamart, Artaramart, Aşhadank, Azadamart, Cagadamart, Jamanak, Joğovurt, Joğovurti Tsaynı, Pütanya, Püzantion, Taşink, Verçin Lur'dur. Ancak bunun yanında Ermenistan basın organlarından Hayasdan, diasporadaki Ermenilerin bir basın organı olan Hayrenik, Yunan basın organlarından Ethnikos Kiriks ve Karamanlıca bir basın organı olan Aktis'ten yararlanılmıştır. Ermenice ve Yunanca ifadelerin Latin Alfabesi ile en yakın okunuşları verilmiştir. Gazete tarihlerinde Miladi Takvim esas alınmakla birlikte, gazetelerin üzerindeki Julyen Takvim ise parantez içinde aktarılmıştır.

Çalışmamız neticesinde Venizelos'un Ermeni kamuoyu ve basın organları tarafından genellikle takdir edildiği saptanmıştır. Öyle ki Osmanlı Ermeni basını bu dönem içerisinde Yunanistan'da Venizelos ile Konstantin arasındaki sürtüşmede Venizelos'a meyletmiştir. Ancak bu Osmanlı Ermeni basınının Venizelos ve

dönemindeki bir takım aksaklıkları hiç görmediği anlamına da gelmemelidir. Paris Barış Konferansı'nda Venizelos ve Boğos Nubar Paşa'nın dirsek teması sebebiyle Yunanistan, Ermenistan'a dost bir devlet olarak yansıtılmıştır. 1920 Kasımındaki Yunanistan seçimlerinde Venizelos'un iktidarı kaybetmesi Osmanlı Ermeni basını tarafından üzücü bir gelişme olarak değerlendirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Eleftherios Venizelos, Yunanistan, Yunan, Helen, Rum, Megali İdea, Osmanlı Ermeni Basını.

ABSTRACT

GREEK PRIME MINISTER ELEFTHERIOS VENIZELOS İN THE OTTOMAN ARMENIAN PRESS (1910-1920)

Haçadur Nersesoğlu

Elefterios Venizelos has been one of the most influential politicians in Greek history due to his actions. As President of Greece in years from 1910 to 1920 he tried to turn Greece into a state of law, He tried to make education accesible to everyone and he tried to make worker's conditions better. However, the main reason why Venizelos as a name become prominent was the efforts that he had for extend Greek territories. Indeed, he is the one who put Megali Idea into an action.As a good poltician and a bureaucrat he drew attention of Ottoman Armenian media as well as the world. That is why, in our publication the publications about Elefterios Venizelos were investitaged and which characteristics of the Greek President were taken into an account while being parallel to developments between Ottoman Empire and Greece in 1910 to 1920's.

In our work our main resources from Ottoman Armenian press are Aravod, Ariamart, Artaramart, Aşhadank, Cagadamart, Jamanak, Joğovurt, Joğovurti Tsayı, Pütanya, Püzantion, Taşink and Verçin Lur. However, besides them Armenians publication Hayasdan, a publication of diaspora Armenians that is called Hayrenik also Greek publicaton Ethnikos Kirix and a publication based in Karamanlidika called Aktis were also used. Armenian and Greek phrases are given with the closest readings to Latin Alphabet. In the dates of newspapers Gregorian Calendar was taken into account but also Julien Calendars are given in parantheses.

As a result of our work it is seen as that Venizelos was appreciated by Armenian public and publications. Such that Ottoman Armenian press took the side of Venizelos in a clash between Venizelos and Konstantin. However, this does not mean that Ottoman- Armenian press did not saw some inconveniences in Venizelos and his period. In Paris Peace Conference due to the close contact between Venizelos

and Nubar Paşa, Greece was reflected as a friendly nation to Armenia. In the November of 1920, Venizelos defeat in Greek elections was reflected as a sad development in Ottoman Armenian press.

Keywords: Eleftherios Venizelos, Greece, Megali İdea, Greek, Helen, Rum, Ottoman Armenian Press.

İÇİNDEKİLER

ÖZ.....	v
ABSTRACT.....	vii
ÖNSÖZ.....	xii
TABLO, ŞEKİL, RESİM, FOTOĞRAF, GRAFİK, SEMBOL VE BENZERİ UNSURLARIN LİSTELERİ.....	xiv
KISALTMALAR.....	xv
METOT VE KAYNAKLARIN DEĞERLENDİRİLMESİ.....	xvi
GİRİŞ.....	1
BİRİNCİ BÖLÜM	
Girit Problemi ve Venizelos'un Yunanistan'daki İlk İcraatları.....	8
1.1. XX. Yüzyıla Kadar Girit Problemi İle İlgili Gelişmeler.....	8
1.2. K. Eleftherios Venizelos'un Çocukluğu ve Gençliği.....	12
1.3. Gudi Darbesi ve Venizelos'un Yunanistan'a Gelişi.....	15
1.3.1. Gudi Darbesi.....	15
1.3.2. Venizelos'un Gudi Darbesi'ndeki Arabuluculuk Rolü.....	19
1.3.3. Venizelos'un Yunanistan'da İktidara Gelişi ve İlk İcraatları (1910 – 1912).....	21
1.4. Venizelos'un İktidarı Döneminde Girit Problemi.....	27
İKİNCİ BÖLÜM	
Yunanistan'ın Genişleme ve Kriz Döneminde Venizelos.....	34
2.1. Osmanlı Ermeni Basınında Balkan Savaşı ve Venizelos.....	34
2.1.1. Balkan Savaşı'nın Ayak Sesleri.....	34
2.1.2. I. Balkan Savaşı'nın Seyri.....	38

2.2.2.1. Doğu Cephesi – Trakya Ordusu’nun Muharebeleri.....	38
2.1.2.2. Batı Cephesi – Makedonya ve Arnavutluk Muharebeleri.....	40
2.1.2.3. Deniz Harekâtı.....	42
2.1.3. I. Balkan Savaşı Döneminde İngiltere ve Fransa’nın Yunanistan’a Yardımları.....	44
2.1.4. Çatalca Ateşkesi (3 Aralık 1912).....	45
2.1.5. Barış İçin Hamleler: Londra Barış Konferansı (16 Aralık 1912) – Süfera (Büyükelçiler) Konferansı (17 Aralık 1912) – Londra Antlaşması (30 Mayıs 1913).....	46
2.1.6. II. Balkan Savaşı’nın Seyri.....	51
2.1.7. Balkan Savaşı’nı Bitiren Antlaşmalar.....	52
2.2 Adalar ve Epir Meselesi.....	57
2.3. I. Dünya Savaşı Öncesi Yunanistan.....	62
2.4. Yunanistan’da Ulusal Bölünmüşlük Dönemi.....	65
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM	
Venizelos ve Büyük Yunanistan Projesi.....	86
3.1. Osmanlı Devleti’nin Birinci Dünya Savaşı’na Girişi.....	86
3.2. Mondros Ateşkes Antlaşması ve Sonrasındaki Gelişmeler.....	89
3.3. Paris Barış Konferansı’na Giden Süreçte Venizelos’un ve Yunanlarla Rumların Çeşitli Girişimleri.....	95
3.4. Paris Barış Konferansı Çerçevesinde Venizelos ve Boğos Nubar Paşa.....	99
3.5. İzmir’in İşgal Süreci ve 1919 Yılıının İkinci Yarısında Yaşanan Gelişmeler.....	103
3.6. Sevr Barış Antlaşması’nın Hazırlık : I. Londra Konferansı (12 Şubat – 10 Nisan 1920) ve San Remo Konferansı (18 – 20 Nisan 1920).....	113
3.7. 1920 Yılıının İlk Yarısındaki Gelişmeler.....	115

3.8. 1920 Yılındaki Yunan Genel Taarruzu.....	118
3.9. Sevr Barış Antlaşması.....	120
3.10. Yunanistanda Gerçekleşen Kasım 1920 Seçimleri ve Venizelos'un İktidarı Kaybetmesi.....	123
SONUÇ.....	129
KAYNAKÇA.....	135
EKLER.....	152

ÖNSÖZ

Tez aşamasına geçtiğim zaman çalışmak istediğim konu, bir döneme damgasını vurmuş bir devlet adamının hayatı ve faaliyetleriydi. Ancak hangi devlet adamını çalışacağım konusunda kararsızlıklar yaşıyordum. Tez danışmanın Doç. Dr. Nilüfer Erdem'e bu isteğimi belirtmemin akabinde, hocam kendi çalışma alanı olan Türk – Yunan ilişkileri çerçevesinde, bir döneme damgasını vurmuş önemli bir devlet adamını çalışmamı önerdi: “Yunanistan Başbakanı Eleftherios Venizelos”.

Eleftherios Venizelos, 1910 – 1920 yılları arasında Yunanistan'da Başbakanlık yapmış önemli bir devlet adamıdır. Faaliyetlerini incelediğimde ilgili eserlerin tümünde Venizelos'un farklı yönlerini keşfettim. Ben de bir ilk olarak Osmanlı Ermeni basını üzerinden Venizelos'u tanıtmaya çalıştım.

Tezin ilk bölümünde önce Osmanlı Devleti ile Yunanistan arasında büyük bir sorun olan Girit adası hakkındaki bilgilere yer verdim. Giritli bir devlet adamı olan Venizelos'un Girit'teki çocukluk ve gençlik yıllarından bahsettikten sonra, Venizelos'u başbakan olmaya götüren süreci ve başbakan olduktan sonraki ilk icraatlarını değerlendirdim. İkinci bölümde Balkan Savaşı'nın yaşandığı yıllarda ve Yunanistan Birinci Dünya Savaşı'na girmezden önce Venizelos'un yürüttüğü siyaseti inceledim. Üçüncü bölümün konusu Venizelos'un “Büyük Yunanistan Projesi”ydi. Sevr Antlaşması'yla bunu elde etse de Kasım 1920'de seçimleri kaybetmiştir.

Ekim 2018'de başladığım tez dönemi çeviriler, kaynakların taranıp değerlendirilmesi ve tezin yazım süreci ile birlikte toplam bir buçuk yıl sürdü. Bu süre zarfında Beyazıt Devlet Kütüphanesi ve Kumkapı Türkiye Ermeni Patrikliği Kütüphanesi'nin kaynaklarından faydalandım. Açıkçası en zorlandığım husus gazeteleri ilk taradığımda ellerimin alerji olması ve ellerimde küçük küçük yaralar açılmasıydı. Bu nedenle ilk başlarda eldiven kullanırken, artık çıplak elle gazeteleri tarayabiliyor olduğuma çok seviniyorum. Olumsuz durumlarla karşılaşmış olsam da böyle güzel bir konuyu çalışmaktan mutluluk duyuyorum.

Bu süreç içerisinde desteğini hiçbir zaman esirgemeyen, tezin bütün detaylarıyla ilgilenen saygıdeğer hocam – tez danışmanım Doç. Dr. Nilüfer Erdem’e sonsuz teşekkürlerimi sunarım.

T.C. Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü’ne başladığım ilk günden itibaren bilgi ve tecrübeleriyle yoluma ışık tutan değerli hocam Prof. Dr. Mustafa Budak’a teşekkürlerimi bir borç bilirim.

Desteklerinden dolayı değerli hocam Dr. Öğr. Üyesi Hayrünisa Alp’e teşekkür ederim.

Mülakat için enstitüye geldiğim günden itibaren her dem yardımcı olan Arş. Gör. Duygu Saygın’a, değerli tavsiyeleri ile yardımlarından dolayı Arş. Gör. Umut Dere ve Arş. Gör. Anıl Dincel’e teşekkür ederim.

Tecrübelerini benimle paylaşan değerli büyüğüm Neyzar Peruzat Altınay’a teşekkürlerimi sunarım.

Ermenice, İngilizce ve Yunanca çevirilerime katkılarından dolayı T.C. İstanbul Üniversitesi Çağdaş Yunan Dili ve Edebiyatı yüksek lisans öğrencisi olan ablam Talar Nersesoğlu’na teşekkür ederim.

Bana büyük bir kültür mirası bırakan büyükbabamı ve bu mirası çoğaltarak bize aktaran babamı rahmetle anıyorum.

Bugüne gelmemde, her daim yanımda olan, bir kadının tek başına neleri başarabileceğinin en güzel örneğini sergileyen canım anneme sevgi, saygı ve şükranlarımı sunarım.

TABLO LİSTESİ

TABLO I: Jamanak Gazetesinde Yer Alan Balkan Savaşı Kayıplarına İlişkin Tablo.....	56
TABLO II: Yurtdışında Yayımlanan Ermenice İlk Süreli Yayınlar.....	152
TABLO III: Osmanlı Devleti Sınırları İçerisinde Yayımlanan Ermenice İlk Süreli Yayınlar.....	153

KISALTMALAR

ATAM: Atatürk Araştırma Merkezi

Bkz.: Bakınız

BMM: Büyük Millet Meclisi

Çev.: Çevirmen

KSÜSBD: Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi

OTAM: Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi
Dergisi

s.: Sayfa

t.y: Basım tarihi yok

TBMM: Türkiye Büyük Millet Meclisi

vb.: ve benzeri

METOT VE KAYNAKLARIN DEĞERLENDİRİLMESİ

Çalışmamızda, Osmanlı Ermeni basını üzerinden 1910 – 1920 döneminde yaşanan gelişmelere paralel Yunanistan Başbakanı Eleftherios K. Venizelos ele alınmıştır. Söz konusu dönem, hem Yunanistan hem de Osmanlı Devleti açısından kritik ve kırılma noktaları içeren bir dönemdir. Biz bu kritik dönemin kilit isimlerinden Venizelos'u Osmanlı Ermeni basınında yer alan haberler, köşe yazıları, makaleler ve yorumlar üzerinden değerlendirerek dönemin aydınlatılmasına yeni bir katkı sunmak istedik. Çünkü öncesinde dönemle ilgili gelişmeler ve dönemin şahsiyetlerinin, Osmanlı Ermeni basını üzerinden değerlendirilmesi pek yapılmamıştı. Dolayısıyla tezimiz, bu yöndeki ilk çabalardan biridir.

Venizelos, 1910 – 1920 döneminin aktif siyasetçilerinden ve başarılı diplomatlarından biridir. Bu özellikleri ile sadece Türk kamuoyunun değil, dünya kamuoyunun dikkatini çekmiş biridir. Kaldı ki hakkında da pek çok kitap ve makale yayınlanmıştır. Bu sebeple Osmanlı Ermeni basınına dikkatini çekmemesi olanaksızdı. Biz tezimizde öncelikle Osmanlı Ermeni basınına Venizelos'u nasıl değerlendirdiğini ortaya koymaya çalıştık. “Venizelos nasıl bir kişiydi?”, “Ülkesini nasıl yönetmişti?”, “Güttüğü siyaset başarılı bir siyaset miydi, yoksa ülkesini yıkıma mı götürmüştü?”, “Venizelos Ermeni milletine dost muydu?”, “Osmanlı Ermeni basını Venizelos'un en fazla hangi icraatlarıyla ilgilenmişti?” sorularına yanıt aradık. Bunu yaparken Osmanlı Ermeni basın organları yanında diğer Türkçe, Ermenice, İngilizce ve Yunanca kaynaklardan da yararlandık.

Tezimizin genelinde Nilüfer Erdem'in “Yunan Tarihçiliğinin Gözüyle Anadolu Harekatı (1919 – 1923)”, Fahir Armaoğlu'nun “19. Yüzyıl Siyasi Tarihi (1789 – 1914)”, Yusuf Hikmet Bayur'un “Türk İnkılabı Tarihi Trablusgarp ve Balkan Savaşları Osmanlı Asyasının Paylaşılması İçin Anlaşmalar Kısım I – II”, Richard Clogg'un “Yunanistan'ın Kısa Tarihi”, İsmail Hami Danişmend'in “İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi”, Nicholas Doumanis'in “A History Of Greece”, Nihat Erim'in “Devletlerarası Hukuku ve Siyasi Tarih Metinleri”, Şükrü Sina Gürel'in “Tarihsel Boyutları İçinde Türk – Yunan İlişkileri 1821 – 1993”, Richard C. Hall'un

“Balkan Savaşları 1912 – 1913”, M. Murat Hatipoğlu’nun “Yunanistan’daki Gelişmeler Işığında Türk – Yunan İlişkilerinin 101. Yılı (1821 – 1922)”, Enver Ziya Karal’ın “Osmanlı Tarihi”, Dimitris Michalopoulos’un “Upheaval in the Balkans: Venizelos and Politics (1888 – 1920)”, Herkül Millas’ın “Geçmişten Bugüne Yunanlılar Dil, Din ve Kimlikleri”, Nikos Svoronos’un “Çağdaş Hellen Tarihine Bakış” isimli araştırma eserlerini kullandık. Tezin bölümlerinde işlediğimiz konuya paralel olarak diğer araştırma eser, makale ve tezlere yer verdik. Söz konusu kaynakları Osmanlı Ermeni basınında işlenen konuları desteklemek, konularla ilgili bilgi vermek ve karşılaştırma yapabilmek amacıyla kullandık. Ancak esas kaynaklarımızı Osmanlı Ermeni basın organları oluşturması sebebiyle, 1910 – 1920 yılları arasında Osmanlı Devleti sınırları içerisinde çıkmış olan Araçamart, Artaramart, Aravod, Ariamart, Aşhadank, Azadamart, Aztag, Cagadamart, Jamanak, Joğovurt, Pütanya, Püzantiyon, Taşink ve Verçin Lur isimli gazetelerdeki bilgilere yoğunlaştık. Yeri gelmişken söz konusu gazetelerden kısaca bahsetmekte fayda görüyoruz.

ARAVOD [SABAH]: 1909 – 1922 yılları arasında politik bir gazete olarak günlük neşredilen Aravod gazetesinin sahibi Misak Suryan, yayın müdürü ise Yervant Andreasyan’dır.

AŞHADANK [ÇALIŞMA]: Sahibi ve müdürü S. Tokacıyan olan Aşhadank, İzmir’de toplumsal ve politik bir gazete olarak, 1910 – 1914 yılları arasında günlük yayınlanmıştır.

AZADAMART [ÖZGÜRLÜK SAVAŞI]: 1909 yılında Taşnak (Taşnaktsutyun) Partisi üyeleri Rupen Zartaryan ve Hagop Cololyan (Siruni) tarafından günlük olarak yayınlanmıştır. Gazete politik nedenlerden dolayı 1914 yılında kapatılmıştır. 1918 yılında tekrar yayın hayatına başlayan gazete Araçamart [Önder], Pütanya [Petanya], Aztag [Etken], Meğu [Arı], Şant [Yıldırım], Cakadamart [Savaş], Artaramart [Adalet Savaşı] ve Ariamart [Cesur İnsan] isimleriyle yayınlanmış, 1921 yılında ise yayın hayatı sonlanmıştır.

JAMANAK [ZAMAN]: İstanbul'da, 28 Ekim 1908 yılında Sarkis ve Misak Koçunyan kardeşler tarafından kurulan Jamanak gazetesi,¹ günümüzde de yayınlanmaktadır. Gazetenin günümüzdeki sahibi dedesiyle aynı ismi taşıyan Sarkis Koçunyan, yazı işleri müdürü Nadya Koçunyan, başyazarı ise Ara Koçunyan'dır.²

JOĞOVURT [HALK]: 1918 – 1920 yılları arasında İstanbul'da siyasi bir gazete olarak günlük olarak yayınlanan Joğovurt, 1920 – 1923 yılları arasında “Joğovurti Tsaynı”, “Joğovurti Tsaynı – Jamanak” ve “Joğovurti Artsakankı” ismiyle yayınlanmıştır. Gazetenin sahibi ve yayın müdürü Dikran Zaven (Çukasızyan)'dır.

PÜZANTİYON [BİZANS]: 1896 – 1918 yılları arasında politik, edebi ve iktisadi bir gazete olarak yayınlanan gazetenin sahibi Püzant Keçyan'dır. İstanbul Ermeni Patrikhanesi'nin de yayın organı olarak günlük yayınlanmıştır.

TASİNK [ANTLAŞMA]: İzmir'de, 1909 – 1919 yılları arasında politik ve edebi olarak günlük yayınlanan gazetenin sahibi Hrant Mamuryan, yayın müdürü Suren Barteveyan'dır.

VERCİN LUR [SON HAVADİS]: 1914 yılında politik bir gazete olarak günlük yayınlanan gazetenin sahibi Hıraçya Nersesyan, yayın müdürü ise Hımayag Aramyants'dır.³

¹ Karekin Levonyan, *Hayots Barperakan Mamulı Liyagadar Tsutsak Hay Lrakrutyan Iskitspits Miñev Mer Oreri (1794 - 1934) [Ermenilerin Süreli Yayınları Başlangıçtan Günümüze Ermeni Basını Tam Listesi (1794 – 1934)]*, Melkonyan Fonu Yayınları, Erivan, 1934, s. 57 – 107.

² Erişim: (Çevrimiçi) <http://www.turkiyeermenileripatrikligi.org/site/jamanak-gunluk-gazete-basin/> 1 Nisan 2019

³ Levonyan, *Hayots Barperagan...*, s. 57 – 107.

GİRİŞ

Osmanlı Devleti, yüzyıllar boyunca bir arada yaşayan Müslüman ve gayrimüslim halka ev sahipliği yapmıştır. Müslüman ve gayrimüslim olarak ikiye ayrılan halk, altı yüzyıl boyunca birlik ve beraberlik içerisinde yaşamışlardır. Osmanlı Devleti bu birlik ve beraberliği, uyguladığı saygı, hoşgörü ve adaleti, İslam dinindeki Zımmi hukuku çerçevesinde oluşturduğu “Millet Sistemi” sayesinde sağlamıştır.⁴

Fatih Sultan Mehmet, İstanbul’u fethetmesinin akabinde Rum Ortodoksların lideri Gennadios’u Patrik olarak tayin etmiştir. Fatih, “Milletbaşı” olarak Gennadiosa ruhani (dini) yetkileri yanında cismani (dünyevi) bir takım yetkiler de vermiştir. Patrik, Osmanlı idaresi tarafından Ortodoks cemaatin en yüksek temsilcisi ve örgütlenmenin en yüksek düzenleyicisi kabul edilmiştir. Neticede Osmanlı tebaası bütün Ortodokslar, Helen soyundan gelenlerle birlikte Bulgarlar, Sırplar, Ulahlar, Ortodoks Arnavut, Makedon ve Araplar, “Rum Ortodoks Milleti” içinde yer almışlardır.⁵

Fatih Sultan Mehmet, Musevileri de Hahambaşı’nın önderliğinde bir millet olarak düzenlemiş ve Rum Ortodoks Patriği’ne verdiği yetkiyi Hahambaşı’na da vermiştir.⁶ Diğer taraftan 1461 yılında Bursa’da bulunan Ermeni Piskoposu Hovagim aracılığı ile Anadolu’dan bir kısım Ermeni’nin İstanbul’a gelmesini sağlamıştır. İstanbul’a gelen Ermeniler’e Samatya’daki Sulumanastır isimli kiliseyi veren Fatih Sultan Mehmet, Piskopos Hovagim’i de millet başı olarak patrik tayin etmiştir.⁷

Ermeniler, diğer milletlerde de olduğu gibi, Osmanlı Devleti’nin idaresinde kendi kilise ve okullarını kurmuşlar, bunun yanı sıra birçok önemli görevlere

⁴ Uğur Kurtaran, “Osmanlı İmparatorluğu’nda Millet Sistemi”, *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Sayı: 8, Kars, 2011, s. 58.

⁵ Seyfi Yıldırım & Adnan Sofuoğlu, *Siyasi Faaliyetleriyle Osmanlı’dan Cumhuriyet’e İstanbul Rum Ortodoks Patrikhanesi*, KÖKSAV Yayınları, Ankara, 2010, s. 9 – 15.

⁶ Ayşe Almıla Gök, “Osmanlı İmparatorluğu’nda Gayri Müslimler: Millet Sistemi, Tarihi Gelişimi ve Milletlerarası Antlaşmalar”, *Türkiye ve Siyaset*, Sayı: 3, Ankara, 2001, s. 102.

⁷ Özcan Mert, “Osmanlı Türkleri İdaresinde Ermeniler”, *Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları*, İstanbul, 2013, s. 144 – 145.

getirilmişlerdir.⁸ Osmanlı bürokrasisinde nazır, mebus ve ayan sıfatıyla bulunan bazı üst düzey bürokratlar Kuyumcuyan Ohannes Paşa, Ohannes Sakız Paşa, Noradunkyan Efendi, Ohannes Çamiç Efendi ve Misak Efendi'dir.⁹

Kültür, sanat ve bilimde öne çıkmış Ermeni aydınlar arasında Edebiyatçı Yeremya Çelebi Kömürcüyan, dil bilgini, tarihçi ve çevirmen Balatlı Kevork Tıbir, coğrafyacı Ğugas İnciciyan, müzik sanatçısı Hampartsum Limonciyan,¹⁰ mimar bir aile olan Balyanlar, doktor Dikran Paşa Pestemalciyan, tercümanlar ailesi Camcioğlu ailesi sayılabilir.¹¹

Ermeniler, matbaacılıkta da öne çıkmışlardır. Öyle ki matbaacılık, XVI. yüzyıldan itibaren Ermeni kültürünün önemli bir ögesi olmaya başlamıştır. Ermeni matbaacılığı tarihsel açıdan üç döneme ayrılmıştır.

Bu dönemler;

- Başlangıçtan Apkar Tıbir'e¹² Kadar Olan İlk Dönem (1513 – 1565): Bu dönem Ermenilerin Venedik'te matbaa çalışmaları yaptıkları dönemdir.
- Apkar Tıbir Döneminden 1700 Yılına Kadar Olan Süreci Kapsayan İkinci Dönem: Bu dönem İtalya'da matbaa eğitimi alan Apkar Tıbir, II. Selim dönemine denk gelen 1567 yılında Karagümrük'ün Kefe Mahallesi'nde bulunan Surp Nigoğayos Kilisesinin bodrum katında ilk Ermeni matbaasını kurmuştur. Bu matbaadan çıkan ilk Ermenice eserler; 1568 yılında basılan “Jamakirk – Badarakamaduyts [Ayin Kitabı – Kutsal Sunu Kitabı]”, “Donatsuyts [Bayram Günleri Kitabı]”, “Barzadumar” ve 1569 yılında basılan “ Maşdots [Cenaze, Düğün, Vaftiz Ayinlerini İçeren El Kitabı]”dur.

⁸ Mehmet Deri, *Türkiye'de Azınlıklar ve Azınlık Okulları (Rum, Yahudi ve Ermeni Cemaatleri)*, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul, 2009, s. 32.

⁹ Cengiz Mutlu, *Osmanlı'da Bir Ermeni Hariciye Nazırı Gabriel Noradunkyan Efendi*, Gündoğan Yayınları, İstanbul, 2015, s. 11 – 12.

¹⁰ *Hayakidutyuni Antsyalen Minçev Aysor [Geçmişten Günümüze Ermeni Bilimi]*, Hrant Dink Yayınları, İstanbul, 2018, s. 33.

¹¹ Kevork Pamukciyan, *Zamanlar, Mekanlar, İnsanlar*, Cilt: 3, Aras Yayıncılık, İstanbul, 2003, s. 42, 50, 63.

¹² *Hayagan Dıbakrutyan Badmutyün Isgıspnavorutenen Minçev Ar Mez [Başlangıcından Günümüze Ermeni Matbaacılığı]*, Mihitaryan Matbaası, Venedik, 1895, s. 7 – 9.

- 1700'den Günümüzü Kapsayan Dönem: Bu dönem kitaplarla beraber süreli yayınların da basılmaya başladığı dönemdir.¹³

Fark edilebileceği gibi Ermenice ilk yayınlar, dini konular üzerine yoğunlaşmışlardır. Ermenice süreli yayınların ilki 1794 yılında Hindistan'ın Madras şehrinde basılmıştır. Hindistan'da yayımlanan İngilizce gazetelerden etkilenen Harutyun Şmavonyan, Ermenice bir gazete çıkarma kararı almış ve 16 Ekim 1794 tarihinde Aztarar [Haberci] isimli gazetenin basılmasını sağlamıştır. Başyazarlığını da Şmavonyan'ın üstlendiği Aztarar gazetesi, Klasik Ermenice olarak aylık yayımlanmıştır.

Bunun akabinde Ermenice süreli yayınlar sayıları artarak basılmaya devam etmiştir. Osmanlı Devleti sınırları dışında basılan Ermenice ilk süreli yayınlar: Darekrutyun [Vakayiname], Yeğanag Püzantiyan [Bizans İklimi], Tidag Püzantiyan [Bizans Gözlemcisi], Ocanasbüryan, Arevelyan Dzanutsmunk [Doğu Tanıtımları], Dzanotutyunk Vacaraganutyun [Ticari Tanıtımlar], Hayeli Galgatyun [Kalküta Aynası] ve İşdemaran [Ambar]'dır.¹⁴

Osmanlı Devleti sınırları içerisinde süreli yayınların basılmaya başlanması XIX. yüzyıla denk gelmektedir. Osmanlı Devleti'nde gazetenin basılmaya başlaması zorunluluktan meydana gelmiştir. 1821 yılında Rum isyanının başlanmasını uluslararası basın Osmanlı Devleti'nin aleyhine kullanmıştır. Bunun neticesi olarak, Osmanlı bürokratları ve II. Mahmud gazete çıkarılması gerektiğine karar vermişlerdir. 1831 yılında ilk resmi gazete olan Takvim – i Vekayi okuyucularıyla buluşmuştur.¹⁵ Takvim – i Vekayi'nin Sultan Abdülmecid döneminde (1839 – 1856), 3 Kasım 1839 tarihinde ilan edilen Tanzimat Fermanı'nın içerdiği yeniliklerin duyurulmasında önemli bir işleve sahip olduğu söylenebilir. Devlet görevlileri ve aydınlara, kent ve kasaba ileri gelenleri ile yabancı devlet temsilciliklerine de

¹³ *Krisdonya Hayasdan [Hristiyan Ermenistan]*, Haygagan Hanrakidaran Hıradarakadun [Ermeni Ansiklopedisi Yayinevi], Erivan, 2002, s. 8.

¹⁴ Zakarya Mildanoğlu, *Ermenice Süreli Yayınlar (1794 – 2000)*, Aras Yayıncılık, İstanbul, 2014, s. 11.

¹⁵ Kenan Demir, "Osmanlı'da Basımın Doğuşu ve Gazeteler", *Iğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı: 5, Iğdır, 2014, s. 59.

dağıtılan gazete, Osmanlıca yanında Fransızca, Ermenice, Rumca, Farsça ve Arapça dillerinde de yayımlanmıştır. Osmanlı Devleti'nin ilk resmi yayını olan Takvim – i Vekayi'nin ardından Osmanlı süreli yayınları 1860 yılından itibaren çoğalmaya başlamışlardır. Bu çerçevede basılan gazeteler arasında 1860'da Tercüman-ı Ahval ve 1862 yılında Tasvir-i Efkâr gazetelerini anmak gerekir. Daha sonra 1866 yılında çıkan Muhbir Gazetesi ile Osmanlı basınında devletten bağımsız bir kamuoyu oluşmuştur.¹⁶

İstanbul'da yayımlanan ilk Rumca gazete Takvim – i Vekayi'nin yayımladığı “Othomanikos Minitör” (1835) gazetesi olurken, İstanbul'da yayımlanan ilk Ermenice gazete de yine Takvim – i Vekayi'nin yayımladığı “Lro Kir” (1832) gazetesi olmuştur. İmtiyaz sahibi Aleksander Plag olan Lro Kir, düzensiz aralıklarla çıkmıştır. Gazetenin yayın hayatı 1840 yılında son bulmuştur.¹⁷ Ancak daha önce de belirtildiği üzere bağımsız bir kamuoyu oluşmasıyla birlikte Osmanlı Devleti sınırları içerisinde Ermenice süreli yayınların sayısı artarak devam etmiştir. Bu noktada bize göre önemli olduklarından dolayı Ermenice ilk süreli yayınlar hakkında bilgi vermek yerinde olacaktır.

Osmanlı Devleti sınırları içerisinde yayımlanan ilk Ermenice gazete olan “İşdemaran Bidani Kidelyats [Yararlı Bilgiler Ambarı]”, 1 Ocak 1839 tarihinde İzmir'de Amerikalı Protestan misyonerler tarafından çıkarılmıştır. Gazetede dualara, vaazlara ve misyonerlik faaliyetlerine yer verilmiştir. Ahlak üstüne öğütlerin de yer aldığı gazetede bilim, doğa ve coğrafya konularında makalelere de yer verilmiştir. Gazetenin yayın hayatı 1842 yılında sona ermiştir. Gazete 1854 yılında İstanbul'da da yayımlanmıştır.

İlk olarak 10 Ağustos 1840 tarihinde yayın hayatına başlayan “Arşaluys Araradyan [Ağrı Dağı Şafağı]” gazetesi, İzmir'de yayımlanmıştır. Sahibi Ğugas Baltazaryan olan gazete, Osmanlı hükümetiyle ilgili haberleri, ayrıca yurtdışında

¹⁶ Sema Öner, “Türk Basınının İlk Resmi Gazetesi Takvim – i Vekayi'de Padişah Portresine İlişkin Haberler”, *İletişim Fakültesi Dergisi*, Sayı: 29, İstanbul, 2011, s. 151.

¹⁷ Mildanoğlu, *Ermenice Süreli ...*, s. 17.

yaşanan gelişmeleri de sütunlarına taşımıştır. 1862 yılından itibaren Milli Haberler sütununda Ermeni Patrikhanesi ve okulları hakkında makale ve demeçlere yer verilmiştir. Bunun yanı sıra ticari haberlere de yer veren gazetede, İtalyan ve İngiliz gazetelerinden çeviriler, ayrıca tarih ve coğrafya makaleleri de yayımlanmıştır. Gazetenin yayın hayatı 1887 yılında sona ermiştir.

İlk bağımsız Ermenice gazete olan “Aztarar Püzantyan [Bizans Habercisi]”, 1840 yılında İstanbul’da yayın hayatına başlamıştır. Haftalık yayınlanan gazetenin içeriğini politik, ticari ve eğlenceye dair konular oluşturmuştur. Editörü Kalusd Arabyan olan gazetenin yayın hayatı 1842 yılında sonlanmıştır. Aztarar Püzantyan gazetesini ile aynı yıl yayın hayatına başlayan “Haydarar Kir Lro [Ermeni Harfleriyle Gazete]”, Lro Kir gazetesinin devamı niteliğindedir. Editörü Kalust Aratyan olan gazetenin yayın hayatı 1842 yılında sona ermiştir.

1843 yılında İzmir’de yayın hayatına başlayan “Hayrenaser [Yurtsever]”, İzmir Arakadzunyats Cemiyeti tarafından yayımlanmıştır. Gazetenin yazı işleri müdürlüğünü Haçadur Melik – Selumyants üstlenirken, gazeteden sorumlu müdür ise Isdepan Baboyan olmuştur. Yayın hayatına sadece altı ay devam edebilen gazete, 1844 yılında tekrar yayımlanmaya başlamıştır. Tanıtımında basit Modern Ermenice ile yayın yapılacağı belirtilmiş, yabancı kelimelerin kullanılmayacağı, gerekli yerlere de Türkçe veya Klasik Ermeniceyle notlar düşüleceği ifade edilmiştir. Gazetede içerik bakımından önemli siyasi haberlerin bulunacağı; ticari tanıtımlara, coğrafi bilgilere ve çevirilere yer verileceği, milliyetçilik hususunda dikkatli olunacağı ve hükümetle tartışmalardan ve dinsel polemiklerden uzak durulacağı vurgulanmıştır. Gazete ve cemiyet yaşanan yangının sebep olduğu maddi kayıp nedeniyle 1846 yılında kapanmıştır.

1846 yılında İstanbul’da yayımlanmaya başlayan “Hayasdan [Ermenistan]”, ilk altı ay “Surhantag Gostantunobolso [İstanbul Postası]” adıyla yayımlanmıştır. İstanbul Ermeni Patrikhanesi’nin yarı resmi yayın organı olan gazete, Çamurcuyan döneminde kilisenin ve Osmanlı’nın çıkarlarına hizmet etmeyi amaçlamış, ancak Çamurcuyan’ın gazeteden uzaklaştırılmasıyla birlikte gazetenin içeriğini Ermeni

coğrafyasındaki sosyal ve siyasal gelişmeler oluşturmuştur. Eğitim, yardım ve aydınlanma amacıyla kurulmuş olan dernekleri destekleyen gazete, Ermeni Apostolik ve Katolik kiliseleri arasındaki tartışmaları da sütunlarına taşımıştır. Eylül 1848 – Temmuz 1849 döneminde Patrikhanenin yardımlarıyla yayımlanmaya devam eden gazete, “Vetsamsiya Gronagan Havelvadz’ı [Altı Aylık Dini Ek]” yayımlar. Gazete 1852 tarihinde Garabed Ütücüyan’a geçerek “Masis” adıyla yayımlanmaya devam etmiştir. İstanbul’da 1846 yılında haftalık olarak yayımlanmaya başlayan “Haydarar Lrakir [Bildiri Gazetesi]”, Haydarar Kir Lro gazetesinin devamı niteliğindedir. Editör ve yayıncılığını Kalusd Arabyan’ın üstlendiği gazetenin yayımı 1849 yılında sona ermiştir.

İstanbul’da 1849 – 1850 yılları arasında haftalık olarak yayımlanan Surhantag Püzantyan [Bizans Postası], birkaç sayı “Surhantag Gostandyan [Konstantin Postası]” ismiyle yayımlanır. Gazete, Haydarar Lrakir’in devamıdır. İzmit’te 1850 yılında yayımlanan “Hayrenaser [Yurtsever]”, İstanbul Ermeni Patrikhanesi’nin, derneklerin ve yardım kuruluşlarının bildirimlerine, ayrıca edebiyat sayfalarında hikâyelere, şiirlere, eğlenceli kısa romanlara yer vermiştir. Apraham Muradyan öncülüğündeki bir grup amatör genç tarafından teknik ve maddi zorluklar nedeniyle iki yıl yayın hayatına devam edebilen gazetenin yayın hayatı 1853 yılında Apraham Muradyan’ın vefatıyla sona ermiştir.¹⁸

Osmanlı topraklarında çıkan söz konusu gazeteleri tezimizde de kullandığımız ve daha önce de belirttiğimiz Aravod, Ariamart, Artaramart, Aşhadank, Azadamart, Cagadamart, Jamanak, Joğovurt, Joğovurti Tsaymı, Pütanya, Püzantiyon, Taşink ve Verçin Lur gazeteleri takip etmiştir.

Osmanlı Ermeni basını incelendiğinde tıp, spor, edebiyat ve mizah gibi alanlarda süreli yayımlar çıkarıldığı görülmektedir. Bu alanlardan birisi de çalışma alanımızı oluşturan Ermenice siyasi gazetelerdir. Söz konusu gazeteler incelendiği zaman genel olarak dört sayfa halinde yayımlandıkları görülmektedir. Gazetelerin ilk sayfasında iç siyasette yaşanan günlük olaylarla ilgili haberler ve işlenen konularla

¹⁸ Mildanoğlu, *Ermenice Süreli...*, s. 17 – 20.

ilgili olarak köşe yazıları bulunmaktadır. İkinci sayfada yurt dışında meydana gelen siyasi olaylar yer alırken, üçüncü sayfada son anda meydana gelen ve özellikle telgrafla ulaşan haberler görülmektedir. Dördüncü ve son sayfada ise çeşitli ilan ve tanıtımlar yer almaktadır.

BİRİNCİ BÖLÜM

Girit Problemi ve Venizelos'un Yunanistan'daki İlk İcraatları

1.1. XX. Yüzyıla Kadar Girit Problemi İle İlgili Gelişmeler

Osmanlı Devleti'nin mevcut toprakları içinde ayrıcalıklı bir konuma sahip olan Girit Adası, denizciler nezdinde Doğu Akdeniz'e açılan bir kapı, karasal anlamda ise, İstanbul ve İmparatorluğun Kuzey Afrika'daki toprakları arasında bir köprü olma özelliğine sahipti.¹⁹ XIV. yüzyıldan itibaren Batı Anadolu Türk beylikleri tarafından Girit Adası'na akınlar düzenlenmiş, Menteşe ve Aydın Beylikleri Osmanlı yönetimine katılmışlardır. XV. yüzyılda yaşanan Venedik savaşları esnasında da birçok kez akınlara uğrayan ada, Barbaros Hayrettin Paşa komutasındaki Osmanlı donanmasının hedefi haline gelmiş, 1567 yılına gelindiğinde ise Suda Kalesine akınlar düzenlenerek Resmo bölgesi bombalanmıştı.²⁰ Yavuz Sultan Selim'in XVI. yüzyılda Mısır'ı fethetmesiyle beraber Doğu Akdeniz'de hâkimiyet kurma imkânını yakalayan Osmanlı Devleti için Girit ve Kıbrıs Adalarının fethedilmesi askeri ve siyasi olarak zaruri bir ihtiyaç haline almış,²¹ bunun akabinde 1645 yılında Osmanlı Devleti'yle Venedik Cumhuriyeti arasında Girit Savaşı vuku bulmuştur.²² Yirmi dört yıl süren bu savaşın ardından²³, 1669'da Osmanlı Devleti ile Venedik arasında on sekiz maddelik Sulh Akdiyle [Barış Antlaşmasıyla] Girit Osmanlı topraklarına dâhil olmuştur.²⁴ Adanın Osmanlı Devleti'ne bağlanmasının ardından adada uzun süre herhangi bir olay vuku bulmazken, 1789'da Fransız

¹⁹ Mahir Aydın, *Girit Sarı Kitap*, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul, 2008, s. 11.

²⁰ Rüşti Çelik, *Kandiye Olayları Girit'in Osmanlı Devletinden Kopuşu*, Kitap Yayınevi, İstanbul, 2012, s. 14.

²¹ M. Fatih Ertürk, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi*, Kalipso Yayınları, İstanbul, 2009, s. 136 – 137.

²² Ayşe Pul, "Girit Savaşı ile İlgili Bir Türk Kaynağının Tahlili (TTK Kütüphanesi'nde Bulunan Girid Fethi Tarihi Başlıklı Yazma)", *Yayımlanmamış Doktora Tezi*, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2004, s. 2.

²³ Hasan Ali Cengiz, "Osmanlı Kaynaklarında Girit Seferi", *Trakya Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt: 9, Sayı: 17, Edirne, 2019, s. 106.

²⁴ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, Cilt. 3, I. Kısım, II. Selim'in Tahta Çıkışından 1699 Karlofça Andlaşmasına Kadar, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 2011, s. 419.

İhtilali'nin yarattığı ulusçuluk ve bağımsızlık düşünceleri, Rumlar²⁵ arasında etkili olmuş,²⁶ ayrıca Rum milliyetçilerinin örgütlenme süreci de başlamıştır.²⁷

Rumların eşgüdümlü bir ayaklanma gerçekleştirme fikrini işleyenlerden biri Teselya'dan Helenleşmiş bir Ulah olan Rigas (Feraios) Velestinlis'ti.²⁸ En önemli eseri olan “Rumeli, Küçük Asya, Ege Adaları ve Eflak – Boğdan Eyaletlerinde Yaşayan Halkların Yeni Siyasal Oluşumu”nda Bizans otokrasisinin yerine Fransız modelindeki cumhuriyetçi kurumların geçirilmesini öngörmüştür. Ancak Rigas'ın bir grup suikastçı tarafından Mayıs 1798'de Belgrad'ta öldürülmesi nedeniyle özenle ortaya koyduğu tasarılar sonuçsuz kalmıştı. Diğer taraftan Rigas Velestinlis'in vefatı güney Rusya'nın Odessa kentindeki Rum topluluğunda yankı uyandırmıştı. Öyle ki Osmanlı derebeylerine karşı silahlı bir ayaklanma için Rumların tüm kaynaklarını harekete geçirmeyi tasarlayan üç Rum gencine esin kaynağı olmuştu. Bu gençler Rumların Osmanlı egemenliğinden kurtulması amacıyla 1814'te Filiki Eterya'yı [Dostluk Derneği]²⁹ kurmuşlardı. Özellikle de 1818'den sonra, Filiki Eterya'ya³⁰ üye yazılanların sayısı hızla artmaya başlamıştı.³¹

²⁵ Türkiye'de Rum denildiği zaman, Ortodoks olan, Yunanca konuşan (Rumca olarak adlandırılan dil az da olsa şive farklılığı dışında Yunancayla aynıdır.) Osmanlı, daha sonra Türk uyruklu olan bir azınlık mensubu olarak anlaşılmaktadır. Yunan ya da Yunanlı ise, Yunanistan vatandaşı olan Ortodoks Hristiyanlara denmektedir. Bunun yanı sıra hem Yunanistan hem de Yunanistan sınırları dışında yaşayıp, Yunanca konuşan Ortodokslara ise “Helen” ifadesi kullanılmaktadır. Ayrıca Bkz.: Nilüfer Erdem, *Yunan Tarihçiliğinin Gözüyle Anadolu Harekatı (1919 - 1923)*, 2. Baskı, Derlem Yayınları, İstanbul, 2012, s. 13 – 14.

²⁶ Aydın, *Girit Sarı...*, s. 11.

²⁷ Emin Ünsal, “Girit'in Türk Hâkimiyetinden Çıkışı”, *Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi*, Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Edirne, 2009, s. 18.

²⁸ Helen kökenli bir Ulah olan Rigas Velestinlis 1757 yılında Teselya'nın Velestino kasabasında dünyaya geldi. Onun temel olarak öngördüğü, monarşinin yerini Fransız modeline dayalı cumhuriyet kurumlarının aldığı Bizans İmparatorluğunun bir anlamda yeniden kurulmasıydı.

Richard Clogg, *Yunanistan'ın Kısa Tarihi*, Çev: Dilek Şendil, Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi, İstanbul, 2015, s. 272 – 273.

²⁹ Yunanca'da i, e, o gibi seslerin birden fazla harfle karşılanmasından dolayı Yunanca kelimelerin en yakın okunuş şekli esas alınmıştır.

³⁰ Bu cemiyetin kuruluşu sırasındaki ismi “Filiki Eterya”dır. Cemiyetin ismi 1894 yılında “Etniki Eterya” olarak değişmiştir.

Ayrıca Bkz.: Şükrü Sina Gürel, *Tarihsel Boyutları İçinde Türk – Yunan İlişkileri 1821 – 1993*, Ümit Yayıncılık, Ankara, 1993, s. 27.

³¹ Clogg, *Yunanistan'ın Kısa...*, s. 40 – 43.

Yunan İhtilâli, Filiki Eteryâ Cemiyeti lideri Aleksandros İpsilantis'in 6 Mart 1821 günü, üç bin kişilik kuvvetleriyle Yaş şehrine gelmesiyle başlamıştır. Ancak bu süreçte toplanan Laibach Kongresi bu ayaklanmaya destek olmama kararı almış, bunun üzerine İpsilantis Avusturya hükümetine sığınmış, ancak burada tutuklanarak hapse atılmıştır.³² Diğer taraftan 25 Mart 1821'de Mora'da başlayan Yunan isyanı gelişme göstermiştir.³³ Bununla beraber Osmanlı savaş gemileri 1827 yılında Navarin'de İngiliz – Fransız – Rus müttefik donanması tarafından batırılmış ve Mora'da Osmanlı kuvvetlerini yenilmiş duruma sokmuştur.³⁴ 1828 yılında başlayan Osmanlı – Rus Savaşı, 1829 yılında yapılan Edirne Antlaşması'yla sona ermiş ve bu antlaşmayla Osmanlı Devleti Anadolu'daki bir takım topraklarını Rusya'ya bırakmış ve uluslararası Londra Protokolü'nün Yunanistan'a ilişkin kararlarını kabul etmiştir. Kısaca Osmanlı Devleti, Yunanistan'ın özerk statüde olmasını kabullenmiştir. 1830 yılında imzalanan Londra Protokolü'nde İngiltere'nin de ısrarı neticesinde Yunanistan'ın bağımsız olmasına karar verilmiştir.³⁵

1856'da Osmanlı tebaası gayrimüslimlere bir takım haklar veren Islahat Fermanı ilan edilmiştir.³⁶ Islahat Fermanı'yla birlikte Megali İdea³⁷ olarak tabir edilen Yunanistan'ın büyük ülküsü Giritliler arasında yayılmaya başlamıştır. Megali İdea ilk kez Helenli bir Ulah olan İoannis Kolettis tarafından kitleler arasındaki iç çatışma krizine cevap vermek ve doğdukları yerlere bakılmaksızın siyasi hakların eşitliğini desteklemek amacıyla ifade edilmiştir. Ancak zaman içinde siyasi içerik kazanmış, “toprakları genişletmek” ve “boyunduruk altındaki kardeşleri kurtarmak” Megali İdea'nın ideolojik temelini teşkil etmiştir. Dolayısıyla Megali İdea'nın amacının İstanbul başkent olmak üzere Bizans İmparatorluğu'nu en geniş sınırlarıyla diriltmek olduğu söylenebilir. Bu amacı gerçekleştirmek için önce Yunanistan

³² İdris Bayram, “Osmanlı Arşiv Belgelerine Göre Yunanistan Devleti'nin Kurulmasında İngiltere'nin Rolü”, *Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi*, Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2009, s. 69 - 70.

³³ “İ Epanastasi Tu 1821 [1821 İhtilali]”, *Ethnikos Kiriks*, 26 Mart 2006, s. 2.

³⁴ Erdem, *Yunan Tarihçiliğinin Gözüyle...*, s. 36.

³⁵ Nilüfer Erdem, *Mizah Penceresinden Yunanistan'da Halk, Savaş ve Siyaset 1919 – 1923*, Ötüken Neşriyat, İstanbul, 2018, s. 20.

³⁶ Fatih Demirci, “Islahat Fermanı ve Müsâvât Meselesi”, *Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi*, Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 1999, s.79.

³⁷ Erdem, *Yunan Tarihçiliğinin Gözüyle...*, s. 36 – 38.

bağımsızlığına kavuşmalı, Yedi Adalar, Teselya, Epir, Makedonya ve Trakya ele geçirilmeli, Girit, On İki Ada ve Kıbrıs Adası, Anadolu'nun Sakarya'ya kadar olan kısmı [İstanbul dâhil] ilhak edilmeli ve Karadeniz'de Pontus Rum Devleti küllerinden yeniden doğmalıydı. Bu doğrultuda "Enosis", yani Girit'in Yunan Krallığıyla birleşmesi amacıyla adada belli dönemlerde [1858, 1866 – 1869, 1877 – 1878, 1888 – 1889 ve 1896 – 1897] Rumlar tarafından çıkarılan ayaklanmalar Girit konusunda Osmanlı Devleti'ni sıkıntıya sokmuş ve Büyük Devletlerin olaylara müdahil olmalarına neden olmuştur.³⁸

1877 – 1878 Türk – Rus Savaşı sırasında Yunanistan'la birleşmek isteğiyle yeniden harekete geçen Giritli Rumların bu istekleri Avrupa Devletleri tarafından kabul edilmemiş, ancak adanın idaresinde yeni bir yapılanmaya gidilmiştir. 25 Ekim 1878'de yapılan Halepa Sözleşmesi'yle adaya Hristiyan bir vali atanmış, yönetimdeki Rumların sayısı Türklere fazla bir hale gelmiş ve Türkçe ile birlikte Yunanca (Rumca)³⁹ da resmi dil sayılmıştır. Bu sözleşmeyle beraber 20 yıl boyunca beşi Hristiyan, dokuzu Türk olmak üzere adada toplam 14 vali görevlendirilmiştir. 1878'den itibaren Girit'te sular durulmamıştır.⁴⁰

1896 yılında Giritli Rumlar yapılan reformları yeterli görmemişler, verilen vaatlerden memnun kalmamışlardır.⁴¹ Etniki Etery'a'nın kışkırtmalarıyla olaylar daha da tehlikeli bir hal almaya başlamış, bununla birlikte Yunanistan'ın Girit'i işgal ederek Yunanistan'a katıldığını ilan etmesi⁴² ve Teselya üzerinden Osmanlı topraklarına saldırılması neticesinde⁴³ 1897 yılında Osmanlı Devleti Yunanistan'a savaş ilan etmiştir. Bu savaşla Türk ordusu Teselya'ya girmiş ve Veliaht Konstantin komutasındaki Yunan ordusunu dağıtmıştır. Ancak büyük güçlerin arabuluculuğuyla Türk ordusu savaşı sonlandırmış ve akabinde barış antlaşması imzalanmıştır.

³⁸ Clogg, *Yunanistan'ın Kısa...*, s.73.

³⁹ Rumca olarak adlandırılan dil az da olsa şive farklılığı dışında Yunancayla aynıdır. Ayrıca Bkz.: Erdem, *Yunan Tarihçiliğinin Gözüyle...*, s. 13.

⁴⁰ Çelik, *Kandiye Olayları...*, s. 14 – 16.

⁴¹ Hasan Ali Cengiz, "Girit İsyanları (1866 – 1908)", *Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi*, Trakya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Edirne, 1999, s. 109.

⁴² Cengiz, "Girit İsyanları...", s. 123.

⁴³ İbrahim Serbestoğlu, "1897 Türk – Yunan Savaşı'nda Ecnebinlerin Zararlarının Tazmini Meselesi", *OTAM*, Sayı: 34, Ankara, 2013, s. 227.

4 Aralık 1897’de yapılan barış antlaşması uyarınca, Teselya sınırında bazı stratejik kaleler Osmanlı Devleti’ne bırakılmıştır. Yunanistan’ın Osmanlı Devleti’ne 4 milyon Osmanlı lirası savaş tazminatı vermesi kararlaştırılmıştır. Antlaşmada Girit’e dair herhangi bir madde yer almamıştır. Bu barış antlaşmasının ardından Girit’e muhtariyet verilmesi için hazırlıklar başlamıştır. Osmanlı Devleti ile büyük güçler arasında 18 Aralık 1897’de imzalanan nizamnameyle Sultana bağlı kalınması koşuluyla adaya muhtariyet verilmiştir.⁴⁴ Bir başka ifadeyle Osmanlı Devleti Girit’te bir muhtar yönetimi kurulmasına engel olamamıştır. Diğer taraftan Girit’in Yunanistan’a ilhakı teşebbüsleri konusunda Osmanlı basınında, Londra’da Osmanlılar lehine iki miting yapıldığı, mitinglerde Yunanlar ve Girit asi Hıristiyanlarının protesto edildiği, İngiltere nezdinde Giritli Müslüman ahalinin hukukunun muhafazasına yönelik girişimde bulunulduğu bilgisi yer almıştır.⁴⁵

1.2. K. Eleftherios Venizelos’un Çocukluğu ve Gençliği

Büyük dedesi Venizelos Krevattis’in 1770 yılında Orlof isyanında yer almasının ardından,⁴⁶ Yunanistan’dan Girit’e göç eden bir ailenin üyesi olarak, 23 Ağustos 1864’te Girit’in Mournies köyünde dünyaya gelen Venizelos’a⁴⁷ köy rahipleri tarafından vaftiz adı olarak Kyriakos konulmuştur.⁴⁸ Girit’in zenginlerinden sayılan babasının 1866’da Girit’te yaşanan isyana katılıp maddi yönden bu isyanı desteklemesi ve Osmanlı yönetimine karşı çıkması sebebiyle Venizelos,⁴⁹ Ağustos

⁴⁴ Nikos Svoronos, *Çağdaş Hellen Tarihine Bakış*, Çev.: Panayot Abacı, Belge Yayınları, İstanbul, 1988, s.79 – 80.

⁴⁵ Niyazi Karan, “Girit’in Yunanistan’a İlhakına Türk Kamuoyunun Tepkisi”, *Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2007, s. 36

⁴⁶ Eleftherios Venizelos’un büyük dedesinin adı daha sonra ailenin soyadı olacaktır.

Murat Eser, “Yunan Kaynaklarına Göre Eleftherios Venizelos’un İlk İktidarı Sırasında Türk – Yunan İlişkileri (1909 – 1915)”, *Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2017, s. 14.

⁴⁷ “E. Venizelos Yev İr Hanrayin Geyankı [E. Venizelos’un Siyasi Hayatı]”, *Hayrenik [Vatan]*, 24 Mart 1936, s. 1.

⁴⁸ Eleftherios Venizelos’un babasının ismi olan Kyriakos, 18. ve 19. yüzyılda Ortodoks Yunanlar arasında yaygın olarak kullanılan bir isimdir.

Ayrıca Bkz. Dimitris Michalopoulos, *Upheaval in the Balkans: Venizelos and Politics (1888 – 1920) [Balkanlarda Ayaklanma: Venizelos ve Politikalar (1888 – 1920)]*, Grin, München, 2014, s. 10.

⁴⁹ Çağla Tağmat, “Lozan Barış Konferansı’na Yunanistan Tarafından Bakış: Venizelos’un Dünyasında Lozan”, *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, Sayı: XIV, İzmir, 2014, s. 142.

1866'da⁵⁰ ailesiyle birlikte Cythera Adası'na sürgüne gitmek zorunda kalmış, ancak kısa bir süre sonra ailesiyle Hanya'ya geri dönmüştür.

Venizelos Girit'te yaşanan siyasi mücadele ve babasının da mücadele yanlısı düşünceleriyle büyümüş, Megali İdea'dan etkilenmiştir. Öyle ki, lise öğrencisi olduğu ve 1877 - 1878 Osmanlı-Rus Savaşı yaşandığı günlerde Venizelos, İstanbul ve İzmir'i Yunanistan sınırları içinde gösteren bir harita çizmiştir. Bu haritanın Venizelos'un Başbakan olduğu dönemde (Balkan Savaşları ve 1. Dünya Savaşı süresince) hedeflediği büyük Yunanistan ile aynı olduğu söylenmektedir.

Başarılı bir öğrenci olan Venizelos, babası tarafından ticarete yönlendirilmek istenmiş, ancak Hanya'daki Yunan Başkonsolosu eğitim hayatına devam ederse iyi bir avukat olabileceğini belirterek Venizelos'un hukuk eğitimi almasına vesile olmuştur. 1881 yılında Atina Üniversitesi Hukuk Fakültesine başlayan Venizelos, 1881 – 1883 yılları arasında öğrenci birliği liderliği yapmıştır. Bu esnada İngiliz siyasetçi Joseph Chamberlein ile görüşme fırsatı bulmuş ve bu görüşme esnasında Girit'in Yunanistan'la birleşmesi fikrini konu etmiştir. 1883 tarihinde babasının vefatı sonrası Girit'e dönmek zorunda kalan Venizelos, eğitimine uzaktan devam ederek 1887 yılında Atina Üniversitesi'nin söz konusu fakültesinden mezun olmuştur. Hanya'da bir süre avukatlık mesleğini icra eden Venizelos, Girit'in ilk gayr-ı resmi Rumca gazetesi olan Lefka Ori [Akdağlar] gazetesini satın almış ve gazetede Lefkoritis [Akdağlı] mahlasıyla adanın problemleri hakkında makaleler kaleme almaya başlamıştır. Akabinde siyasete atılmaya karar verip, 1889'da Girit Meclisi'ne üye olarak seçilmiştir. Giderek tanınmaya başlayan Venizelos, 1897'deki ayaklanma sırasında ayaklanan Giritli Rumlarla Türkler arasında düzeni sağlamak amacıyla İngiliz, Fransız ve İtalyan amirallerini Girit'e davet etmiştir. Büyük

⁵⁰ Andrew Dalby, Alan Sharp, *Eleftherios Venizelos: Greece (Makers of the Modern World)* [*Eleftherios Venizelos: Yunanistan (Modern Dünyanın Yapımcıları)*], Haus, İngiltere, 2011, s. 12.

Devletler Prens Georgios'un Yüksek Komiser olarak Girit'te görevlendirilmesini sağlamışlardır.⁵¹

1897'de vuku bulan Girit ayaklanmasında adanın Yunan Krallığıyla birleşmesi [Enosis] için aktif bir şekilde çalışan Venizelos, 1897 Türk – Yunan Savaşı'nın bir sonucu olarak Girit'e muhtariyet tanınca⁵² 1899 yılında anayasa hazırlamış ve bu anayasa Girit Umumi Meclisi tarafından onaylanmıştır. Bu anayasaya göre Girit'in resmi dili Yunancadır ve hangi dine mensup olursa olsun herkes anayasa karşısında eşittir. Bu anayasayla birlikte muhtariyet yönetimi adada tam manasıyla oluşmaya başlamıştır.⁵³

Girit'te bu olaylar yaşanırken, Venizelos adanın zaman kaybetmeden Yunanistan'a ilhak edilmesi konusunda Prens Georgios'a baskı yapmaktaydı. Bu baskılara dayanamayan Prens Georgios, 1900 yılında Hanya Hükümet Konağı'na Yunan bayrağı çekmiştir. Akabinde Girit'te bulunan dört devlete Girit'in Yunanistan'a ilhakıyla ilgili istekte bulunmuş, ancak İtalya dışında diğer devletler statükonun korunması gerektiğini belirterek Prens Georgios'un bu isteğini reddetmişlerdir. Bu süre zarfında Prese karşı muhalefet hareketi başlamış ve bu muhaliflerin başında Venizelos da yer almıştır. Öyle ki kendi gazetesi olan Kiriks'de Prens Georgios'u eleştiren yazılar kaleme almıştır.⁵⁴ Bu olayların neticesinde 1905 yılında vuku bulan halk ayaklanmasına (Therisso isyanı) Venizelos da katılmıştır. Büyük Güçler olaya müdahalede bulunmuş ve Prens Georgios'un yerine Zaimis'i başa getirmişlerdir.⁵⁵ 1905 isyanı Venizelos'un ün kazanmasını sağlamıştır. Bu ünü

⁵¹ Eser, “Yunan Kaynaklarına Göre...”, s. 15 – 16, Tağmat “Lozan Barış Konferansı'na...”, s. 142, “E. Venizelos Yev İr Hanrayin Geyankı [E. Venizelos'un Siyasi Hayatı]”, *Hayrenik [Vatan]*, 24 Mart 1936, s. 1.

⁵² Clogg, *Yunanistan'ın Kısa...*, s. 274.

⁵³ A. Nükhet Adıyeke, “Türk Basımında Girit'in Yunanistan'a Katılması (1908 – 1913)”, *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, Sayı: XI, İzmir, 1991, s. 51 – 52.

⁵⁴ Emin Ünsal, Girit'in Türk Hâkimiyetinden Çıkışı, *Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi*, Trakya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Edirne, 2009, s. 95 - 96.

⁵⁵ Svoronos, *Çağdaş Hellen...*, s. 80.

sayesinde Venizelos, 1909 Gudi Askeri Darbesi gerçekleştirildiğinde, darbeci askerler tarafından Yunanistan'a çağrılmıştır.⁵⁶

1.3. Gudi Darbesi ve Venizelos'un Yunanistan'a Gelişi

1.3.1. Gudi Darbesi

1890 – 1909 dönemi, Yunanistan'ın zor dönemlerinden biridir. Öyle ki 1890'dan itibaren çeşitli krizler ortaya çıkmış ve sanayiyle tarımda düzenli çalışmalarda bulunulamamıştır. İşsizlikten ya da geçici olarak iş bulunabilmesi nedeniyle pek çok insan, kendilerine daha iyi bir gelecek sağlamak amacıyla gözlerini yurt dışına, özellikle de ABD'ye çevirmişlerdir. Bu göç olgusunda sürekli bir artış yaşanmasına sebebiyet vermiştir. 1890'da göç edenlerin sayısı 1.108 iken, 1910 yılına gelindiğinde ise bu sayı 39.135 kişiye ulaşmıştır. Büyük göç dalgasının yaşandığı sırada Yunanistan tarım alanında biri kuru üzüm, diğeri Tesalya [Thessalia] Sorunu olarak bilinen iki sorun sebebiyle sarsılmıştır. Teselya toprağının %75'i büyük toprak sahiplerinin, yani ağaların elindedir. 1907'de çıkarılan bir yasa ile köylülere kendi ektikleri tarlaya sahip olabilmek hakkı tanınmış olsa da, halkın büyük mülklerin istimlak edilmesiyle ilgili istekleri gerçekleşmemiştir. Teselya sorunu, kanlı ayaklanmalara da sebep olan büyük bir problem olarak varlık göstermiştir. Yunan halkı bununla birlikte siyasal partilerin kötü alışkanlıklarından, devletin iyi yönetilmediğinden de şikâyetçidir. Yunan halkının değişim isteği giderek daha hissedilir hale gelmiştir. Gerçekten de 1898 – 1909 yılları arasında Yunan siyasetçiler ne yapmak istedikleri konusunda net fikirlere sahip olamamışlardır. Siyasi hayatın başrol oyuncusu olan Theotokis sakin bir üsluba sahip olsa da, fakir kitleleri refaha ulaştıracak bir ekonomik program sunamamıştır.⁵⁷

⁵⁶ Eser, “*Yunan Kaynaklarına Göre...*”, s. 33.

⁵⁷ Erdem, *Yunan Tarihçiliğinin Gözüyle...*, s. 70 – 71.

1908 yılında Osmanlı İmparatorluğu'nda Meşrutiyet'in ilan edilmesinin⁵⁸ ardından Bulgarlar Osmanlı İmparatorluğu'ndan ayrılıp bağımsızlıklarını ilan etmişler, Avusturyalılar ise Bosna - Hersek'i kendilerine bağlayıp Jön Türk devrimine tepki göstermişlerdir. Bu ortamda Giritliler de tek taraflı olarak Yunan Krallığıyla birleşme [Enosis] ilan etmişlerdir. Yeniden alevlenen Girit sorununa Yunan politikacılar aslında Giritlilerin tam beklediği tepkiyi göstermemişlerdir. ABD'deki ve Yunan göçmenlerinin büyük sayılara ulaştığı bir diğer ülke olan Mısır'daki ekonomik durgunluk göçmenlerden gelen paranın azalmasına yol açmış ve bu durum Yunanistan'daki siyasi çevrelere yönelik hoşnutsuzluğu giderek arttırmıştır.⁵⁹

Diğer taraftan Yunanistan için mücadele etmek amacıyla Makedonya'da bulunan subaylar, İttihatçılarla süregelen çekişmelerin er ya da geç bir savaş halini alacağı kanaatindeydiler. Yunanistan'ın bu savaşta askeri yönden zayıf olması halinde, bunun iyi sonuçlar getirmeyeceğine inanan bir grup genç subay teşkilatlanmaya başlamışlardır. Ekim 1908'de Askeri İttifak'ın [Stratiotikos Sindesmos] kurulması kararını almışlar, 1909 ilkbaharında ise astsubaylar örgütlenmeye başlamışlardır. Çünkü Nisan ayında Theotokis hükümeti tarafından astsubayların eğitim gördüğü Harp Okulu'nun [Sholi Ton İpaksiomatikon] kapatılması ve orduda bulunan astsubayların terfi ettirilmemiş olarak kadroya alınması öngörülmüş, ancak hazırlanan bu yasa taslağı astsubayları öfkelenmiştir. Bu süreçte Astsubay İttifakı'nın [Sindesmos Ton İpaksiomatikon] başkanlığına nüfuz sahibi bir teğmen olan Georgios Karaiskakis seçilmiş, ortak hedefin başarıya ulaşmasını sağlamak amacıyla, astsubaylar ile teğmen ve üsteğmen rütbesindeki subaylar arasında görüşmeler gerçekleştirilmiş, neticede Askeri İttifakın çatısı altında ortak hareket etme hususunda anlaşmaya varılmıştır.

⁵⁸ İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin başlıca amacı 1876 Anayasası'nı geri getirmek, Müslim – Gayrimüslim ayrımı yapılmaksızın bütün Osmanlı tebaasının haklarını Anayasa güvencesi altına almaktır. 24 Temmuz'da, Sadrazamın Hilmi Paşa'ya çektiği telgrafta, Padişah'ın, halkın isteğine uyarak meşruti idareyi geri getirmeye karar verdiği bildirilmişti. Sabah saat dokuzda Hilmi Paşa Meşrutiyetin ilan edildiğini açıklayan iradeyi okumuş, haber 101 pare top atışıyla kutlanmıştır. Ayrıca Bkz.: Feroz Ahmad, *İttihat ve Terakki 1908-1914*, Çev.: Nuran Yavuz, 5. Baskı, Kaynak Yayınları, İstanbul, 1999, s. 24 – 36.

⁵⁹ Clogg, *Yunanistan'ın Kısa...*, s. 79, 81.

Aslında genç Türk subayların gerçekleştirdiği Meşrutiyet'in İlanı, Yunan Ordusu'ndaki genç subayları da etkilemiş ve Yunanistan'ı içinde bulunduğu kaotik durumdan sadece Yunan Ordusu'nun kurtarabileceği yönündeki kanıyı güçlendirmiştir. Gudi Darbesi'ni gerçekleştiren Askeri İttifak, Kralın değiştirilmesini ya da hanedan soyunun ortadan kaldırılmasını amaçlamamış, hatta meşru hükümete bağlı kalınacağını belirtmiş, bu nedenle bir istibdat ya da cunta yönetimi kurma taraftarı olmamış ve bir hükümet değişikliği önerisi de getirilmemiştir. Hazırladıkları muhtırayı Yunan basınına verdikten sonra Atina'nın doğu banliyölerinden Gudi'de, 15 Ağustos 1909 sabahında toplanmaya başlayan subayların yanında, kendilerine tabancalar temin edilmiş⁶⁰ Atina Üniversitesi'ndeki ulusçu öğrencilerin kurduğu Üniversite Birliği [Panepistimiaki Enosis] mensupları da⁶¹ yer almışlardır.⁶² Darbecilerin amacı ordunun ve deniz güçlerinin yeniden düzenlenmesini talep etmekte. Sonuçta Mavromihalis hükümetine ve Krala, Askeri İttifakın istekleri kabul ettirilmiştir.⁶³

Bazılarına göre Gudi Darbesi herhangi bir sınıfın değil, Yunan ulusunun en dinamik unsurlarının kendini ifade ediş biçimidir. Öyle ki darbenin en önemli talebi ulusal olmakla birlikte, Megali İdea'ya canla, başla bağlılık, 1897'deki yenilgiye tepkidir.⁶⁴ 1909 Gudi Darbesi'nin bir özelliği de gerek siyasetçi, gerekse asker olarak Anadolu Harekâtı'nın bazı aktörlerini sahneye çıkarması ve harekât döneminde yaşanan bir takım olayların tohumlarını serpmesidir.⁶⁵

⁶⁰ Erdem, *Yunan Tarihçiliğinin Gözüyle...*, s. 72.

⁶¹ 6 Haziran 1909'da Atina Üniversitesi'nde ulusçu talebeler tarafından kurulan Üniversite Birliği [Panepistimiaki Enosis] adındaki derneğin protokolü özetle şöyleydi: "*Aşağılanmış vatanımız zor bir ahvalde olduğundan her vatanperverin kalbinde mahzunluk hüküm etmektedir. Atalarımızdan ufaklık bir ülke miras kalmışsa da rüyalarımız kudretli ve şanlı bir ülke yaratmaktır. Ancak, vatanımız politikacıların ataleti ve kabiliyetsizliğinin zebunu oldu ve milletimiz çeşitli dış tehditlere maruz kaldı. Bu yüzden üniversiteli gençler ya barışçıl bir şekilde ya da silahlarla ülkemizin ayağa kaldırılması için en büyük fedakârlıklara katlanabilirler.*"

Leonidas Moiras, "Gudi Darbesi'nin Türk ve Yunan Kamuoyuna Yansıması", *Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2006, s. 63.

⁶² Erdem, *Yunan Tarihçiliğinin Gözüyle...*, s. 72.

⁶³ Svoronos, *Çağdaş Hellen...*, s. 80.

⁶⁴ Erdem, *Yunan Tarihçiliğinin Gözüyle...*, s. 73.

⁶⁵ Erdem, *Yunan Tarihçiliğinin Gözüyle...*, s.75.

Yunan basını incelendiğinde gazetelerin, Yunan halkından, ordunun başlattığı reform programını daha ciddi desteklemesini ve ordunun yanında daha etkin bir biçimde yer almasını istedikleri fark edilmektedir. Örneğin 31 Ağustos 1909 tarihli nüshasında “Akropolis” gazetesi yaşanan şartlar altında halkın varlığının hem gerekli hem de mecburi olduğunu, bu sebeple Askeri İttifakın halkla işbirliği yapması gerektiğini ifade etmiştir. Bununla birlikte Yunan ordusunun saklanan halka sorumluluklarını hatırlatması ve halkın da harekete geçip subaylara yardımcı olması gerektiği belirtilmiştir.⁶⁶

Osmanlı basını incelendiğinde ise “Tanin” Gazetesi’nin 1 Eylül 1909 [29 Şaban 1327] tarihli nüshasındaki yazıyla, Atina’da vuku bulan askeri darbenin gerçek sebebinin Girit meselesinde Yunanistan’ın takındığı tavizkar tutum olduğunu ve askeri zaafının farkına varan Yunanistan’ın, kara ve deniz kuvvetlerini yeniden organize etme kararı aldığını dile getirdiği görülmektedir. Bununla birlikte Yunanistan’ın bu kararının Osmanlı İmparatorluğu’nun aleyhinde olacağı ileri sürülmüş, tam da bu nedenle, Yunanistan’da vuku bulan olayların Osmanlılarca yakından takip edilmesi gerektiğine dikkat çekilmiştir. Ancak yazıya göre Osmanlıların Yunanistan’daki gelişmeleri yakından takip etmesi, Osmanlı Devleti’nin Yunanistan’ın içişlerine karışması anlamına gelmemektedir. Bunun dışında, Yunanistan ile Osmanlı Devleti arasında dostane ilişkilerin kurulması, bunun için de Yunanistan’ın benimsediği milliyetçi fikirlerinden ve iddia ettiği ihtiraslarından vazgeçmesi gerektiği ifade edilmiştir.⁶⁷ Birkaç gün sonra, “Tanin” Gazetesi’nde Yunanistan’ın fikirleriyle ilgili makale yayımlanmış, buna göre Yunanların bağımsız krallığın kurulmasının ardından sürekli olarak Megali İdea’nın gerçekleşmesi ve Bizans İmparatorluğu’nun diriltilmesi için mücadele ettikleri, lakin 1897 yılında alınan yenilginin Yunanistan’ı karıştırdığı, bu dönemdeki çeşitli iç ve dış etkenlerden dolayı Megali İdea’nın gerçekleştirilmesinin mümkün olmadığı söylenmiştir. Bunun dışında belirtmek gerekir ki Askeri İttifak tarafından Yunan basını üzerine sansür uygulanmış, bu yüzden Yunanistan’dan ulaşan haberlerin

⁶⁶ Moiras, “*Gudi Darbesi’nin...*”, s. 117 – 118.

⁶⁷ Moiras, “*Gudi Darbesi’nin...*”, s. 141.

Osmanlı muhabirleri tarafından teyit edilmeleri zor olmuştur. Bu zorluğa rağmen Osmanlı gazeteleri tarafından Yunanistan'daki durum ustaca ele alınmıştır.⁶⁸

Gudi Darbesi üzerine Osmanlı Ermeni basınında Kral Georgios'un konumunun tartışıldığı dikkat çekmektedir. Öyle ki Ermeni basını Kral Georgios'un istifa edeceği yönünde dedikodular çıktığına, Yunanistan'da bazı kesimlerin Kral Georgios'un yerine Prens Konstantin'in, bazı kesimlerin ise halka daha yakın olduğu için Prens Georgios'un tahta geçirilmesini istediklerine yer vermiştir. Bununla birlikte Ermeni basınında Roma'dan gelen telgrafların da istifa ihtimalini güçlendirdiği, Viyana'daki politik çevrelerin durumun ağırlaştığı kanaatinde oldukları ayrıca belirtilmiştir.⁶⁹ Roma'dan ulaşan 27 Şubat 1910⁷⁰ tarihli bir telgrafa yer veren Azadamart [Özgürlük Savaşı]⁷¹ gazetesinde, bu telgrafa istinaden Yunanistan'ın durumunun Askeri İttifakın dağılmasıyla düzeleceği belirtilmiştir.⁷²

1.3.2. Venizelos'un Gudi Darbesi'ndeki Arabuluculuk Rolü

Yunanistan tarihinde ciddi kırılma noktası olan Gudi Darbesi'nin en önemli sonuçlarından birisi de Giritli siyaset adamı Venizelos'un Yunanistan'a çağrılması olmuştur. Bazı kesimler bu durumu subayların Venizelos'a duydukları hayranlığa, bazı kesimlerse Venizelos'un 1905 isyanına katılarak hanedan karşıtı olduğu izlenimi vermesine bağlamışlardır. Zaten Venizelos da kendi yayın organı olan "Kiriks"te Askeri İttifak lehine makaleler kaleme almıştır. Meclisteki bir demecinde ise destekte bulunduğu Askeri İttifakla olan ilişkisini "düzenleyici hizmetler vermek" şeklinde ifade etmiştir.

Şunu da belirtmek gerekir ki, Askeri İttifak'ın gerçekleştirdiği darbenin bir siyasi programı yoktu. Daha ziyade eski partilere ve saraya karşı duyulan

⁶⁸ Moiras, "Gudi Darbesi'nin...", s. 145.

⁶⁹ "Takavorı Gı Hırajari, Gatsutyunı Tartısyal Dzanratsadz [Kral İstifasını Veriyor, Durum Tekrar Ağırlandı]", *Jamanak [Zaman]*, 24 Şubat (11 Şubat) 1910, s. 2.

⁷⁰ Çalışmamızda dipnotlarda Julius takvimi parantez içinde verilirken, metin içinde Gregoryan yani Miladi takvim kullanılmıştır.

⁷¹ Ermenicede ö, u, ü gibi seslerin birden fazla harfle karşılanmasından dolayı kelimelerin en yakın okunuş şekli esas alınmıştır.

⁷² "Verçin Lurer [Son Haberler]", *Azadamart [Özgürlük Savaşı]*, 29 Şubat (16 Şubat) 1910, s. 3.

hoşnutsuzluğun ürünüydü. Bu sebeple darbeyi gerçekleştirenler, Venizelos'u Yunanistan'a davet etmişlerdir. Venizelos başbakanlığı üstlenmeyi reddederken, Askeri İttifak, partiler ve saray arasında gerçekleştirilen görüşmelerde arabulucu rolü oynamayı kabul etmiştir.⁷³

Genel olarak bakıldığında Osmanlı Ermeni basını Gudi Darbesi'nden daha ziyade Venizelos'un "*arabuluculuk*" göreviyle ilgilenmiştir. Bu konuda Püzantiyon [Bizans] gazetesi "*Venizelos'un ısrarı üzerine*" Askeri İttifak'ın Millet Meclisi'nin toplanması için ultiatom gönderdiğini ifade ederken⁷⁴, yine aynı gazete başka bir sayısında Kral'ın askeri ittifakın dayatmaları ve "*Venizelos'un gayretleri*" neticesinde hükümetin istifasını kabul ettiğini ve yeni hükümeti kurması için Dragumis'i görevlendirdiğini ifade etmiştir.⁷⁵ Jamanak [Zaman] gazetesi ise kurulan yeni hükümetin Askeri İttifak'ın elinde oyuncak olduğunu ve Yunanistan'ın diktatörlükle yönetildiğini dile getirmiş, ancak buna rağmen hükümetin kurulmasını "*Venizelos'un zaferi*" olarak yorumlamıştır.⁷⁶ Bu dönemde askeri çevrelerde anlaşmazlıklar yaşandığını, çoğu subayın, özellikle de deniz subaylarının Askeri İttifak'ın çözülmesi taraftarı olduklarını bildiren Ermeni basını, kurucu meclisin amacının da iç işlerinde yaşanan karışıklığı ortadan kaldırmak olduğunu dile getirmiştir.⁷⁷ Kiriks gazetesinde Venizelos'un anlaşmaya gerekli önemi vermedikleri için askerleri kınadığını belirten Azadamart gazetesi, Yunanistan'da durumun düzeleceğini ve bu tarz politik savaşların gereksiz olduğunu ifade etmiştir.⁷⁸

Osmanlı Ermeni basınındaki haberlerden de anlaşıldığı gibi Venizelos'un arabuluculuk faaliyetleri Yunanistan'ı bir çözüme götürmüş ve Sarayı rahatlatmıştır. Venizelos'un getirdiği çözüm önerisine göre Stefanos Dragumis geçici hükümet kuracak, meclis dağıtılacak, kurucu meclis için seçime gidilecek ve Askeri İttifak

⁷³ Erdem, *Yunan Tarihçiliğinin Gözüyle...*, s. 74 - 76.

⁷⁴ "Verçin Lurer [Son Haberler]", *Püzantiyon [Bizans]*, 29 Ocak (16 Ocak) 1910, s. 2.

⁷⁵ "Verçin Lurer [Son Haberler]", *Püzantiyon*, 31 Ocak (18 Ocak) 1910, s. 2.

⁷⁶ "Hellenagan Hintiri [Hellen Problemi]", *Jamanak*, 4 Şubat (24 Ocak) 1910, s. 2.

⁷⁷ "Verçin Lurer [Son Haberler]", *Azadamart*, 18 Şubat (5 Şubat) 1910, s. 3.

⁷⁸ "Verçin Lurer [Son Haberler]", *Azadamart*, 24 Şubat (11 Şubat) 1910, s. 3.

dağılacaktır.⁷⁹ Meclis ve Askeri İttifak 1910 yılı Mart ayında dağılmış ve seçimlerin Ağustos'ta yapılmasına karar verilmiştir.⁸⁰ Bu gelişmeler üzerine Püzantion gazetesi Mart ayındaki bir yazısında bir ay önce parti başkanları ve Mavromihalis'in Anayasanın tekrar incelenmesine karşı olduklarını belirtirken, Venizelos'un Yunan siyasetçilerden Rallis'i, Theotokis'i, hatta Kral'ı dahi Anayasanın görüşülmesine ikna edecek kadar "*becerikli*" bir insan olduğu değerlendirmesinde bulunmuştur.⁸¹ Diğer taraftan Azadamart gazetesinin 16 Şubat 1910 tarihli sayısında Venizelos'un Atina'da Yunan vatandaşı bir avukat olarak kaydedileceği bilgisi yer almıştır.⁸²

1.3.3. Venizelos'un Yunanistan'da İktidara Gelişi ve İlk İcraatları (1910 – 1912)

1864 Anayasasını⁸³ yenileme yetkisine sahip olacak kurulun seçilmesi amacıyla Stefanos Dragumis hükümeti ülkeyi seçimlere götürmüş, seçimler için 8 Ağustos 1910 tarihi saptanmıştır.⁸⁴ Bunun üzerine Venizelos, seçimlerde adaylığını koymak amacıyla Atina'ya gitmiştir. Fakat Azadamart gazetesi kendisine ulaşan telgraflardan hareketle Venizelos'un hasta olması sebebiyle Atina'ya gittiğini yazmıştır. Gazete ayrıca Venizelos'u, "*Yunanistan'ın başına kötü bir şey gelmesini engellemek ve zorluklarla mücadele etmek için çalışan düşünceli bir vatansaver*" olarak değerlendirmiştir.⁸⁵ Venizelos adaylığını koyduktan sonra Giritli dört milletvekili adaylıktan çekilmiş, Jamanak gazetesi ise bu durumun nedenini "*büyük ihtimalle Venizelos'un seçileceğine*" bağlamıştır.⁸⁶ 8 Ağustos 1910 tarihinde yapılan seçimlerde Venizelos, Attikoviyyotia'nın [Atina'yı içine alan bölge] oylarının

⁷⁹ Erdem, *Yunan Tarihçiliğinin Gözüyle ...*, s. 76.

⁸⁰ Fivos Grigoriadis, *İstoria Tis Sighronis Elladas 1909 – 1940 [Çağdaş Yunanistan Tarihi]*, Tomos [Cilt]: 1, Ekdosis Kedrinos [Kedrinos Yayınları], Athina, 1971, s. 130.

⁸¹ "Verçin Lurer [Son Haberler]", *Püzantiyon*, 16 Mart (3 Mart) 1910, s. 2.

⁸² "Verçin Lurer [Son Haberler]", *Azadamart*, 16 Şubat (3 Şubat) 1910, s. 3.

⁸³ 1864 yılında yürürlüğe giren bu anayasayla seçim, basın ve eğitim gibi alanlarda halka geniş hak ve hürriyetlerin tanınması, halk arasında rejimin vasilevomeni dimokratia [monarşik demokrasi / monarşik cumhuriyet] şeklinde anılmasına neden olmuştur.

Ayrıca Bkz.: Çiğdem Kılıçoğlu Cihangir, "Yunanistan'da Monarşi Üzerine Bir Değerlendirme", *Ankara Üniversitesi, Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü, Atatürk Yolu Dergisi*, Sayı: 58, Ankara, 2016, s. 107 – 108.

⁸⁴ Clogg, *Yunanistan'ın Kısa...*, s. 81.

⁸⁵ "Verçin Lurer [Son Haberler]", *Azadamart*, 30 Temmuz (17 Temmuz) 1910, s. 3.

⁸⁶ "Verçin Lurer [Son Haberler]", *Jamanak*, 15 Ağustos (2 Ağustos) 1910, s. 2.

%85'ini almıştır.⁸⁷ Bu gelişme üzerine Azadamart gazetesi, Attikoviyyotia'da şimdiye kadar yapılan seçimlerde Venizelos'un, Theodokis ve Rallis'e göre "ezici bir çoğunlukla seçildiğini" yazmıştır.⁸⁸ Jamanak'ta ifade edildiğine göre Osmanlı Devleti, Venizelos'un Yunanistan Millet Meclisi'ne üye olmasına itiraz etmiş, Giritli Ortodoks Rumların Osmanlı tebaasına mensup oldukları için Yunanistan Millet Meclisi'ne üye olamayacaklarını dile getirmiştir. Koruyucu Devletler ise Girit'teki görevlerinden istifa etmeleri koşuluyla Giritlilerin Yunanistan Millet Meclisi'ne üye olmalarının herhangi bir sorun teşkil etmediğine işaret etmişlerdir. Bu haberin Atina'da büyük memnuniyet oluşturduğunu belirten Jamanak gazetesi, Koruyucu Devletlerin bu cevabını "barış garantisi" olarak değerlendirmiştir.⁸⁹ Venizelos adadaki sorumluluklarından istifa ettikten sonra Pire'ye hareket etmiş ve 5 Eylül'de menziline ulaşmıştır.⁹⁰

Yeni meclisle ilgili zorluklar çalışmaya geçtiği 1 Eylül 1910'dan itibaren ortaya çıkmaya başlamıştır. Bu süre zarfında Venizelos'un Rallis'le görüşmesi olmuş ve bu görüşme esnasında bir plan sunmuştur. Jamanak gazetesi bu planda yer alan vergilerin durumu ve işçi sınıfıyla ilgili kanun hazırlanması hususlarına dikkat çekmiş, ayrıca Venizelos'un Theodokis ve Rallis'le işbirliği yapmak istemediğini ifade etmiştir.⁹¹ 12 Eylül'de Dragumis hükümeti istifasını sunmuş, yeni hükümeti kurma görevi Venizelos'a verilmiştir. Kısa bir süre içerisinde vücut bulan Venizelos hükümeti 6 Ekim 1910 tarihinde Meclis'te yemin etmiştir. Venizelos "alçak gönüllülikle" meclisin güvenoyu vermesini talep etmiş, aksi bir durum yaşanırsa sonucu kabul edeceğini ifade etmiştir. Jamanak gazetesi bu durumu "toplumla bağ kurmak için en iyi yol" olarak değerlendirmiş, bunun yanı sıra Venizelos 266 oydan 208'ini almayı başarmıştır. Bununla birlikte Venizelos'un hükümet programı, kendisine muhalif olan milletvekilleri yüzünden uygulamada zorluklarla

⁸⁷ Nicholas Doumanis, *A History Of Greece [Yunanistan Tarihi]*, Palgrave Macmillan Yayınları, İngiltere, 2010, s. 187.

⁸⁸ "Verçin Lurer [Son Haberler]", *Azadamart*, 27 Ağustos (14 Ağustos) 1910, s. 3.

⁸⁹ "Verçin Lurer [Son Haberler]", *Jamanak*, 1 Eylül (19 Ağustos) 1910, s. 2.

⁹⁰ Erdem, *Yunan Tarihçiliğinin Gözüyle ...*, s. 77.

⁹¹ "Verçin Lurer [Son Haberler]", *Azadamart*, 7 Eylül (25 Ağustos) 1910, s. 3.

karşılaşmıştır.⁹² Bu ortamda seçimlerin 28 Kasım 1910 tarihinde yapılması kararlaştırılmıştır.⁹³

Seçim öncesi gezilerinin birinde Venizelos'a karşı suikast girişiminde bulunulmuştur. Venizelos'un Kardiça'dan Volos'a gitmek için bindiği trenin raydan çıkması için tren yoluna demir parçası yerleştirildiğini, ancak makinistin demir parçasını erken fark etmesiyle trenin uçurumdan aşağı yuvarlanmasına engel olduğunu bildiren Jamanak gazetesi, bu olayın nedenini "*Venizelos'un hükümet programının çiftçilerin çıkarlarına uymaması*"na bağlamıştır.⁹⁴ Aslında Venizelos'a karşı daha Girit'ten itibaren bir muhalefet var olmuştur.⁹⁵ Buna rağmen gerçekleştirilen yeni seçimlerde Venizelos, 362 sandalyenin 307'sini alarak büyük bir başarı elde etmiştir.⁹⁶ Venizelos'un bu başarısı Patris gazetesi tarafından "*bundan böyle Venizelos'un önü alınamaz bir güce sahip olduğu ve Yunan siyasetinde tek lider haline geldiği*" şeklinde yorumlanmıştır.⁹⁷

8 Ocak 1911 tarihinde Meclis açılmış,⁹⁸ Girit Meclisi Yunan Meclisine iyi dileklerde bulunduğu bir telgraf göndermiştir.⁹⁹ Yunanistan'da yeni bir dönem başlamış ve Venizelos Yunan siyasetinin kilit ismi olmuştur.¹⁰⁰ Meclisin açılmasından kısa bir süre sonra Püzantiyon gazetesinde, eski Savaş Bakanı Albay Lapathiyotis ve altı astsubayın hükümeti devirme ve askeri diktatörlük kurma suçundan tutuklandığı, ancak Albay Lapathiyotis'in işlediği suçla alakalı herhangi bir kanıt bulunmadığından dolayı hapis cezası almama ihtimalinin olduğu bilgisi yer almıştır. Püzantiyon gazetesi bu konuya 27 Ocak 1911 tarihli sayısında yer vermiş ve

⁹² "Verçin Lurer [Son Haberler]", *Jamanak*, 13 Ekim (30 Eylül) 1910, s. 2.

⁹³ Hellen Gardikas Katsiadakis, *Venizelos Advent in Greek Politics 1909 - 12 [Venizelos'un Yunan Siyasetine Gelişi] 1909 - 12*, Edinburgh University Press [Edinburgh Üniversitesi Yayınları], Edinburgh, 2006, s. 99.

⁹⁴ "Venizelosi Tem Mahaports [Venizelos'a Karşı Suikast]", *Jamanak*, 30 Kasım (17 Kasım) 1910, s. 2.

⁹⁵ Erdem, *Yunan Tarihçiliğinin Gözüyle...*, s. 78.

⁹⁶ Gardikas Katsiadakis, *Venizelos Advent...*, s. 99.

⁹⁷ Eser, "*Yunan Kaynaklarına Göre...*", s. 51 - 52.

⁹⁸ M. Murat Hatipoğlu, Yunanistan'daki Gelişmeler Işığında Türk - Yunan İlişkilerinin 101. Yılı (1821 - 1922), *Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları*, Ankara, 1988, s. 37.

⁹⁹ "Verçin Lurer [Son Haberler]", *Jamanak*, 13 Şubat (31 Ocak) 1911, s. 3.

¹⁰⁰ Cihangir, "*Yunanistan'da Monarşi...*", s. 109.

gazete bu haber vesilesiyle Venizelos'un yönetimi sayesinde işlerin düzelmeye başladığını, bu olayın Venizelos'u etkilemeyeceğini ve kendisinin "ülkenin kurtarıcısı" olduğunu ifade etmiştir.¹⁰¹

Eleftherios Venizelos, liberal bir yönetim çerçevesinde bir Hukuk Devleti yaratmak istemiş ve bu amaçla ilk olarak 1911 Anayasası yürürlüğe konulmuştur. Bu anayasayla kişisel özgürlükler, basın özgürlüğü ve mülkiyet hakkı devlet tarafından koruma altına alınmıştır. Bununla beraber meclisin yasama görevine hız verilmiş ve aynı anda asker ve milletvekili olunamayacağına dair yasa kabul edilmiştir. 1911 Anayasasıyla temel eğitim ücretsiz ve zorunlu hale getirilmiş ve kırsal bölgelerde teknik okullar açılmıştır. Ulusal Banka'nın [Ethniki Tropeza] desteğiyle tarım kooperatifleri kurulmuştur. Atina ve Pire'nin işçi sendikaları tanınmış, işçi kuruluşlarına işverenlerin katılması yasaklanmıştır. Pazar günü tatil günü olarak belirlenmiş, işçi hakları ve güvenliği ile ilgili düzenlemelere gidilmiş, vergi sisteminde ise iyileştirmeler gerçekleştirilmiştir. Bunun yanı sıra silahlı güçlerin eğitilmesi amacıyla Fransız ordusundan ve İngiliz donanmasından görevliler Yunanistan'a davet edilmiştir. Bu süre zarfında silah ve cephane teminine gidilmiş, "Averof" zırhlısı, ilk denizaltı, yeni kruvazörler satın alınmış ve eskiler yenilenmiştir. Belirsizliklerle geçen yılların ardından Venizelos halkın yaşamına canlılık ve iyimserlik, yeni bir ulusal birlik anlayışı getirmiştir.¹⁰²

Venizelos'un bu başarılı icraatları, 1912 Mart'ında yapılan seçimlerde 181 sandalyenin 146'sını kazanmasını sağlamıştır.¹⁰³ Jamanak gazetesi bu seçimleri "Venizelos'un Zaferi" başlığıyla okuyucularına sunmuştur. Venizelos'un seçimleri "ezici bir çoğunlukla" kazandığını bildiren Jamanak, Venizelos'un bu başarısını "yaptığı reformlara", "halkçılığı"na ve "başarılı yöneticiliği"ne borçlu olduğunu belirtmiştir. Gazete ayrıca Fransa'nın dost bir ülke olarak Yunanistan'ın maddi ve manevi şekilde Balkanlarda güçlü olduğunu gördükçe mutlu olduğunu ifade

¹⁰¹ "Verçin Lurer [Son Haberler]", *Püzantiyon*, 27 Ocak (14 Ocak) 1911, s. 2 - 3.

¹⁰² Erdem, *Yunan Tarihçiliğinin Gözüyle ...*, s. 78 - 79.

¹⁰³ Clogg, *Yunanistan'ın Kısa...*, s. 83.

etmiştir.¹⁰⁴ Muhalefet partileri her ne kadar Venizelos'a karşı birleşmişlerse de, bu partilerin uzun vadeli bir politikaları olmadığından dolayı daha çok güncel problemlerle ilgilenmişlerdir. Venizelos'a muhalefet eden bu partiler, Liberallerin siyaseti nedeniyle tehlikeye giren çıkarlarını korumaya yönelik bir politika takip etmişlerdir. Bu partiler içinde en uzlaşmaz olanları Rallis'in ve Mavromihalis'in partileri, Theotokis'in partisi daha ılımlı bir özellik göstermiştir.¹⁰⁵

Bu dönemde yaşanan problemlerden birisi de "Dil Problemi" olmuştur. Yıllar boyunca devam eden Katharevousa [temiz, arınmış dil] ve Dimotiki [halk dili] tartışmaları bu dönemde de ciddi krizlere yol açmaktaydı.¹⁰⁶ Katharevousa'yı destekleyenler eski dili yeniden canlandırmak isterken, halk dili yanlıları ise halkın dilini üstün ve eksiksiz bir dil olarak görmekteydiler.¹⁰⁷ 20. yüzyılın ilk on yılında, dil problemi sebebi ile ideolojik olarak muhalif olan iki grup arasında yoğun tartışmalar yaşanmaktaydı.¹⁰⁸ Öyle ki 21 Şubat 1911 tarihinde Yunan Meclisi, anayasanın 107. maddesi gereğince Katharevousa'yı resmi dil olarak kabul etmiştir. Venizelos, dilde sadeleştirmeyi desteklese de, 1911 yılındaki meclis oylamasında büyük bir baskıyla karşılaştığı için Katharevousa dilini kabul etmek zorunda kalmış ve o dönem halk dilinin savunucuları tarafından şiddetli bir biçimde eleştirilmiştir.¹⁰⁹

Püzantiyon gazetesi Mart ayındaki bir sayısında bu konuyu "Yunanistan'da Dil Mücadelesi" başlığıyla okuyucularına aktarmıştır. Yunanistan'da az kalsın kanlı bir çatışma meydana geleceğini belirten Püzantiyon, bu durumun politik ya da partiler arası bir mücadele olmadığını, konunun dil meselesi olduğunu belirtmiştir. Yunanistan'da yaşanan dil probleminin ihtilal görüntüsü oluşturacak kadar ciddi

¹⁰⁴ "Venizelosin Hağdanagı [Venizelos'un Zaferi]", *Jamanak*, 18 Mart (31 Mart) 1912, s. 2.

¹⁰⁵ Erdem, *Yunan Tarihçiliğinin Gözüyle ...*, s. 80.

¹⁰⁶ Erişim: (Çevrimiçi) www.komvos.edu.gr/glossa/odigos/thema-d2/thema-pdf. 01.06.2019

¹⁰⁷ Herkül Millas, *Geçmişten Bugüne Yunanlılar Dil, Din ve Kimlikleri*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2004, s. 42 – 43.

¹⁰⁸ Lambrini Skura, "Glassiko Zitima Ke Ekpedevsi Kata To Proto Miso Tu 20. Eona [20. Yüzyılın İlk Yarısında Dil Sorunu ve Eğitim]", *Praktika Tu Institutu Efarmasmenis Pedagogikis Ke Ekspedevsis 6. Panelinio Sinedrio, 05 – 07 Oktovriu 2012 [Yunan Uygulamalı Pedagoji ve Eğitim Enstitüsü, 6. Pan Hellen Konferansı, 05 – 07 Ekim 2012]*, s. 1.

¹⁰⁹ Esra Özşuer, "Tarihin Resmi İdeoloji Tarafından Tahrifatına Bir Örnek: Yunanistan", *Turkish History Education Journal [Türk Tarihi Eğitim Dergisi]*, 2018, s. 484.

boyutlara ulaştığını, yazı dili ve halk dili tartışmalarının gündemi meşgul ettiğini dile getiren Püzantiyon, gazetelerin dilinin ve resmi dilin sadeleştirilerek halkın anlayabileceği bir dile dönüştürülmesi meselesinin tartışıldığını ifade etmiştir. Bu yeniliği isteyenlerin sayısının arttığını belirten Püzantiyon, ünlü yazar Konstantin Palamas'ın, profesörlerin, hatta üniversitenin büyük çoğunluğunun, Eğitim Bakanı'nın ve kimi milletvekillerinin, özellikle de ruhanilerin ve İstanbul'daki Rum basınının bu yeniliğe karşı olduğunu belirtmiştir. Gelecekte bu konuyla ilgili nasıl sürprizler yaşanacağını bilemediğini belirten Püzantiyon, gelişmelerin kendisine Osmanlı Devleti'nde geçmişte yaşanmış olan halk dili ve yazı diliyle ilgili problemleri hatırlattığını ifade etmiştir. Öyle ki İkdam gibi gazetelerin halk dilinin, yani sade Türkçe'nin kullanılması için mücadele ettiğini hatırlatan Püzantiyon, İkdam gazetesinin hala mücadelesine devam ettiğini ve gazetenin sade Türkçeyle bir roman yayınlamayı başardığını ifade ederek, bu konuda dini bağınazlığın geri planda kalması gerektiğini ayrıca vurgulamıştır.¹¹⁰ Aynı gazete başka bir sayısında Yunanistan'daki dil meselesinin ortaya çıkmasında Venizelos'u iktidardan düşürmek için mücadele eden karanlık güçlerin olabileceğini, zaten politik çevrelerin genel olarak Venizelos hükümetinin düşürülmesi için her türlü imkânı değerlendirdiğini ifade etmiştir. Gazete ayrıca, Rallis ve Theotokis'in tekrar seçilme ihtilalinin olmadığını ve bu krizin Mavromihalis'in lehine kullanılabileceğini belirtmiştir. Lapathiyotis'in darbe teşebbüsünün perde arkasında Mavromihalis'in yer almış olabileceği gibi, dil sorununda da Mavromihalis'in parmağının olabileceğine dikkat çekmiştir. Ancak gazete tarafından bunların sadece düşünülen ihtimaller olduğu vurgulanmıştır.¹¹¹

İktidardaki ilk yıllarında Venizelos'un siyaseti, anayasal, toplumsal, ekonomik ve politik düzenlemelerle Yunanistan'ı güçlendirmek olarak yorumlanabilir. Venizelos'un liderliğindeki Yunanistan, sadece Osmanlı Devleti'nin topraklarını elde etme emeline yönelmemiş, aynı zamanda komşu Balkan halklarının da Yunan

¹¹⁰ Baruyr B. Keçyan, "Lezuyi Baykarı Hunasdani Meç [Yunanistan'da Dil Mücadelesi]", *Püzantiyon*, 18 Mart (5 Mart) 1911, s. 1 – 2.

¹¹¹ "Hunasdani Meç Lezuyi Hintrin Kağdni Goğmı [Yunanistan'daki Dil Mücadelesi'nin Sır Tarafı]", *Püzantiyon*, 25 Mart (12 Mart) 1911, s. 2.

topraklarındaki taleplerine karşı bir savunma politikası oluşturmuştur. Bu dönemde toplumsal güç ve müttefik oluşturmak için siyasal birlik ve huzurun tesis edilmesi önemsenmiştir.¹¹² Bazı olumsuz gelişmelere rağmen, 12 Mart 1912 seçimleri sonucunda halkın desteğini alarak büyük bir güç elde eden Venizelos, bu tarihten 1915'e kadar olan dönemde tek adam olacak ve I. Dünya Savaşı'nda İngiltere ve Fransa ile ortak bir politika benimseyecektir.¹¹³

1.4. Venizelos'un İktidarı Döneminde Girit Problemi

Zaimis, yüksek komiser olarak Girit'e atandıktan sonra Temmuz 1906'da koruyucu devletlere adada milis askeri teşkilatının düzenlendiğini, Müslüman halkın can ve mal güvenliğinin emniyet altına alındığını iletmiştir. Koruyucu devletler askerlerini adadan çekmeye karar vermişler ve bu kararı 11 Mayıs 1908 tarihli bir notayla Zaimis'e bildirmişlerdir. Bundan kısa bir süre sonra, 5 Ekim 1908'de Yunanistan Girit'in ilhak edildiğini ilan edince, Osmanlı Devleti tarafından bu gelişme protesto edilmiştir.¹¹⁴ Ancak İttihat ve Terakki'nin¹¹⁵ tepkisinden çekinen Büyük Devletler, Girit'in Yunanistan'a ilhakını kabul etmemişlerdir. Bunun neticesi olarak Büyük Devletlerin gücünden mahrum kalan Yunanistan, adanın ilhakı konusunda geri adım atmıştır.¹¹⁶

1910 yılında Venizelos'un Yunanistan başbakanı olması Girit Rumlarını ve Yunanistan'ı harekete geçirmiş ve onları koruyucu devletlere rağmen bazı icraatlara itmiştir.¹¹⁷ Bunun üzerine Girit halkının koruyucu devletlerin sözlerini dinlemeye niyetli olmadıklarını belirten Jamanak gazetesi, bu davranışı sürdürülürse Girit'in

¹¹² Esra Özsüer, "*Tarihin Resmi İdeoloji...*", s. 484.

¹¹³ Eser, "*Yunan Kaynaklarına Göre...*", s. 67.

¹¹⁴ İsmail Hami Danişmend, *İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi*, (1703 – 1924 (H. 1115 - 1342)), Cilt: 4, Doğu Yayınevi, İstanbul, 2011, s. 506.

¹¹⁵ Yunanistan'ın Girit'i ilhak ettiğini ilan etmesinin ardından İttihat ve Terakki Cemiyeti savaş ilan etmeye hazırlanırken 13 Nisan 1909'da (31 Mart 1325) vuku bulan 31 Mart Vakasıyla hazırlıklar başarısızlıkla sonuçlanmıştır.

Ayrıca Bkz.: Yaşar Ertürk, *Adalar (Ege) Denizinde Türk – Yunan Mücadelesi*, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul, 2007, s. 81.

¹¹⁶ Ayşe Nükhet Adıyeke, *Osmanlı İmparatorluğu ve Girit Bunalımı (1896 – 1908)*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 2000, s. 285.

¹¹⁷ Adıyeke, *Osmanlı İmparatorluğu...*, s. 285.

koruyucu devletler tarafından işgal edileceğini ifade etmiştir. Gazete ayrıca Girit’li milletvekillerinin olumsuz eylemlerde bulunmalarını engellemek amacıyla koruyucu devletlerin, onların seyahat etmelerini engellemek amacıyla Hanya’daki tersaneyi işgal etme kararı aldıklarını belirtmiştir.¹¹⁸ Azadamart gazetesi adada bir karışıklık yaşanırsa, diğer devletler tarafından işgal edileceğini özellikle vurgulamıştır.¹¹⁹ Püzantiyon gazetesi ise, dört koruyucu devletin Bâb-ı Âli’ye başvurarak, Girit’le ilgili durumun değişmeyeceği kanaatinde olduklarını bildirdiklerini yazmıştır. Bu konuyla ilgili görüşlerini paylaşan Püzantiyon gazetesi, Osmanlı Devleti’nin hükümdarlık haklarının adada değişmediğini, buna rağmen Giritlilerin adanın Osmanlı Devleti’nden ayrıldığı kanaatinde olduklarını belirtmiştir. Osmanlı Devleti’nin kendi haklarına saygı duyulmasını sağlayacak güce sahip olduğunu ve bu problem çözülmek istenirse Osmanlı Devleti’nin koruyucu devletlerle iş birliği yapmaya hazır olduğunu ifade eden Püzantiyon, sözlerine şu şekilde devam etmiştir: *“Bize öyle geliyor ki devletler sadece zaman kazanmaya çalışıyorlar ve krizin doğal yollardan çözülmesini istiyorlar. Gerçek şu ki, Giritliler tek başlarına Yunanistan’la birleşecek güce sahip değiller ve Yunanistan’ın işbirliğine ihtiyaçları var. Ancak bunu yaptıkları takdirde Giritliler Osmanlı Devleti’yle karşı karşıya gelecekler... Biz Girit probleminin normal şartlarda çözülemeyeceğini, ağır bir kriz hali alacağını düşünmekteyiz.”*¹²⁰

Girit’le ilgili Püzantiyon gazetesinin öngörülleri gerçekleşmiş ve Venizelos’un 1910 yılının Mayıs ayında Girit Meclisi’nde verdiği nutuk nedeniyle sorun ağır bir kriz halini almıştır. Püzantiyon’un bildirdiğine göre Venizelos’un nutkunda şu maddeler dikkat çekmektedir:

1-) Girit’in Yunanistan’a bağlandığı ilan edilecek ve 10 kişiden oluşacak bir heyet söz konusu kararı Osmanlı Devleti’ne bildirecektir.

¹¹⁸ “Verçin Lurer [Son Haberler]”, *Jamanak*, 4 Şubat (24 Ocak) 1910, s. 2.

¹¹⁹ “Verçin Lurer [Son Haberler]”, *Azadamart*, 16 Şubat (3 Şubat), 1910, s. 3.

¹²⁰ “Verçin Lurer [Son Haberler]”, *Püzantiyon*, 14 Mayıs (1 Mayıs) 1910, s. 1.

2-) Hem ülkenin, hem de bütün Yunanların çıkarlarını korumak, bununla beraber Giritli Müslümanların korunmaları için ordu oluşturulacaktır.

3-) Girit Bankası, Yunan Milli Bankası'yla birleşecektir.

4-) Osmanlı Devleti'yle Girit üzerinden kurulan iletişim kesilecek, Osmanlı'ya ait izler silinecektir.

Bunun üzerine Giritli Müslümanlar Bâb-ı Âli'ye telgraf göndermişler, telgrafta eğer kendilerine yardım edilmezse 50.000 kişinin hayatının tehlikeye gireceğini belirtilmişlerdir. Fark edildiği üzere Venizelos'un bu nutku Hanya'daki Müslümanlarda büyük bir üzüntü yaratmıştır. Püzantiyon gazetesi, büyük bir karışıklık çıkmasından korkulduğunu ifade etmiştir.¹²¹

Venizelos'un nutku Osmanlı Ermeni basınına olduğu gibi yabancı basının gündemini de meşgul etmiş, Azadamart gazetesi, yabancı basının görüşlerine de yer vermiştir. Öyle ki yabancı basın, Venizelos'un güvendiği bir yerler olduğu için böyle bir üslup kullandığı, kendisinin dikkatli bir biçimde ilerlediği, ancak koruyucu devletlerin çekimser bir tutum sergiledikleri kanaatindedir.¹²² Venizelos'un nutkuyla ilgili konunun Fransız basını tarafından titiz bir biçimde incelediğini dile getiren Püzantiyon gazetesi ise, Girit probleminin Yunanistan'ın çözmesi gereken bir problem olduğunu, İtalya'nın Giritli Müslümanların çıkarlarının korunması koşuluyla Girit'in Yunanistan'la birleşmesi taraftarı olduğunu belirtmiştir.¹²³

9 Mayıs 1910 tarihinde toplanan Girit Meclisi Yunan kralı adına açılmış ve Rum üyeler krala sadık kalacaklarına dair yemin etmişlerdir. Krizlerin yaşandığı 1910 Mayıs'ında, gündemi meşgul eden en önemli konu Girit Meclisi'nde yer alan on altı Müslüman üyenin Kral adına yemin etmeksizin meclise kabul edilip edilmeyeceği hususu olmuştur. 9 Mayıs 1910 tarihinde toplanan mecliste Rum üyeler tek tek Kral adına yemin ederken, Müslüman milletvekilleri bu durumu protesto eden bir bildiri sunmuşlardır. Buna rağmen Kral adına yemin edilmesi hususunda ısrar

¹²¹ "Verçin Lurer [Son Haberler]", *Püzantiyon*, 20 Mayıs (7 Mayıs) 1910, s. 3.

¹²² "Verçin Lurer [Son Haberler]", *Azadamart*, 22 Mayıs (9 Mayıs) 1910, s. 3.

¹²³ "Verçin Lurer [Son Haberler]", *Püzantiyon*, 29 Mayıs (10 Mayıs) 1910, s. 3.

edilmiş, bunun üzerine Bâb-ı Âli'nin başvurusuyla dört koruyucu devletin Atina temsilcileri Yunan Kralından Müslüman milletvekillerinin kendisi adına yemin edilmeksizin meclise kabul edilmelerini istemişlerdir.¹²⁴ Bu süre zarfında Venizelos'un hasta olduğuna dair haberler çıkmıştır. Ancak Püzantiyon'a göre Venizelos'un asıl hedefi kendi isteklerini Giritli diğer parti başkanlarına kabul ettirmektir.¹²⁵ Venizelos'un tüm müdahalelerine rağmen Yunanistan'ın adayla birleşme çabalarının olumsuz etkilenmemesi için Giritli Rum meclis üyelerine, konsolosların kararına uymaları iletilmiştir. Bunun üzerine Müslüman üyeler yemin edilmeksizin meclise kabul edilmişlerdir.¹²⁶

Girit Meclisi'nin Kral Georgios'un adına açıldığını hatırlatan Azadamart gazetesi, bu durumu Osmanlı Devleti'nin koruyucu devletlere bildirdiğini, muhaliflerden olan Mihalidakis'in ise bu krizden faydalanarak Atina'da bulunan Venizelos'a telgraf çekip, Meclis'in çalışmalarını sonlandırması gerektiğini bildirdiğini kaydetmiştir. Zamanın uygun olmadığını belirterek Mihalidakis'in bu önerisini reddeden Venizelos'un bu tavrı Osmanlı Ermeni basını tarafından, “*huzurla çalışmanın ustası*” ve “*kolayca krizlere çekilmeyen*” biri olarak değerlendirilmiştir. Azadamart gazetesinin aynı yazısında, Balkanlarda hareketlenmeler olduğuna değinilmiştir.¹²⁷

Girit meselesiyle yakından ilgilenen Azadamart gazetesi 27 Eylül 1911 tarihli nüshasında adayla ilgili edindiği bilgileri “Girit'te Hayat” başlığı altında okuyucularına sunmuş ve Girit'le ilgili şu detaylara dikkat çekmiştir:

“Girit'teki yeni nesil eğitim ve öğretime büyük önem veriyor. Bu durum eğitimin zorunlu ve ücretsiz olmasını sağlıyor. Köylünün çocuğu da en az orta derecede eğitim almaktadırlar. Bunun dışında yükseköğrenime ve branşlara devam edenlerin sayısı fazla. Maddi

¹²⁴ Adıyeke, *Osmanlı İmparatorluğu...*, s. 288 – 289.

¹²⁵ “Verçin Lurer [Son Haberler]”, *Püzantiyon*, 29 Haziran (16 Haziran) 1910, s. 3.

¹²⁶ Adıyeke, *Osmanlı İmparatorluğu...*, s. 289.

¹²⁷ Majak, “Gredeyi Azkayin Joğovi [Girit Millet Meclisi]”, *Azadamart*, 31 Ekim (18 Ekim) 1911, s. 1.

durumu olmayanlar, genel olarak avukatlık mesleğini tercih etmekte. Çünkü bu branşta eğitim almak için yüksek ücret ödeme gibi bir durum bulunmuyor. Ortaokulu bitirenler Atina'ya gitmekte ve üniversitenin aynı bölümüne kayıtlarını yaptırmaktalar. Eğer eğitimlerini kendi çabalarıyla bitirirlerse tekrar Atina'ya gelip sınava girmekteler. Görüldüğü üzere eğitime katılmadan kendi emekleriyle bir mesleğe sahip olabilmektedirler. Avukatlık mesleği dışında, tıp, mühendislik, çiftçilik ve veterinerlik tercih edilen meslekler arasında yer almaktadır. Eğitim tümüyle yönetimin denetimi altında. Bu yılki eğitim döneminde 600'den fazla eğitimciye ihtiyaç duyulmakta. Bu eğitimciler arasında son yıllarda mezun olanlar da yer alacak. Bu yıl Mayıs ayında yapılan seçimler sırasında, Kandiye'deki Rumlar kendi çabalarıyla seçimi kazandılar. Girit'in "bağımsızlığından" beri Rum Belediye Başkanı seçilmemişti. Çünkü burada Türklerin sayısı fazla olduğu için Belediye Başkanı hep Türk olmuştu. Alınan bilgilere göre, Belediye Meclisinin şehri binalaştırma, ışıklandırma ve dar sokakları genişletme gibi planları söz konusu. Projenin maliyeti için iç borçlanmaya gidilecektir."

Fark edileceği üzere Azadamart'ta yer alan bilgiler daha ziyade ada Rumlarıyla ilgilidir ve adadaki Rum gençlerin eğitimine büyük önem verildiği dikkati çekmektedir.¹²⁸

1911 yılında koruyucu devletler tarafından, özellikle Hanya'dan, Kandiye'den ve Resmo'dan gelecek mallara beş günlük karantina ilan edilmiştir. Jamanak gazetesi karantinanın asıl nedeninin Giritli milletvekillerinin Atina'ya geçmelerini engellemek ve bir kriz çıkmasını önlemek olduğunu kaydetmiştir.¹²⁹ Osmanlı Devleti ile Yunanistan arasında yaşanan Girit krizi 1912 yılında da devam etmiş, bu dönemde Yunanistan bir taraftan da İtalya'nın işgal ettiği adaların akıbetiyle ilgilenmiştir. Çünkü Yunanistan söz konusu adaların İtalya tarafından Osmanlı

¹²⁸ Majak, "Geyankı Gredeyi Meç [Girit'te Hayat]", *Azadamart*, 27 Eylül (14 Eylül) 1911, s. 1.

¹²⁹ "Verçin Lurer [Son Haberler]", *Jamanak*, 11 Aralık (28 Kasım) 1911, s. 2.

Devleti'ne iade edilmesini istememektedir.¹³⁰ Jamanak gazetesi Ege Adaları konusunda Yunanistan'ın İtalya ile çetin bir mücadeleye girdiğini sütunlarına taşımıştır. Atina'dan gelen bilgilere yer veren Jamanak gazetesi, 24 Mayıs 1913 tarihli sayısında Yunan askerlerini Hanya'dan atacak hiçbir gücün olmadığına, dünyanın İtalya'nın gerçek yüzünü göreceğine ve Yunanların İtalyanlardan korkmadıklarını ifade ettiklerine yer vermiştir.¹³¹

Osmanlı Devleti ile Yunanistan arasında büyük krizler yaşanmasına sebep olan Girit problemi,¹³² söz konusu iki devlet arasında 14 Kasım 1913 tarihli Atina Antlaşması'nın imzalanmasına kadar devam etmiştir. Söz konusu antlaşmanın Girit ile ilgili kısmı, antlaşmanın 15.maddesinde şu şekilde yer almıştır: "*Tarafeyn-i akideyn 30 Mayıs 1913 tarihli Londra Muahedenamesi ahkâmını muahedename-i mezkûrun beşinci maddesi ahkâmı da dâhil olduğu halde kendilerine taallük eden hususatta ifa etmeği taahhüt eylerler.*"¹³³ Burada adı geçen Londra Antlaşması'nda Girit ile ilgili mesele dördüncü maddede, "*Sultanın Girit üzerindeki bütün haklarını bağlaşıklara bıraktığı*" şeklinde yer almıştır.¹³⁴ Atina Antlaşması'ndan bir ay sonra Yunanistan Kralı Girit'in Yunanistan'a katıldığını dünyaya duyurmuştur.¹³⁵

Osmanlı Ermeni basınından Girit'in Yunanistan'a dâhil olmasının ardından da sorunlar yaşanmaya devam ettiği anlaşılmaktadır. Örneğin Jamanak gazetesi, Giritli bir muhabirin 29 Ekim 1915 tarihli telgrafına yer vermiştir. Telgrafta yer alan bilgilere göre gece saat dörtte kilisenin çanları Rumların toplanmaları için çalmaya başlamış, Hanyalılar korkuyla yataktan fırlamışlar ve meydanda toplanmışlardır. Gece vakti yaşanan bu olay caminin kiliseye çevrilmesi meselesinden kaynaklanmıştır. Hanya'da yaşayan bir takım Hristiyanlar gövde gösterisinde

¹³⁰ "Verçin Lurer [Son Haberler]", *Jamanak*, 15 Mayıs (2 Mayıs) 1912, s. 2.

¹³¹ "Verçin Lurer [Son Haberler]", *Jamanak*, 24 Mayıs (11 Mayıs) 1913, s. 3.

¹³² "Verçin Lurer [Son Haberler]", *Jamanak*, 3 Haziran (19 Mayıs) 1913, s. 2.

¹³³ Nihat Erim, *Devletlerarası Hukuku ve Siyasi Tarih Metinleri*, Cilt I: Osmanlı İmparatorluğu Antlaşmaları, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, Ankara, 1953, s. 483.

¹³⁴ 30 Mayıs 1913 tarihinde imzalanan Londra Antlaşmasında Girit ile ilgili mesele dördüncü maddede, şu şekilde yer almıştır: "*Sultanın Girit üzerindeki bütün haklarını bağlaşıklara bıraktığını*" belirtir.

Ayrıca Bkz.: Adıyeke, "*Türk Basınında...*", s. 67.

¹³⁵ Melek Öksüz, "Girit Meselesi'nin Belirsizlik Yılları", *Karadeniz Araştırmaları*, Sayı: 21, 2010, s. 112.

bulunmak üzere caminin bulunduğu yere doğru ilerlemeye başlamışlar ve bu süreçte caminin çevresi Girit yönetiminin silahlı güçleri tarafından ablukaya alınmıştır. Bu kişiler camiye ulaştıktan sonra küçük çaplı olaylar yaşanmış, ancak olay daha fazla büyümeden ayaklanmacılar oradan uzaklaşmışlardır. Giritli muhabir bu olayı aktardıktan sonra Yunan Hükümeti'nin öncesinde önlem alması halinde böyle bir olayın yaşanmayacağını ifade etmiştir.¹³⁶

¹³⁶ “Verçin Lurer [Son Haberler]”, *Jamanak*, 31 Ekim (18 Ekim) 1915, s. 1.

İKİNCİ BÖLÜM

Yunanistan'ın Genişleme ve Kriz Döneminde Venizelos

2.1. Osmanlı Ermeni Basınında Balkan Savaşı ve Venizelos

2.1.1. Balkan Savaşı'nın Ayak Sesleri

Osmanlı Devleti ile Balkan Devletleri arasında iki safhada gerçekleşen Balkan Savaşı Ekim 1912'de başlamıştır.¹³⁷ Savaşın başlıca sebebi, Balkan devletlerinin, Osmanlı Devleti'nin askeri ve siyasi zayıflığından yararlanarak Osmanlı topraklarını ele geçirmek istemeleridir. 1878 Berlin Antlaşmasıyla Osmanlı Devleti'nden Rumeli topraklarının büyük bir kısmını elde eden Balkan Devletleri, aldıkları topraklarla yetinmemişlerdir. Savaşın vuku bulmasında Rusya'nın Panslavizm Politikası¹³⁸ ve Rusya ile Avusturya arasında yaşanan rekabet de etkili olmuştur. Balkan Devletleri her ne kadar Osmanlı Devleti'ne karşı ittifak kurmak istemişlerse de uzun bir süre bu konuda başarı sağlayamamışlardır.¹³⁹ Çünkü Bulgar Kilisesi'nin Rum Ortodoks kilisesinden ayrılmasından itibaren Makedonya'daki birçok kilise ve okulun kime ait olacağı probleminden doğan "Kiliseler Sorunu", Balkan Devletleri'nin Osmanlı Devleti'ne karşı birleşmelerini engelleyen temel faktör olmuştur. II. Meşrutiyet'in ilanı (23 Temmuz 1908) aşamasında İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin Sırp, Bulgar ve Yunan komiteleriyle işbirliği yapması, çete faaliyetlerini ancak geçici olarak durdurabilmiştir.¹⁴⁰

¹³⁷ Danişmend, *İzahlı Osmanlı...*, s. 536.

¹³⁸ Panslavizm, Slav halklarının Rusya öncülüğünde birleşmesi düşüncesidir. Bu fikir ilk kez J. Herkel tarafından 1826 yılında ortaya atılmıştır. Panslavizm, XX. yüzyıla kadar Rusya'nın benimsediği kültürel ve politik bir hareket olmuştur.

Akdes Nimet Kurat, "Panslavizm", *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih - Coğrafya Fakültesi Dergisi*, Cilt: 11, Sayı: 2 – 4, Ankara, 1953, s. 242.

¹³⁹ 1878 Berlin Antlaşmasıyla birlikte Sırbistan, Karadağ ve Romanya'nın bağımsızlığı kabul edilmiş, Bulgaristan üç bölgeye ayrılmış, Bosna – Hersek ise geçici de olsa Avusturya – Macaristan'a bırakılmıştır.

Ayrıca Bkz.: Barbara Jelavich, *Balkan Tarihi I 18. ve 19. Yüzyıllar*, 2. Baskı, Küre Yayınları, İstanbul, 2009, s. 382 – 391.

¹⁴⁰ Hasan Taner Kerimoğlu, "Kilise ve Mektepler Kanunu Örneğinde II. Meşrutiyet Döneminde İttihatçı – Rum İlişkileri", *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, Cilt: 6, Sayı: 14, İzmir, 2007, s. 6 – 7.

Balkan Savaşı öncesi Ermeni basınındaki haberlere göz atıldığında, Osmanlı Devleti'ne karşı Yunan – Bulgar ittifakının tohumlarının atılmaya başladığı fark edilmektedir. Azadamart gazetesi, Şubat 1910'da yayımladığı bir sayısında, Yunanistan'daki bazı politik çevrelerin Bâb-ı Âli'nin Girit konusundaki uzlaşmazlığından dolayı Yunanistan'ın Balkanlara yaklaşacağı fikrinde olduklarını ifade etmiştir.¹⁴¹ Bunun yanı sıra Manastır ve Hanya'dan Valilerin, Bâb-ı Âli'ye Yunanistan'ın askeri hazırlıklar yaptığını bildirdiklerini belirten Azadamart gazetesi, Preveze ve Arta'ya [bugün Yunanistan'ın kuzey batısında, Epir bölgesinde yer alan iki şehir] hendek ve siperler inşa etmek için harekete geçildiğini ve sınır kapısındaki köylere silah dağıtıldığını kaydetmiştir.¹⁴²

Diğer yandan Bulgaristan - Yunanistan ilişkilerini olumsuz etkileyen “Kiliseler Meselesi”, İttihat ve Terakki Hükümeti tarafından 3 Temmuz 1910 tarihinde çıkarılan “Kiliseler Kanunu”yla çözüme kavuşmuş ve iki ülke arasında olumlu yönde gelişmeler yaşanmaya başlamıştır. Öyle ki “Kiliseler Kanunu”nun kabulünün ardından Bulgar Ekzarhı, Rum Patriği'ne mektup yazarak iki kilise arasında vuku bulan anlaşmazlığın rahatsız edici olduğunu belirterek uzlaşmanın gerçekleşmesi konusunda temennide bulunmuştur.¹⁴³ Aralık 1910'da ise Bulgar Ekzarkhanesi'nin resmi görevlisi Hristiyanların silahaltına alınması konusunu görüşmek¹⁴⁴ ve milli eğitimde yaşanan sorunların çözüme kavuşturulması amacıyla Rum Patrikhanesini ziyaret etmiştir.¹⁴⁵

1911 yılında Balkanlarda hareketlilik daha da artmış, Yunanistan Balkanlarda ittifak arayışlarına başlamıştır. Venizelos, Ermeni basınına da yansımış olan Nisan 1911'de Bulgar Utro gazetesine verdiği demeçte Yunanların ve Bulgarların birbirlerini kardeş gibi görmeleri gerektiğini, çünkü politik ve ekonomik çıkarlarının

¹⁴¹ “Verçin Lurer [Son Haberler]”, *Azadamart*, 16 Şubat (3 Şubat) 1910, s. 3.

¹⁴² “Verçin Lurer [Son Haberler]”, *Azadamart*, 30 Eylül (17 Eylül) 1910, s. 2.

¹⁴³ “Verçin Lurer [Son Haberler]”, *Jamanak*, 20 Kasım (7 Kasım) 1910, s. 3.

¹⁴⁴ Gayrimüslimler 1910'dan itibaren orduda Müslümanlarla karışık olarak istihdam edilmeye başlamışlardır.

Ayrıca Bkz.: Mehmet Hacısalihoğlu, “Osmanlı İmparatorluğunda Zorunlu Askerlik Sistemine Geçiş: Ordu – Millet Düşüncesi”, *Toplumsal Tarih*, Sayı: 164, İstanbul, 2007, s. 63.

¹⁴⁵ “Huyn Yev Bulgar Mertsetsum [Rum ve Bulgar İşbirliği]”, *Jamanak*, 28 Aralık (15 Aralık) 1910, s. 2.

ortak olduğunu ifade etmiştir. Bunun yanında Bulgar öğrencilerin Venizelos'u ziyaretleri Ermeni basını tarafından Yunanistan'la Bulgaristan'ın uzlaşması olarak değerlendirilmiştir.¹⁴⁶

1911 yılında Osmanlı Devleti sadece Balkanlarda ciddi boyutlara ulaşan problemlerle mücadele etmemekteydi. Balkan probleminin yanı sıra Trablusgarp Savaşı da devam etmekteydi. Bu süreçte İtalya, Oniki Adayı işgal etmiş ve Çanakkale'yi tehdit etmeye başlamıştı. Osmanlı Devletinin savaş halinde bulunması mali ve askeri yönden Bâb-ı Âli'yi olumsuz etkilemişti. Osmanlı Devleti'nin zor durumda bulunmasından faydalanan Rusya, Makedonya'nın paylaşımı konusunu gündeme getirmiştir. Bu amaçla 13 Mart 1912'de Rus Çarının arabuluculuğu neticesinde Bulgaristan ve Sırbistan arasında "Dostluk ve İttifak Antlaşması" yapılmıştır. Jamanak gazetesi, Bulgaristan'ın ittifak arayışında olmasını Rusya'nın Balkanlarda takip ettiği Panslavizm politikasına ve Balkan devletleri arasında Makedonya'yı paylaşma amacına bağlamıştır.¹⁴⁷ Ancak Bulgaristan sadece Sırbistan'la yaptığı antlaşmayla yetinmemiştir. Her ne kadar tam manasıyla güvenmese de Yunanistan'ın donanma yönünden Balkan devletleri içinde en gelişmiş olması sebebiyle Yunanistan'a da ittifak teklifinde bulunmuştur.¹⁴⁸ Bunun üzerine, 29 Mayıs 1912 tarihinde Sofya'da, Yunanistan'ın Sofya Büyükelçisi Panas ve Bulgaristan Başbakanı Geshov arasında "İttifak Antlaşması" imzalanmıştır.¹⁴⁹ Jamanak gazetesi Bulgaristan ve Yunanistan arasında yapılan bu antlaşmanın politik sebepleri yanında, Balkanlarda refahın sağlanması için de yapıldığını ifade etmiştir. Gazete ayrıca Yunanistan'ın Sofya Büyükelçisi Panas'ın, Başbakan Venizelos'un talimatlarına göre hareket ettiğini ve bu durumun Kral Ferdinand tarafından takdir edildiğini belirtmiştir.¹⁵⁰ Osmanlı Devletinin Atina Elçisi Galip Kemali

¹⁴⁶ "Verçin Lurer [Son Haberler]", *Azadamart*, 27 Nisan (17 Nisan) 1911, s. 3.

¹⁴⁷ "Serp Yev Bulgar Hamatsaynutyun [Sırp ve Bulgar Anlaşması]", *Jamanak*, 14 Haziran (1 Haziran) 1912, s. 2.

¹⁴⁸ Richard C. Hall, *Balkan Savaşları 1912 – 1913 I. Dünya Savaşının Provası*, Çev.: M. Tanju Akad, Homer Kitabevi, İstanbul, 2003, s. 23.

¹⁴⁹ "Hamatsaynutyunner Balkanneru Meç [Balkanlar'da Anlaşmalar]", *Jamanak*, 1 Haziran (19 Mayıs) 1912, s. 2.

¹⁵⁰ "Bulgar – Huyn Hamatsaynutyan Şurç [Bulgar – Yunan Anlaşması Üzerine]", *Jamanak*, 27 Haziran (14 Haziran) 1912, s. 2.

[Söylemezoğlu] Bey, Yunanistan'ın Girit'i elde etmek amacıyla bu ittifaka katılmış olabileceği kanısına varmıştır.¹⁵¹ Bunun yanı sıra Balkanlarda yapılan son İttifak antlaşması ise, 6 Ekim 1912 tarihinde Karadağ ve Sırbistan arasında gerçekleşmiştir.¹⁵²

Rusya'nın Balkan devletlerini ittifak yapmaya teşvik etmekteki amacı, Balkan Yarımadası'nda egemenlik kurup, Almanya ve Avusturya'nın Selanik'e inip Ege Denizi'ne ulaşmalarına engel olmaktı. Bunun yanı sıra İstanbul, Boğazlar ve Anadolu ile Almanya – Avusturya arasında iletişimi kesmek için Slav – Yunan bölgesi oluşturmayı amaçlamıştır.¹⁵³ Oysa Ermeni basın organlarından Azadamart'ta Balkan devletleri üzerinde Rusya'nın etkisinin kırılması gerektiğine yönelik olarak Osmanlı Devleti'nin de müdahil olduğu uluslararası bir ittifak kurulması gerektiğine değinilmiştir. Balkan devletlerinin faydalı bir iş yapmaları için uzlaşmanın çarelerini aramaları gerektiğine dikkat çeken Azadamart, bunun ağır bir çalışma olduğunu, bunun için güçlü bir iradeye, duru bir akla ve ileri görüşlülüğe sahip olunması gerektiğini vurgulamıştır. Balkan ittifakının başka devletlerin çıkarları için çalışmaması gerektiğine değinen Azadamart, söz konusu ittifakla Osmanlı Devleti'nin uluslararası arenada prestijinin artacağına ve Rusya'nın savaş ilan etmesi halinde Osmanlı Devleti'nin Rusya'yla daha kolay mücadele edebileceğine dikkat çekmiştir.¹⁵⁴ Ancak neticede Kosova ve Arnavutluk'taki ayaklanmalar da savaşın Balkanlarda kaçınılmaz bir hal almasına neden olmuştur. Öyle ki Karadağ'ın 8 Ekim 1912 tarihinde savaş ilan etmesiyle Balkan Savaşı başlamış, 17 Ekim'de ise Bulgaristan ve Sırbistan Osmanlı Devleti'ne savaş ilan etmişlerdir. Ertesi gün Yunanistan da bir nota vererek savaşa katılmıştır.¹⁵⁵ Azadamart gazetesi, savaşa en

¹⁵¹ Galip Kemali Söylemezoğlu, *Hariciye Hizmetinde Otuz Sene, Cilt I: Mutlakiyet - Meşrutiyet ve Milli Mücadele Yıllarında Gördüklerim ve Başımıza Gelenler, 1892 – 1922*, Şaka Matbaası, İstanbul, 1949, s. 235.

¹⁵² Fahir Armaoğlu, *19. Yüzyıl Siyasi Tarihi: 1789 – 1914*, 13. Baskı, Timaş Yayınları, İstanbul, 2013, s. 641.

¹⁵³ Yusuf Hikmet Bayur, *Cilt 2: Türk İnkılabı Tarihi Trablusgarp ve Balkan Savaşları Osmanlı Asyasının Paylaşılması İçin Anlaşmalar Kısım I: 1911 Başından Balkan Savaşına Kadar*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1991, s. 306 – 312.

¹⁵⁴ Vahan Vosgeriçyan, "Balkanyan Taşnaksutyun Yev Turkiya [Balkan İttifakı ve Osmanlı Devleti]", *Azadamart*, 12 Ocak 1910 (30 Aralık 1909), s. 1.

¹⁵⁵ Danişmend, *İzahlı Osmanlı...*, s. 536 – 538.

son katılan Yunanistan'ın Osmanlı Devleti'nin savaş ilan etmesi için her türlü çalışmada bulunduğunu, böylece Osmanlı Devleti'ni saldırgan bir tutum sergiliyormuş gibi göstermeyi amaçladığını, lakin bu planını gerçekleştirmediğini ifade etmiştir.¹⁵⁶

2.1.2. I. Balkan Savaşı'nın Seyri

Karadağ'ın 8 Ekim 1912 tarihinde savaş ilan etmesiyle başlayan Balkan Savaşı "Doğu Cephesi – Trakya" ve "Batı Cephesi – Makedonya ve Arnavutluk" olarak iki cephede vuku bulmuş, ayrıca savaşın donanma boyutu da olmuştur. Doğu Cephesinde Osmanlı Devleti'yle Bulgaristan karşı karşıya gelirken, Batı Cephesinde ise bütün müttefikler Osmanlı Devleti'yle savaş halinde olmuştur.¹⁵⁷

Savaşın başlamasının ardından Jamanak gazetesi, İstanbul'da bulunan yabancı diplomatlardan biriyle görüşme şansı yakalamış ve bu savaşın ne kadar sürebileceğini sormuştur. Diplomat ise Türk ve Bulgar ordularının tam olarak güçlü olmadıklarını, bu nedenle çok fazla direnemeyeceklerini ve savaşın on beş güne kadar sonlanma ihtimali olduğunu ifade etmiştir.¹⁵⁸ Ancak Balkan Savaşı, Karadağ'ın savaş ilan ettiği tarihten itibaren 7 ay, 23 gün sürmüştür.¹⁵⁹

2.2.2.1. Doğu Cephesi – Trakya Ordusu'nun Muharebeleri

Yunanistan'ın Osmanlı Devleti'ne savaş ilan ettiği 18 Ekim 1912 tarihinde,¹⁶⁰ Bulgaristan Doğu Cephesi'nde 1., 2. ve 3. orduları ile taarruza geçmiştir. Bunun üzerine Türk ordusunun bir kolu Filibe'ye gelerek Bulgar ordusunun ilerleyişini önlemek istemişse de başarılı olamamış ve bu nedenle 19 – 20 Ekim 1912 tarihinde geri çekilmek zorunda kalmıştır.¹⁶¹ 21 Ekim günü Arda ve Tunca nehirleri arasında, Edirne'nin kuzeyine kadar ilerleyen Bulgar ordusunun dağınık durumda olması Türk

¹⁵⁶ "Hunasdan Baderazm Gı Hırçage Turkiyo Tem [Yunanistan Türkiye'ye Savaş İlan Ediyor]", *Azadamart*, 19 Ekim (6 Ekim) 1912, s. 2.

¹⁵⁷ Danişmend, *İzahlı Osmanlı...*, s. 538.

¹⁵⁸ "Vorçap Bidi Deve Balkanyan Baderazmı [Balkan Savaşı Ne Kadar Sürecektir]", *Jamanak*, 22 Ekim (9 Ekim) 1912, s. 1.

¹⁵⁹ Danişmend, *İzahlı Osmanlı...*, s. 537.

¹⁶⁰ Danişmend, *İzahlı Osmanlı...*, s. 538.

¹⁶¹ Rifat Uçarol, *Siyasi Tarih (1789 – 1999)*, Filiz Kitabevi, İstanbul, 2000, s. 440.

ordusunun taarruz etme şansını artırmış, lakin Türk ordusunun da dağılık olmasından dolayı ordunun toplanabilmesi amacıyla belli bir süreye ihtiyaç duyulmuştur. Bu amaçla 17 - 18 Ekim 1912 tarihinde Doğu ordusu karargâhı İstanbul'dan Lüleburgaz'a getirilmiştir. 22 Ekim 1912'de Süloğlu ve Yoğuntaş bölgelerinde iki ordu arasında başlayan çatışma 23 Ekim günü öğlene kadar devam etmiştir. Bulgar ordusu çekilmeye hazırlanırken, Türk ordusu Kırklareli – Edirne – Yenice hattına çekilme kararı almış, ancak ne yazık ki Türk ordusu geri çekilmekte olan Bulgar ordusunu bu hatta durdurmayı başaramamıştır. Bu olayın sonrasında Türk ordusu 24 Ekim 1912 tarihinde Pınarhisar – Lüleburgaz hattına çekilmek zorunda kalmış, bunun sonrasında Kırklareli Bulgar ordusu tarafından işgal edilmiştir.¹⁶²

Azadamart gazetesi 2 Kasım 1912 tarihli sayısında Başkomutan vekili Nazım Paşa'nın sözlerine yer vermiştir. Nazım Paşa, Doğu ordusunun Bulgar ordusuyla dört gündün beri önemli bir mücadele verdiğini ifade etmiştir. Bunun yanı sıra Lüleburgaz'da ve onun kuzey tarafındaki güçlerin buradan taarruza geçen Bulgar kuvvetlerine güçlü bir şekilde karşılık verildiğini, Allah'ın yardımıyla Türk ordusunun Vize bölgesine ilerleyeceğini belirtmiştir.¹⁶³ Ermeni basın organlarından Jamanak ise Edirne'de durumun her an değiştiğini, bunun yanı sıra sonbahar dönemi olmasından dolayı şiddetli yağmurların Türk ordusunun işini zorlaştırdığını, sınır boylarındaki askerlerin geri çekildiğini ve birçok Müslüman ve Hristiyan ailenin bu bölgeyi terk ettiğini sütunlarına taşımıştır.¹⁶⁴ Ayrıca Rumeli'den de on bin civarında insan İstanbul'a göç etmiş ve bu göçmenler İstanbul'un çeşitli semtlerine yerleştirilmişlerdir.¹⁶⁵

İlerlemeye devam eden Bulgar güçleri 13 Kasım 1912'de Çatalca önlerine ulaşmış, 17 Kasım'da ise taarruza geçmiş, lakin başarılı olamamıştır. Bu sebeple Bulgar ordusu burada durmak zorunda kalmıştır. Lüleburgaz ve Çatalca'da bu

¹⁶² İsmet Görgülü, *On Yıllık Harbin Kadrosu 1912 – 1922 Balkan – Birinci Dünya ve İstiklal Harbi*, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 1993, s. 12.

¹⁶³ “Medz Cagadamardı [Büyük Savaş]”, *Azadamart*, 2 Kasım (20 Ekim) 1912, s. 2.

¹⁶⁴ “Edirneyi Vicagı[Edirne'nin Durumu]”, *Jamanak*, 24 Ekim (12 Ekim) 1912, s. 2.

¹⁶⁵ “Zanazan Lurer [Çeşitli Haberler]”, *Azadamart*, 1 Kasım (19 Ekim) 1912, s. 3.

gelişmeler yaşanırken, Edirne’de savunma hali devam etmekteydi. Bulgar ve Sırp orduları 21 Kasım’dan itibaren Edirne’yi top ateşine tutmuşlar, bunun akabinde Batı Trakya Bulgar ordusu tarafından işgal edilmiştir. Bu işgalin ardından, Doğu ve Batı orduları arasındaki iletişim kesilmiştir.¹⁶⁶

2.1.2.2. Batı Cephesi – Makedonya ve Arnavutluk Muharebeleri

Karadağ 8 Ekim 1912’de müttefiklerin taarruzunu beklemeden savaş ilan etmiş ve akabinde İşkodra’ya ilerlemiştir. Bir tümeni ile Berana – Akova istikametinde taarruza geçen Karadağ, Seniçe’den taarruz eden Sırp İbar Ordusu ile işbirliği yaparak Taşlıca’ya taarruza geçmiştir. Bu işbirliği devam etmiş ve İşkodra kuşatılmaya çalışılmıştır. Ancak bu kuşatmada Karadağ ordusu başarılı olamamıştır. Bu sırada İkinci Sırp Ordusunun Köstendil’deki bir Tümeni Eğripalanga – Ohçapul, Dubnice’deki Yedinci Bulgar Tümeninin büyük bir kısmı Koçana – İştup genel istikametinde taarruza geçmiştir. Vardar bölgesinden iki Türk tümeni Koçana ve Osmaniye’ye gönderilerek Bulgar taarruzları durdurulmuştur. Bunun yanı sıra Komanova kesiminde muharebe yapılmış, ancak 24 Ekim 1912’de genel ihtiyatın müdahalesine rağmen Batı ordusu burada başarısız olmuştur.¹⁶⁷

5 Kasım 1912 tarihli nüshasında Karaferya bölgesinin hiçbir engelle karşılaşılmadan Yunan ordusu tarafından işgal edildiğini ifade eden Jamanak gazetesi, Selanik ve Manastır arasındaki demiryolu hattının kesildiğini okuyucularına aktarmıştır.¹⁶⁸ Batı ordusu Üsküp – Köprülü hattında yapılan mücadelelerin ardından Pirlepe bölgesine çekilmeyi ve Vardar nehri batısındaki sırtların geçitlerinden geçerek birliklere taarruz etmeyi amaçlamıştır. Bunun akabinde Kırçova – Manastır hattına çekilen Batı Ordusu 16 – 18 Kasım 1912’de Manastır’daki üç günlük muharebenin ardından Güney Arnavutluk dağlarından kıyı bölgesine çekilmiştir. Bir

¹⁶⁶ Görgülü, *On Yıllık Harbin...*, s. 13.

¹⁶⁷ Görgülü, *On Yıllık Harbin...*, s. 13 - 14.

¹⁶⁸ “Hunasdani Baderazmı Tebi Selanik [Yunanistan Savaşı Selanik’e Doğru]”, *Jamanak*, 5 Kasım (23 Ekim) 1912, s. 2.

Bulgar Tümeni de Cumaibala – Kresne – Demirhisar ve Nevrokop – Serez hattında taarruzlarına devam ederek siyasi hedef olan Selanik’e ilerlemiştir.¹⁶⁹

Sırbistan ve Karadağ ortak hareketle Arnavutluk’a taarruz etmeye karar vermişler, 18 Kasım 1912 tarihinde Aïessio – Le’ş kasabasına, 21 Kasım günü ise Debre ve Draça’ya, ertesi gün de Ohri’ye girmişlerdir. Bu süre zarfında, 29 Kasım günü Arnavutluk bağımsızlığını ilan etmiş, bu olaydan 18 gün sonra (17 Aralık 1912) ise Büyük Devletler Arnavutluk’un bağımsızlığını tanımışlardır.¹⁷⁰

Yunan cephesi ele alındığında, Teselya bölgesinden taarruz eden Yunan Ordusu 1 - 2 Kasım 1912 tarihinde Yenice Muharebesini kazanmış, bunun akabinde 3 Kasım günü Preveze’yi hakimiyeti altına almıştır. Ermeni basın organlarından Azadamart, düşman güçlerinin ek güçlerle Yenice ve Vardar bölgesinde konuşlandıklarını belirtmiştir. Bu bölgenin Müslümanlar için kutsal bir yer olarak görüldüğünü ifade eden gazete, çatışmaların çoğunun Epir bölgesinde gerçekleştiğini, Yenice ve Vardar’ın Yunan Ordusunun eline geçtiğini ifade etmiştir. Gazete, Preveze’de Türk ordusunun Yunan ordusuyla çatıştığını, Türk ordusunun Nikopolis tepelerini aldığını sözlerine eklemiştir. Gazete ayrıca Yunan ordusunun Preveze’yi işgal ettiğini, önemli askeri mühimmatların Yunan ordusunun eline geçtiğini okuyucularına aktarmıştır. Azadamart gazetesi, Türk ordusunun olağanüstü bir güçle Selanik yolunu kestiğini duyurmuş, bunun nedeni olarak Selanik’in Makedonya’nın ticaretinin merkezi ve Osmanlı Devleti’nin ikinci başkenti olmasını göstermiştir.¹⁷¹ Ancak bütün gayretlere rağmen Selanik, 8 Kasım 1912 tarihinde Yunan ordusuna teslim olmuştur.¹⁷² Zaten Yunanistan’ın ve Venizelos’un en temel amaçlarından biri Selanik’i Bulgaristan’dan önce işgal etmektir. Savaşın önceki dönemde yaklaşık olarak 300.000 mevcuduyla Balkanların en güçlü ordularından birine sahip olan Bulgaristan, Yunanistan’la toprak meselelerini tartışmaya gerek duymamıştı. Venizelos bu durumu avantaj olarak değerlendirmiş, Selanik’in ya da

¹⁶⁹ Görgülü, *On Yıllık Harbin...*, s. 13 - 14.

¹⁷⁰ Danişmend, *İzahlı Osmanlı...*, s. 544.

¹⁷¹ “Yenice – Vardar Yev Prevezan Gı Kıravvin [Yenice – Vardar ve Preveze İşgal Edilmekte]”, *Azadamart*, 8 Kasım (27 Ekim) 1912, s. 2.

¹⁷² Danişmend, *İzahlı Osmanlı...*, s. 544.

herhangi bir bölgenin Yunan ordusu tarafından işgal edilmesi halinde Bulgaristan'ın bu bölgelerde talep hakkı olmayacağını düşünmüştür.¹⁷³

Bu süreçte Ermeni basınında Selanik'le ilgili çeşitli haberler yer almıştır. Ermeni basın organlarından Araçamart [Önder] gazetesi, Yunan Kralı'nın Selanik'i ikinci başkent yapmak istediğini, bu sebeple Selanik'te saray yaptıracağını, hatta saray projesi için uluslararası bir müsabaka düzenleneceğini ifade etmiştir.¹⁷⁴ Bu süre zarfında Epir bölgesinden taarruz eden Yunan birlikleri, Lorus'u ele geçirmeyi başarmışlar, bunun akabinde Yanya kuşatılmış ve uzun bir süre direnmiş olmasına rağmen 5 Mart 1913 tarihinde Yanya teslim olmak zorunda kalmıştır. Yanya muharebesine kadar vuku bulan savaşlarda Osmanlı Devleti'nin Batı ordusu birliklerinden 54 asker şehit olmuş, 128 asker ise yaralanmıştır. Batı cephesi muharebelerinde Balkan devletleri 65.000 kayıp vermiştir.¹⁷⁵ 13 Mart 1913 tarihli sayısında, Levant gazetesinin haberine yer veren Jamanak, savaşın başlamasından itibaren Yunan ordusunun eline 80.000 esirin geçtiğini, bu esirler arasında Ali Rıza Beyin ve Cavit Paşanın emri altındaki askerlerin de bulunduğunu ifade etmiştir. Gazete ayrıca Yunanistan'ın, Yanya'nın işgalinden bu yana Türk esirlere 5 milyon Frank harcadığını okuyucularına aktarmıştır.¹⁷⁶

2.1.2.3. Deniz Harekâtı

Yunan donanmasının amacı Limni adasını işgal etmek, Mondros Limanını bir deniz üssü haline getirmek ve Çanakkale Boğazı dışında bir karakol hattı oluşturmaktır.¹⁷⁷ Böylece Osmanlı Devleti'nin Ege limanları olan Kavala ve

¹⁷³ Eser, "Yunan Kaynaklarına Göre...", s. 90.

¹⁷⁴ "Selanik Hunasdani Yergort Mayrakağak [Selanik Yunanistan'ın İkinci Başkenti]", *Araçamart [Önder]*, 13 Aralık (30 Kasım) 1912, s. 3.

¹⁷⁵ Görgülü, *On Yıllık Harbin...*, s. 15.

¹⁷⁶ "Levant Yevropagan Terteren Arnelov Gı Kire [Levant Avrupa Gazetelerinden Alarak Bildirmekte]", *Jamanak*, 13 Mart (28 Şubat) 1913, s. 2.

¹⁷⁷ *Balkan Harbi Tarihi*, Cilt: 7, Osmanlı Deniz Harekâtı 1912 – 1913, Kara Kuvvetleri Komutanlığı Askeri Basımevi, İstanbul, 1965, s. 77.

Dedeğaç üzerinden Trakya ve Makedonya’da bulunan Osmanlı ordularına asker sevk edilmesi engellenmiş olacaktı.¹⁷⁸

Bu dönemde Osmanlı ordusu Doğu Trakya’da vuku bulan savaşla mücadele halindeyken, bu durumdan faydalanmak isteyen Yunan donanması 1912 yılının Ekim ve Kasım aylarında Kuzey Ege’de Osmanlı Devleti’ne ait adaları işgal etme kararı almıştır.¹⁷⁹ 20 Ekim’de Bozcaada’yı işgal eden Yunan donanması, 27 Ekim’de Limni adasına çıkmış ve Yunan donanmasının bu hamlesi Çanakkale yolunun kapanmasına neden olmuştur. 1 Kasım’da Gökçeada, Semadirek ve Taşoz adaları, 21 Kasım’da Midilli, 27 Kasım’da ise Sakız adası Yunan ordusunun kontrolü altına girmiştir.¹⁸⁰ Neologos gazetesinin haberine yer veren Pütanya gazetesi, Yunan donanmasının Midilli adasına çıkarak, adanın yöneticisine adayı teslim etmesi için sekiz saat süre verdiğini ve yöneticinin adayı teslim etmek için yirmi dört saat süre istediğini kaydetmiştir. Ancak bu istek reddedilmiş, bunun üzerine sekiz saat sonra ada Yunanlar tarafından işgal edilmiştir.¹⁸¹ Pütanya gazetesinin bir başka haberine göreyse bu süre zarfında Rum gazeteci Bay Vetinas ve eski Osmanlı Rum milletvekili Bay Honeos’un Kamil Paşa’yla görüşmeleri olmuş, bu görüşme esnasında Kamil Paşa uzlaşmaya ve yardımlaşmaya hazır olduklarını, lakin Yunan donanmasının Osmanlı Devleti’nin başarısız olmasına neden olduğunu ifade etmiştir. Bu görüşmenin ardından Bay Vetinas ve Bay Honeos Venizelos’la da görüşmüşler ve Kamil Paşa’nın sözlerini Venizelos’a iletmışlerdir.¹⁸²

Yunan donanması Midilli ve Sakız adasına çıktıktan sonra uzun süre burada Osmanlı’nın güçlü direnişiyle karşılaşmıştır. Bu direniş bir süre devam etmiş, ancak 22 Aralık 1912 tarihinde Midilli, 3 Ocak 1913 tarihine ise Sakız adası Yunan donanmasının kontrolü altına girmiştir. 1913 yılının Ocak ayında Ege denizindeki Yunan kontrolü kesinleşmiştir. Bulgar donanması ise Osmanlı Devleti’ne karşı

¹⁷⁸ Hall, *Balkan Savaşları...*, s. 86.

¹⁷⁹ *Balkan Harbi Tarihi*, Cilt 7: Osmanlı Deniz Harekatı 1912 – 1913, s. 77.

¹⁸⁰ Hall, *Balkan Savaşları...*, s. 86.

¹⁸¹ “Midilliyi Kıravımı [Midilli’nin İşgali]”, *Pütanya [Pütanya]*, 23 Kasım (10 Kasım) 1912, s. 2.

¹⁸² “Türkiye Yev Hunasdan [Türkiye ve Yunanistan]”, *Pütanya*, 27 Kasım (14 Kasım) 1912, s. 3.

Karadeniz’de bir başarı elde etmiş, 21 Kasım 1912 tarihinde Osmanlı hafif kruvazörü Hamidiye Varna limanı önünde Bulgar filotillası tarafından bombalanmıştır.

Balkan Savaşı’nın en büyük deniz çatışması 16 Aralık 1912 tarihinde meydana gelmiştir. Eski Barbaros Hayrettin ve Mesudiye zırhlılarının da dâhil olduğu Osmanlı filosu Çanakkale’yi Yunan donanmasının ablukasından kurtarmak amacıyla iki kez girişimde bulunmuş ancak başarılı olamamışlardır.¹⁸³ Bunların içinde sadece Rauf (Orbay) Bey komutasındaki “Hamidiye” zırhlısı kuşatmayı aşmayı başarmış, “Akın Harekâtı” olarak geçen bu harekâta “Hamidiye” zırhlısının Yunan limanlarını bombalaması kamuoyunda büyük yankı uyandırmıştır. Ancak teknik problemlerden dolayı çeşitli limanlarda demirleyen “Hamidiye” zırhlısı 8 Eylül 1913 tarihinde onarım için Haliç tershanesine getirilmiştir.¹⁸⁴

2.1.3. I. Balkan Savaşı Döneminde İngiltere ve Fransa’nın Yunanistan’a Yardımları

Balkan Savaşları döneminde Fransa ve İngiltere’nin Yunanistan’a yardımları söz konusudur. Venizelos’un İngiliz politikalarını benimsemesi ve Osmanlı Devleti aleyhine genişleme politikası takip etmesi, İngiltere ve Yunanistan’ın yakınlaşmasını sağlamıştır. Fransa ise Yunanistan’a borç vermiş, bunun yanı sıra kara ordusunun düzenlenmesi hususunda Venizelos Fransa’yla anlaşmıştır.¹⁸⁵

Ermeni basınından da edinilen bilgilerden hareketle Fransa’nın Yunanistan’ı desteklediği anlaşılmaktadır. Öyle ki Jamanak gazetesinin 17 Aralık 1912 tarihli nüshasında Venizelos’un meclisteki konuşması esnasında Yunan ordusunun başarılı olmasında büyük rolü olan Fransa’ya teşekkürlerini sunduğu bilgisi yer almıştır.¹⁸⁶

¹⁸³ Hall, *Balkan Savaşları...*, s. 86.

¹⁸⁴ Ersan Baş, “Efsane Gemi Hamidiye’nin Akın Harekâtı”, *Deniz Magazin Dergisi*, Sayı: 56, İstanbul, 2003, s. 82 – 85.

¹⁸⁵ Eser, “*Yunan Kaynaklarına Göre...*”, s. 77 – 78.

¹⁸⁶ “Venizelos [Venizelos]”, *Jamanak*, 17 Aralık (4 Aralık) 1912, s. 2.

2.1.4. Çatalca Ateşkesi (3 Aralık 1912)

1912 Kasım ayı sonunda Balkan İttifakı orduları çoğu bölgede başarılı olmuşlar, ancak yapılan muharebeler orduları oldukça yormuştu. Aynı şekilde Türk ordusu da söz konusu muharebelerden yorulmuş, ancak Çatalca'da Bulgarlara karşı kazanılan zafer Türk ordusunu umutlandırmıştır.

Jamanak gazetesi, Çatalca Ateşkesinden önce Daily Telgraph gazetesinin muhabirlerinden Eshit Bartlet'in 27 Kasım 1912 tarihli telgrafına yer vermiştir. Bartlet, Çatalca bölgesine seyahat etmiş ve burada yaşanan durumla ilgili izlenimlerini gazeteye aktarmıştır. Bulgar ordusunun başarısız olmasının ardından Çatalca çizgisinden çekildiğini ve büyük ihtimalle hamle yapmayacağını ifade eden Bartlet, Çatalca'da yüz bine yakın asker olduğunu ve burada birçok işgal bölgesi oluştuğunu ifade etmiştir. Trakya'da havanın suyu donduracak kadar soğuk olduğuna değinen Bartlet, hasta askerlerin Hadımköy'de buldukları ve kolera vakalarının azalmaya başladığı bilgisini gazeteye aktarmıştır. Bartlet'in de bahsettiği Bulgar ordusunun Çatalca'daki yenilgisinin ardından Çar Ferdinand barış görüşmelerinin başlamasını söylemiş ve ateşkes görüşmeleri 25 Kasım'da Çatalca'da başlamıştır.¹⁸⁷ Yapılan toplantılar neticesinde 3 Aralık 1912 tarihinde Çatalca Ateşkesi gerçekleştirilmiştir. Bulgarlar ateşkes görüşmeleri sürerken Edirne'yi almayı planlamışlar, ancak ordunun yorgun olmasından dolayı bu planı gerçekleştirilememişlerdir. Bunun yanı sıra Bulgarlar, Kuzey Makedonya sorununun hakem yoluyla çözülmesine razı oldukları için Trakya'da bir tazminat alma konusunda istekli olmuşlardır. Bulgaristan Edirne hususundaki söz konusu isteklerinin, Londra Barış Konferansında ele alınmasını sağlamıştır.¹⁸⁸

¹⁸⁷ "Balkanyan Baderazm [Balkan Savaşı]", *Jamanak*, 4 Aralık (21 Kasım) 1912, s. 2.

¹⁸⁸ Hall, *Balkan Savaşları...*, s. 91 – 92.

2.1.5. Barış İçin Hamleler: Londra Barış Konferansı (16 Aralık 1912) – Süfera (Büyükelçiler) Konferansı (17 Aralık 1912) – Londra Antlaşması (30 Mayıs 1913)

Çatalca Ateşkesinin imzalanmasının akabinde diplomatik süreç Londra'da devam etmiş, Balkanların durumuyla ilgili görüşmelerin yapılması amacıyla aynı anda iki konferans düzenlenmiştir. 16 Aralık 1912 tarihinde Balkan ittifakı ve Osmanlı Devleti temsilcileri St. James Sarayı'nda bir araya gelmişlerdir. Londra'da düzenlenen barış konferansında Osmanlı Devleti'ni Mustafa Reşit Paşa, Yunanistan'ı Venizelos, Karadağ'ı Mijuskiviç, Sırbistan'ı ise Novakoviç temsil etmiştir.¹⁸⁹ Bu konferans sürecinde Bulgaristan'ın talep ettiği Edirne ve Yunanistan'ın talep ettiği Semadirek, Gökçeada, Bozcaada ve Limni adası hususunda¹⁹⁰ anlaşmazlıklar vuku bulmuştur. İstekleri kabul edilmeyen Yunanistan antlaşmayı imzalamamış, Osmanlı Devleti ise bu duruma itiraz etmiştir.¹⁹¹ Osmanlı Ermeni basını bu konuyla yakından ilgilenmiş, Azadamart gazetesi 6 Aralık 1912 tarihli nüshasında Yunanistan'ın ateşkes antlaşmasını imzalamamasının ardında ateşkesteden önce birkaç yeri, özellikle de Midilli'yi alma ümidinin yattığını ifade etmiştir. Bunun yanı sıra Azadamart gazetesi bu konuyla ilgili olarak Osmanlı basınından Yeni Gazete ve İkdam'ın haberlerine yer vermiştir. Yeni Gazete genel durumun ve müttefiklerin tutumlarından dolayı Yunanistan'ın ateşkes protokolünü imzalamaya mecbur kalacağını okuyucularına aktarırken, İkdam Bulgaristan'ın tavrından dolayı Yunanistan'ın tedirgin olduğunu belirtmiştir.¹⁹² Yunanistan'ın ateşkesi imzalama konusundaki çekimserliği diğer bir Ermeni basın organı olan Araçamart gazetesinde, Türkiye ve

¹⁸⁹ Daily Telegraph gazetesine demeç veren Venizelos görüşme sürecinde kendisinin etkin bir şekilde yer aldığını belirterek Balkan devletleri temsilcileri içinde de en yetenekli diplomatın kendisi olduğunu ifade etmiştir.

“Venizelos [Venizelos]”, *Jamanak*, 16 Aralık (3 Aralık) 1912, s. 2., Hall, *Balkan Savaşları...*, s. 92 – 93.

¹⁹⁰ *Jamanak* gazetesinin 26 Aralık 1912 tarihli nüshasında Venizelos Yunanistan tarafından işgal edilen adalar dışında İtalya tarafından işgal edilen Rodos ve On İki Ada'nın da kendilerine verilmesini istemiştir.

“Hunasdan Polor Gığzinerı Guze [Yunanistan Bütün Adaları İstiyor]”, *Jamanak*, 26 Aralık (13 Aralık) 1912, s. 2.

¹⁹¹ Hall, *Balkan Savaşları...*, s. 93.

¹⁹² “Yunanistan'ın Çekimserliği”, *Azadamart*, 6 Aralık (23 Kasım) 1912, s. 2.

Bulgaristan'a ateşkesten çekilebileceğini göstermek istediği şeklinde yorumlanmıştır. Araçamart bu politikayla savaştan sonra Yunanistan'ın müttefikleriyle ilişkisinin değişeceğini ifade etmiştir.¹⁹³ Jamanak gazetesinin 17 Aralık 1912 tarihli haberi Araçamart'ın Yunanistan'la ilgili sunduğu ihtimali güçlendirmiştir. Öyle ki Jamanak, Yunanistan Başbakanı Venizelos'un Balkan Savaşının başlangıcında Yunanistan, Sırbistan, Bulgaristan ve Karadağ'ın ittifak halinde olmasının faydalı olacağı kanaatini taşıdığını, ancak bu ülkelerin birliğinin bozulmasının kaçınılmaz olduğunu, şu an işgal edilen topraklar ve mühimmatlar hakkında konuşulduğunu ve Yunanistan'ın farklı bir politika izlediğinin sinyallerini verdiğini kaydetmiştir.¹⁹⁴ 1 Ocak 1913 tarihinde Osmanlı Devleti Edirne'nin batısındaki topraklardan vazgeçmek zorunda kalmış, ancak Trakya ve Ege adalarından vazgeçmemiştir. Yunanistan ve Bulgaristan'ın bu durumu kabul etmemeleri neticesinde 6 Ocak 1913 tarihinden itibaren görüşmeler askıya alınmıştır.¹⁹⁵

Londra Büyükelçiler Konferansı Londra Barış Konferansıyla aynı süreçte, 17 Aralık 1912 tarihinde başlamıştır. Balkanlar konusunda yaşanan problemlerin çözülmesi amacıyla başlayan görüşmeler, İngiliz Bakan, Sir Edward Grey başkanlığında Almanya, Rusya, İtalya, Fransa ve Avusturya – Macaristan büyükelçilerinin katılımıyla gerçekleşmiştir.¹⁹⁶ Konferansta ilk sorun, Bulgaristan ile Yunanistan'ın her ikisinin de istedikleri önemli bir liman kenti olan Selanik hususunda yaşanmıştır. Yunanistan Selanik, Kavala, Serez ve Sırbistan ile ortak bir sınır olmasını talep etmiştir. Bulgaristan Başbakanı Geshov'un, Yunanistan'ın bu talebi üzerine öne sürdüğü görüş şöyleydi: *“Venizelos ordumuzun büyüklüğünü ve fedakârlıklarımızın miktarını Yunanlar ile karşılaştırsın ve o zaman söz konusu projenin yersizliğini ve kategorik olarak bunu tartışma zemini olarak bile kabul etmeyişimizi anlayacaktır.”* Bulgarların Trakya'daki kazanımları ve kayıpları orantısallık prensibine göre değerlendirildiğinde, Bulgaristan daha avantajlı

¹⁹³ “Hunasdani Tirkı Zinatatari Masin [Yunanistan'ın Ateşkes İle İlgili Tutumu]”, *Araçamart*, 7 Aralık (24 Kasım) 1912, s. 2.

¹⁹⁴ “Venizelos [Venizelos]”, *Jamanak*, 17 Aralık (4 Aralık) 1912, s. 2.

¹⁹⁵ Hall, *Balkan Savaşları...*, s. 94.

¹⁹⁶ Necdet Hayta, *Balkan Savaşları'nın Diplomatik Boyutu ve Londra Büyükelçiler Konferansı (17 Aralık 1912 – 11 Ağustos 1913)*, ATAM, Ankara, 2008, s. 26.

konumdadır. Söz konusu problemin yanı sıra Yunanistan'ın Osmanlı savaşı esirlerini serbest bırakmaya başlaması Bulgaristan'ı endişelendirmiştir. Çünkü esirlerin Osmanlı ordusuna dönerek Bulgaristan'ın aleyhine bir durum oluşması riskini meydana getirmiştir.¹⁹⁷

Bu süreçte Venizelos'un, İtalya ve Avusturya'yı Adriyatik'ten uzaklaştırmak ve denge sağlayacak bir çözüm bulmak amacıyla Winston Churchill'le Aralık 1912'den Haziran 1913'e kadar üç kez görüşmesi olmuştur. Ege adaları hem ticari hem de stratejik açıdan Yunanistan'ın Batı Anadolu yönünde ilerlemesi için ilk adımı teşkil ettiğinden dolayı Venizelos için her zaman önem arz etmiştir.¹⁹⁸ Venizelos'un tüm çabalarına rağmen 17 Ocak 1913 tarihine gelindiğinde bilhassa Ege adaları konusunda nihai bir sonuç alınamamıştır. Bu süre zarfında İtalya'nın işgal ettiği On İki Ada'da yaşayan yerel halk adanın Yunan yönetimine verilmesini istemiştir. Püzantiyon gazetesi bu konuyla ilgili olarak ilk kez 4 Temmuz 1912 tarihinde görüşmeler yapıldığını hatırlatmış ve zaten ada halkının Yunanistan'a bağlanmak için Balkan devletleri ve Avrupalı devletlere telgraf çektiklerini ifade etmiştir.¹⁹⁹

Barış görüşmeleri süresince nihai bir sonuç alınamamasını Avrupalı devletler, Osmanlı Devleti'nin Edirne'yi terk etmeme konusundaki ısrarlı tutumuna bağlamışlardır. Bu nedenle Avrupalı devletler Osmanlı Devleti'ne sert bir üslupla hazırlanan ortak bir nota göndermişlerdir. Bu notada ekonomik durumu iyi olmayan Osmanlı Devleti'ne ekonomik anlamda baskı yapıldığı görülmektedir. Bunun yanı sıra notada Trakya'nın Osmanlı Devleti tarafından terk edilmesi ve Ege adaları hususunda nihai kararı Avrupalı devletlerin vermesi gerektiği ifade edilmiştir.²⁰⁰

Görüşmelerin olumsuz sonuçlanmasının ardından le Temps gazetesinden Tardieu'ye açıklamalarda bulunan Venizelos, olumlu bir sonuç alınmadan Londra'dan ayrılmanın çok üzücü olduğunu, Danef'in adalar hususunda kendilerini

¹⁹⁷ Daha önce belirtildiği üzere Yunan ordusu 8 Kasım 1912 tarihinde, Bulgar ordusu ise Yunan ordusundan bir gün sonra Selanik'e ulaşmışlardır.

Hall, *Balkan Savaşları...*, s. 98 – 99.

¹⁹⁸ Eser, "Yunan Kaynaklarına Göre...", s. 107.

¹⁹⁹ "Hunasdan Yev Gıgziner [Yunanistan ve Adalar]", *Püzantiyon*, 22 Ocak (9 Ocak) 1913, s. 2.

²⁰⁰ Eser, "Yunan Kaynaklarına Göre...", s. 109.

desteklediğini ifade etmiştir. Şüphesiz Edirne'nin alınması gerektiğini hatırlatan Venizelos, 3 Aralıktan bu yana çatışma yaşanmadığını, ancak Edirne'den göç edenlerin sayısında artış olduğunu belirtmiştir. Venizelos bu hususta Büyük Devletlerin müdahalelerini beklemeyeceğini, zaten beklentilerinin olmadığını da sözlerine eklemiştir.²⁰¹ Venizelos'un da belirttiği üzere Trakya hususunda Yunan meclisinde tartışmalar yaşanmıştır. 1913 yılının Mart ayında Yunan Meclisinde konuşan Venizelos, bu konuyla ilgili olarak, savaşın ne zaman sonuçlanacağını bilmediğini ama savaş sona erdiğinde sınırların genişleyeceğini ifade etmiştir.²⁰²

Bu süreçte Yunan Kralı I. Georgios'un suikast sonucu öldürülmesi Yunanistan'da büyük etki yaratmıştır. Yunan Kralı Selanik'te âdeti olan akşam gezintisinden dönerken, sokakta bir katil tarafından revolver toplu tabancasıyla atılan kurşunun isabet etmesi sonucu vefat etmiştir.²⁰³ Atina'dan 18 Martta gelen telgrafta Kralın vurulduktan yarım saat sonra vefat ettiğini belirten Azadamart gazetesi, suikastçının tutuklandığını ifade etmiştir. Suikastçının Aleksander Shinas adlı bir çeteci olduğunu bildiren gazete, onun bir davet sırasında Kral I. Georgios'un Osmanlı Devleti'yle müttefik olunması gerektiğini söylediğini işittiğini ve bunun üzerine cinayeti işlediğini belirtmiştir.²⁰⁴ Jamanak gazetesi ise Yunan Kralının demokrat bir kişi ancak politik bir şahsiyet olmadığını ifade etmiştir. Gazete ayrıca "*Venizelos sayesinde Yunan Kralının halkla iletişiminin güçlendiğini*" vurgulamıştır.

²⁰¹ "Verçin Lurer [Son Haberler]", *Püzantiyon*, 6 Şubat (24 Ocak) 1913, s. 2.

²⁰² "Verçin Lurer [Son Haberler]", *Püzantiyon*, 7 Mart (22 Şubat) 1913, s. 2.

²⁰³ Kral I. Georgios, 19 Mayıs 1863 tarihinde Atina'daki Millet Meclisi tarafından Kral ilan edilmiş ve 19 Ekim 1863'te Atina'ya gelerek idareyi ele almıştır. Karamanlıca bir basın organı olan Aktis'e göre Yunan Kralı bu zor görevi tam elli yıl boyunca başarılı bir şekilde yürütmüştür. Hükümdarlığı sırasında 1864 senesinde İngiltere tarafından Yedi Adalar Yunanistan'a verilmiştir. 1877 – 1878 tarihinde ise Osmanlı Devleti ile Rusya arasında yapılan savaş sonucunda (93 Harbi) Teselya, Yunanistan'a dâhil edilmiştir. 1909 yılında yaşanan Gudi Darbesinin ardından Kral I. Georgios ülkesinin dağılmaması için var gücüyle mücadele etmiştir. Kendisini milletine adayan Kral I. Georgios, milletinin arzu ve isteklerini gerçekleştirip, ülkesinin gelişmesine vesile olmuş, Avrupalı Büyük Devletlerin başkentlerini dolaşarak, ülkesinin refahı için çalışmıştır. Meşrutiyetperver bir insan olan Kral I. Georgios ülkesini daima sorumluluk sahibi kişilere emanet etmiş, memleketini müdafaa etmekten bir an olsun çekinmemiştir. Yine Aktis'e göre Avrupa seyahatlerinde bir Kral gibi değil, daha çok bir seyyah gibi dolaşmayı tercih etmiştir. Bu seyahatlerinde Paris sokaklarındaki insanlarla, hatta çok sevdiği Aix Les Bains Kaplıcalarında çamaşırcı kadınlara varıncaya dek herkesle sohbet edecek kadar alçakgönüllü olmasından mütevellit insanların saygı ve sevgisini kazanmıştır.

Ayrıca Bkz.: İ.İ.L., "Kral Georgios A. [Kral Georgios A.]", *Aktis*, Sayı 10, s.74 – 75.

²⁰⁴ "Hunasdani Takavorin Isbanutyunı, Martasbanı Huyn E Te Bulgar [Yunan Kralının Katledilmesi, Suikastçi Rum Mu Yoksa Bulgar Mı]", *Azadamart*, 20 Mart (7 Mart) 1913, s. 1.

Suikastçı Aleksander Shinas yargılandığı sırada camdan atlayarak intihar etmiştir.²⁰⁵ Ermeni basınının da belirttiği gibi Shinas çeteci ya da anarşist midir? O dönem Yunanistan'da Ermeni basınının da belirttiği gibi Shinas'ın anarşist ya da dengesiz olduğuna dair söylentiler yayılmıştır. Ancak Theodoros Pangalos²⁰⁶ anılarında Kral I. Georgios'un yabancı devletlerin çıkarlarıyla ters düşmesi nedeniyle, Kralı ortadan kaldırmak amacıyla Shinas'ın yabancı güçlere hizmet edenler tarafından tutulmuş bir tetikçi olduğunu ifade etmiştir.²⁰⁷

Kral I. Georgios'un vefatının ardından Kral Konstantin tahta geçmiş, hükümetin yeniden kurulmasını istemiş ve hükümeti kurma görevini de Venizelos'a vermiştir.²⁰⁸ Osmanlı Ermeni basınından edinilen bilgilere göre kısa bir süre içinde hükümet kurulmuş, Venizelos aynı zamanda Harbiye Bakanlığını üstlenmiştir.²⁰⁹ Venizelos bu gelişmelerin ardından tüm subayların derhal görev yerlerine gitmelerini emretmiştir. Çünkü bu süreçte subay sayısı giderek azalmış ve özellikle de Bulgar ordusuyla yaşanan çatışmalar ağır bir hal almıştır.²¹⁰ Diğer taraftan Yunan kuvvetleri tarafından işgal edilen bölgelerde yaşayan Hristiyan halk, Yunan yönetimi altına girmek istedikleri için miting düzenlemişlerdir. Bu durumu avantaja çevirmek isteyen Venizelos'un liderlik ettiği Yunanistan, işgal edilen yerlerin Büyük Devletlerin denetiminde halk oylamasına sunulmasını teklif etmiştir. Bunun üzerine Yunanistan ile Bulgaristan arasındaki çatışma hali ciddi boyutlara ulaşmıştır.²¹¹

16 Aralık 1912'de başlayan zorlu müzakereler 30 Mayıs 1913 tarihinde imzalanan Londra Antlaşmasıyla sona ermiştir. Osmanlı Devleti'nin Batı sınırı

²⁰⁵ "Verçin Lurer [Son Haberler]", *Püzantiyon*, 7 Mayıs (24 Nisan) 1913, s. 2.

²⁰⁶ Theodoros Pangalos (11 Ocak 1878 – 26 Şubat 1952), Yunan General, Siyasetçi ve Diktatördür. Venizelist bir General olan Pangalos, 25 Haziran 1925 tarihinde Yunanistan'da darbe yapmış ve başa geçmiştir. Bir yıl boyunca Yunanistan'ı yönetmiştir. Pangalos'un iktidarı, 22 Ağustos 1926 tarihinde General Yorgios Kondilis'in darbe yapmasıyla sona ermiştir.

Ayrıca Bkz.: Othon Evangelos Anastasakis, *Authoritarianism in 20th Century Greece Ideology and Education Under The Dictatorships Of 1936 and 1967* [20. Yüzyıl Otoriteryanizmi 1936 – 1967 Diktatörlük Altında Yunan İdeolojisi ve Eğitimi], Proquest Yayınları, Ann Arbor, 2014, s. 66 – 84.

²⁰⁷ Erdem, *Yunan Tarihçiliğinin Gözüyle ...*, s. 83.

²⁰⁸ "Yorgiyos Takavorin İsbanutyan Şurç Nor Manramasnutyunner [Kral Georgios'un Vefatına Dair Ayrıntılar]", *Jamanak*, 21 Mart (8 Mart) 1913, s. 2.

²⁰⁹ "Verçin Lurer [Son Haberler]", *Jamanak*, 23 Mart (10 Mart) 1913, s. 2.

²¹⁰ "Verçin Lurer [Son Haberler]", *Püzantiyon*, 22 Nisan (9 Nisan) 1913, s. 2.

²¹¹ "Verçin Lurer [Son Haberler]", *Püzantiyon*, 23 Nisan (10 Nisan) 1913, s. 2.

Midye – Enez hattı olarak belirlenmiş, Bulgaristan Kavala ve Dedeğaç dâhil bütün Trakya'ya sahip olurken, Yunanistan, Selanik ve Güney Makedonya'yı topraklarına katmış, Sırbistan ise Orta ve Kuzey Makedonya'yı elde etmiştir.²¹² Antlaşmanın detaylarını “Londra Antlaşmasında Sınırlar Nasıl Belirlendi?” başlığı altında okuyucularına sunan Jamanak gazetesi, Osmanlı Devleti'ne ait olan adaların geleceği ve Arnavutluk meselesi hakkında karar verme yetkisinin Büyük Devletlere bırakıldığını, bunun yanı sıra Bulgaristan'ın topraklarını genişletmesinin müttefikleri olan Yunanistan ve Sırbistan'ı rahatsız ettiğini ve bu durumun yeni bir savaşın nedeni olabileceğini ifade etmiştir.²¹³

2.1.6. II. Balkan Savaşı'nın Seyri

I. Balkan Savaşına son veren Londra Antlaşması'nın (30 Mayıs 1913) akabinde barış için nihai bir sonuç alınamamış, Bulgaristan bu antlaşmayla beraber topraklarını genişletmiş, bu durumdan rahatsız olan Sırbistan ve Yunanistan ise Bulgaristan'a karşı birleşmişlerdir.²¹⁴ Bu olayı değerlendiren Püzantiyon gazetesi, Yunanistan ve Bulgaristan arasında savaş çıkarsa, Yunanların Selanik'teki Bulgarları zapt etmekte zorlanacağını, Bulgar güçlerinin, Bulgar halkı ve Bulgar komitecilerin yardımıyla Selanik'e girebileceklerini, ancak bu durumun Selanik sokaklarında kanlı çatışmalara neden olabileceğini ifade etmiştir. Yunan ordusunun asker sayısını artırmak zorunda kalacağını vurgulayan gazete, Selanik'ten ulaşan bilgilere göre on yedi bin Bulgar komitecinin Gümölcine çevresinde konuşlandığını bildirmiştir.²¹⁵ Aynı gazete ertesi günkü nüshasında Yunan basınında yer alan haberlere yer vermiştir. Yunan basınına göre Bulgar komiteciler, Yunan askerlerinin üniformalarını giyerek Selanik'te dolaşmakta, saraya, elçiliğe, bankalara ve diğer kurumlara rahatça girerek katliam yapmayı amaçlamaktadırlar. Yunan basını bunun yanı sıra bütün resmi kurumlarda güvenlik önlemi alındığını ve tutuklanan Bulgar

²¹² Danişmend, *İzahlı Osmanlı...*, s. 555.

²¹³ “Londra Antlaşmasında Sınırlar Nasıl Belirlendi?”, *Jamanak*, 1 Haziran (19 Mayıs) 1913, s. 2.

²¹⁴ Yusuf Hikmet Bayur, *Cilt: 2 Türk İnkılabı Tarihi Trablusgarp ve Balkan Savaşları Osmanlı Asyasının Paylaşılması İçin Anlaşmalar Kısım II: Balkan Savaşları*, 3. Baskı, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1983, s. 399.

²¹⁵ “Bulgarnern İ Selanik [Bulgarlar Selanik'e Doğru]”, *Püzantiyon*, 27 Haziran (14 Haziran) 1913, s. 2.

komitecilerin Yunanistan'a, oradan da Girit'e gönderileceklerini belirtmiştir.²¹⁶ Bulgaristan her ne kadar 29 Haziran 1913 tarihinde Yunanistan ve Sırbistan'a savaş ilan edip, Sırbistan ve Selanik'e yönelse de, I. Balkan Savaşı süresince yıpranmış olması, Bulgar ordusunun Yunan ordusuna karşı yenik duruma düşmesine neden olmuştur. Bulgaristan bu süreç içerisinde Edirne'de bulunan Bulgar ordusunun çatışma bölgesine kaydırılması kararını almıştır.²¹⁷ Jamanak gazetesi Edirne konusunda Osmanlı Devleti'nin Bulgaristan'la savaş halinde olmadığını, burada Osmanlı Devletinin nasıl bir yol izleyeceği hususunun önemli olduğunu vurgulamıştır. Yunanistan ve Sırbistan'ın Bulgaristan'la çatışma halinde olduğunu hatırlatan Jamanak, Osmanlı Devletinin tavrının savaşın olup olmayacağını belirleyeceğini belirtmiştir. Gazete Bulgaristan'ın istekleri konusunda ısrarcı olması durumunda savaşın kaçınılmaz olacağını ifade ederek, Osmanlı politik çevrelerinin Osmanlı Devletinin yapacağı fedakârlığın kendi çıkarlarını gözetmesine yetmeyeceği ve büyük ihtimalle tarafsız kalacağı yönünde bir düşünceye sahip olduklarını belirtmiştir.²¹⁸ Ancak Jamanak gazetesinde yer alan haberin aksine Osmanlı Devleti, Bulgaristan'ın durumundan yararlanarak Edirne'yi yeniden topraklarına dâhil etmek için harekete geçmiş ve 25 Temmuz 1913 tarihinde Edirne, Osmanlı Devleti topraklarına katılmıştır.²¹⁹ Bulgaristan'dan Dobruca'yı isteyen Romanya'nın da saldırmasıyla Bulgaristan daha fazla dayanamayacağını anlamış, bu nedenle Büyük Devletlerden, Yunanistan ve Sırbistan'la ateşkes yapılması için aracı olmalarını istemiştir. Aşhadank [Çalışma] gazetesine göre Bulgaristan, ateşkes ilan edilirse Türkiye'den alınan toprakları paylaşmaya hazır olduğunu bildirmiştir.²²⁰

2.1.7. Balkan Savaşı'nı Bitiren Antlaşmalar

Bulgaristan'ın ateşkes istemesi neticesinde, Büyük Devletlerin arabuluculuğuyla 10 Ağustos 1913 tarihinde Bükreş Antlaşması imzalanmıştır. Söz

²¹⁶ "Bulgarnern İ Selanik [Bulgarlar Selanik'e Doğru]", *Püzantiyon*, 28 Haziran (15 Haziran) 1913, s. 2.

²¹⁷ Bayur, *Cilt: 2 Türk İnkılabı...*, s. 399.

²¹⁸ "Verçin Lurer [Son Haberler]", *Jamanak*, 11 Haziran (29 Mayıs) 1913, s. 3.

²¹⁹ "Türkiya [Türkiye]", *Jamanak*, 28 Temmuz (15 Temmuz) 1913, s. 2.

²²⁰ "Verçin Lurer [Son Haberler]", *Aşhadank [Çalışma]*, 12 Temmuz (29 Haziran) 1913, s. 3.

konusu antlaşmayla uzun süre gündemi meşgul eden Makedonya sorunu, Makedonya'nın Yunanistan ve Sırbistan arasında paylaşılmasıyla çözüme ulaşmış, bunun yanı sıra Dobruca Romanya'ya, Akova ise Karadağ'a bırakılmıştır.²²¹

Balkan Savaşı ve ardından Bükreş Antlaşmasıyla sınırlarını genişleten Yunanistan'ı mercek altına alan Aşhadank gazetesi, Balkanlarda sürpriz olaylar ve kanlı çatışmalar yaşandığını belirtmiştir. Yaşanan gelişmelerde Yunanistan'ın oynadığı büyük role ve Yunan ordusunun başarılarına dikkat çeken Aşhadank, bunun maddi ve manevi büyük fedakârlıklarının mükâfatı olduğunu ifade etmiştir. Gazete, 1897'deki başarısızlığın Yunanistan'ı umutsuzluğa düşürmek yerine bu olaydan büyük dersler çıkarmaya yönelttiğini ve askeri olarak yeniden teşkilatlanmaya ittiğini kaydetmiştir. Bundan iki yıl önce Yunanların dostu olan le Temps gazetesinin ünlü yazarı Gaston Deron'un Yunan halkının, dünyayı fikri, ahlaki ve maddi gücüyle şaşırtacağı yönündeki düşüncelerini hatırlatan gazete, Yunanistan'ın Adriyatik'ten Ege Denizi'ne kadar beş yüz milden fazla genişliğe sahip olduğunu ve iki buçuk milyon olan nüfusunun adaların dâhil olmasıyla birlikte altı milyona ulaştığını belirtmiştir. Bize göre gazete bu şekilde, Yunanistan'ın Megali İdea düşüncesini başarılı bir şekilde gerçekleştirdiğinin sinyalini vermiştir. Savaşta başarıları dışında, şu andan itibaren Yunanistan'ı zirai, mimari ve ticari açıdan parlak bir geleceğin beklediğini belirten Aşhadank, Yunan endüstrisinin özellikle deniz alanında yakın zamanda gelişeceğini ifade etmiştir. Bu mucizevi sonucun nasıl gerçekleştiğini sorgulayan gazete, halkın vatanseverliği, çalışkanlığı ve fedakârlığıyla gerçekleştiğine bağlamıştır. Bu kanıyı temellendirmek amacıyla durumu örnekle açıklamaya çalışan Aşhadank gazetesi, Yunan ordusunun öğrencilerin de olduğu toplam otuz iki bin kadar gençten oluştuğunu, bunların çoğunun savaş meydanlarında, dağ eteklerinde, kar ve yağmur altında, Bulgarların elinde can verdiklerini ve bu askerlerin kanının Yunan ulusunu temsil ettiğini belirtmiştir. Yunan ordusuna destek olmak için Mısır'dan, Makedonya'dan ve

²²¹ Fahir Armaoğlu, *19. Yüzyıl Siyasi Tarihi (1789 – 1914)*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1997, s. 688.

Amerika'dan gelen gönüllülerin sayısının yüz bine ulaştığını okuyucularına aktaran gazete, Yunan askerlerinden bazılarının yaşadıklarını sütununa şu şekilde taşımıştır:

“Anne ve babalar vatanları uğruna ölen çocukları için neredeyse hiç ağlamadılar. Isparta'dan Doktor Kindros, tek çocuğunu Kilkis savaşında [Türkçe Kilkış Muharebesi olan ve Yunanistan'ın İkinci Balkan Savaşı sırasında kazandığı muharebedir] kaybetti. Kendisine acı haber ulaştığında Doktor Kindros Venizelos'a telgraf çekmiştir. Telgrafta şu yazmaktaydı: ‘Yaşasın Kralımız, Yaşasın Vatanımız.’ Nüfuzlu bir aile olan Kolokotronis ailesinin²²² binbaşı olan oğlu Bulgarlarla çatışırken ağır yaralanmış, emireri kendisine tedavi bitene kadar çekilmeyi önermiş ve Binbaşı Kolokotronis şu cevabı vermiş: ‘Bir Binbaşı savaştan çekilebilir, lakin bir Kolokotronis savaştan çekilmez.’ Bu sözleri söyledikten sonra Binbaşı Kolokotronis ölen başka bir askerin elinden Yunan bayrağını alarak ilerlemiş, fakat çok geçmeden vefat etmiştir. Kresna'daki [günümüzde Bulgaristan sınırları içinde bulunan bir şehir] çatışma sırasında iki kardeşten biri ölmüş, savaşan diğer kardeşe haber ulaştığında: ‘Kardeşim öldü, mermilerim bitti, o halde kardeşimin mermilerini vatanı korumam için bana verin’ diyerek karşılamıştır.”

Bu kahramanlık hikâyelerinin, Yunan ordusunda çoğaldığını belirten Aşhadank gazetesi belki de Olympos Tanrılarının, torunlarının torunlarına gülümsediğini ifade etmiştir. Gazete ayrıca Balkan Savaşı süresince Yunanistan'a yapılan yardımları şu şekilde listeleyerek okuyucularına sunmuştur:

“Viyana'dan Bay Sinnas, Atina'daki Akademiye bağlı binanın inşası için on bir milyon Frank bağış yaptı. Aleksantria'dan

²²² Kolokotronis ailesi ününü, dedeleri General Theodoros Kolokotronis'in (3 Nisan 1770 - 4 Şubat 1843), Yunan Bağımsızlık Savaşı döneminde (1821 - 1830) Yunan ordusunun başarılı olmasında oynadığı etkin role borçludur. Kolokotronis'in düzensiz savaş konusundaki deneyimi bağımsızlık savaşında kendisinin iyi bir yer edinmesini sağlamıştır. Ayrıca Bkz.: Clogg, *Yunanistan'ın Kısa...*, s. 263.

rahmetli Averof, stat yapımı ya da olimpiyatlarda kullanılmak üzere iki milyon Frank ayırdı. Averof aynı zamanda bir buçuk milyon Frankı Atina'daki çocuklar için ayırdı. Averof bir milyon Frankı yaşadığı şehirde lise yapılması için, sekiz buçuk milyon Frankı ise Averof zırhlısının yenilenmesi için bağışladı. Romanya'da tüccarlık yapan Bay Varvatis, lise yapılması için yarım milyon Frank bağışladı. Londra'da yaşayan Ralli kardeşler yüz bin İngiliz Sterlini bağışladı. Venizelos Londra'da bulunduğu sırada, Bayan Akilis ve kız kardeşi ülkelere yardımında bulunmak amacıyla Venizelos'a elli bin İngiliz Sterlini verdiler. Sarraflık yapan Bay Sinkros, kırk milyon Frank bağışladı. Bay Horolopos kadın zanaat merkezleri için üç milyon Frank bağışladı. Trabzon'dan Bay Akritas sekiz bin Osmanlı Lirası bağışladı, geriye kalan servetinin, yani iki yüz on beş bin Osmanlı Lirasını vatanına bağışladı.”

Yunanistan'a yapılan bağışları yazmaya kalktıklarında sütunların yetersiz kalacağını ifade eden Aşhadank gazetesi Yunanistan'ın büyüyüp gelişmesini, başta büyük diplomat olan Başbakan Venizelos olmak üzere Yunan Krallığı'na ve korkusuz Yunan gençlerine borçlu olduğunu belirtmiştir.²²³

Osmanlı Devleti ile Bulgaristan arasında 29 Eylül 1913 tarihinde imzalanan İstanbul Antlaşmasıyla Osmanlı Devleti Edirne, Kırklareli ve Dimetoka'ya sahip olurken, Avrupalı devletlerin ve özellikle de Rusya'nın baskısıyla Batı Trakya bölgesini Bulgaristan'a bırakmak mecburiyetinde kalmıştır.²²⁴

Galip Kemali Beyin aracılığıyla Osmanlı Devleti ile Yunanistan arasında 14 Kasım 1913 tarihinde Atina Antlaşması imzalanmıştır. Söz konusu antlaşmayla Yanya, Selanik ve Girit resmi olarak Yunanistan'a kalmıştır.²²⁵ Atina Antlaşmasında

²²³ K. B., “Hunasdan [Yunanistan]”, *Aşhadank*, 20 Ağustos (7 Ağustos) 1913, s. 1.

²²⁴ Uçarol, *Siyasi Tarih...*, s. 371.

²²⁵ Erim, *Devletlerarası Hukuku...*, s. 477 – 488.

Romanya Başbakanı Take Yonesku'nun arabuluculuğunu değerlendiren Jamanak gazetesi, Yunan basının bu arabuluculuğu Osmanlı Devleti'ne baskı olarak okuyucularına sunduğunu ifade etmiştir. Bu haberin Galip Kemali Bey tarafından yalanlandığını bildiren Jamanak gazetesi ayrıca Romanya Başbakanının iki ülkenin de dostu olduğunu belirtmiştir.²²⁶ Aynı gazetenin 16 Kasım 1913 tarihli nüshasında barışın sağlanmasından dolayı Metropolit Kilisesinde Şükür Ayini yapıldığı, törene katılan Venizelos'un Osmanlı Devleti'yle barışın sağlanmasından dolayı mutlu olduğu bilgisi yer almıştır.²²⁷

Balkan Savaşları sonrasında Osmanlı Devleti ile Sırbistan arasında 13 Mart 1914 tarihinde İstanbul Antlaşması imzalanmıştır. Osmanlı Devletinin Sırbistan'la sınırı olmaması sebebiyle görüşmede tartışılan konu bölgede kalan Müslümanların hakları olmuştur.²²⁸

Jamanak gazetesi, Balkan Savaşının sona ermesinin akabinde yaşanan kayıplarla ilgili bir istatistik yayınlamıştır. Söz konusu istatistikte rakamlar şu şekildedir:

Balkan Devletleri	Nüfus	Genel Ordu	Birinci Balkan Savaşındaki Kayıplar	İkinci Balkan Savaşındaki Kayıplar	Toplam Kayıp
Sırbistan	2.900.000	400.000	30.000	41.000	71.000
Karadağ	220.000	80.000	10.000	1.200	11.200
Bulgaristan	4.445.000	600.000	73.000	83.000	156.000
Yunanistan	2.435.000	300.000	23.000	25.000	48.000

TABLO I: Jamanak gazetesinde yer alan Balkan Savaşı kayıplarına ilişkin tablo.

²²⁶ "Take Yoneskuyin Terı [Take Yonesku'nun Rolü]", *Jamanak*, 14 Kasım (1 Kasım) 1913, s. 2.

²²⁷ "Kohapanagan Ağotk Atenki Meç [Atina'da Şükür Duası]", *Jamanak*, 16 Kasım (3 Kasım) 1913, s. 3.

²²⁸ Gürsoy Şahin, "I. Dünya Savaşı Sırasında Osmanlı Devleti ile Sırbistan Arasındaki Siyasî Sorunlara Dair Bazı Tespitler (1914 – 1918)", *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt:18, Sayı: 2, Afyon Kocatepe, 2016, s. 272.

Bu verilerin yanı sıra Jamanak gazetesi Balkan Savaşı süresince Osmanlı Devleti'nin toplam 150.000 asker kaybı olduğunu belirtmiştir.²²⁹ Bunun yanı sıra Balkanlarda yaşayan Rum, Bulgar ve Türk toplam 2.300.000 ile 2.500.000 insan göç etmiştir.²³⁰ Balkan Savaşı süresince askerler ve sivil vatandaşlar başta kolera ve tifo olmak üzere bulaşıcı hastalıklara maruz kalmışlardır. Ancak hastalıklardan ölenlerle ilgili kesin kayıtların tutulmamasından dolayı net bir sayı söylemek mümkün değildir.²³¹

2.2 Adalar ve Epir Meselesi

Daha önce de belirtildiği üzere 30 Mayıs 1913 tarihinde imzalanan Londra Antlaşmasıyla, adaların geleceğinin Büyük Devletlerin (İngiltere, İtalya, Fransa, Rusya, Almanya ve Avusturya – Macaristan) inisiyatifine bırakılması kararı alınmış,²³² söz konusu antlaşmanın ertesi günü Süfera (Büyükelçiler) Konferansı toplanmış ve konferansta Ege Adalarının Yunanistan'a bırakılmasına karar verilmiştir. İtalya'nın bu duruma tepki göstermesi sebebiyle Yunanistan Başbakanı Eleftherios Venizelos, Adalar ve Kuzey Epir²³³ konusunda Büyük Devletlerin desteğini almak amacıyla Aralık 1913'te Avrupa'ya seyahat etme kararı almıştır. Daha önce de belirtildiği üzere Arnavutluk, 29 Kasım 1912 tarihinde bağımsızlığını ilan etmiş, 17 Aralık 1912 tarihinde ise Büyük Devletler Arnavutluk'un bağımsızlığını tanımışlardır. Bu tarihten itibaren Kuzey Epir bölgesi Yunanistan ve Arnavutluk arasında büyük bir problem haline gelmiştir. Bu durumdan rahatsız olan Kuzey Epirililer, bölgenin özerkliği amacıyla çeteler oluşturmuşlardır. Bu durum üzerine Büyük Devletler, Mayıs 1914'te Korfu [Kerkira] Antlaşması'yla Kuzey Epir'in özerkliğini tanımışlardır. Ancak hiçbir güç bu kararın uygulanabilmesi hususunda güvence verememiş ve bu nedenle Kuzey Epir problemi çözümsüz

²²⁹ "Balkanyan Baderazmin Gorusdnerı [Balkan Savaşının Kayıpları]", *Jamanak*, 26 Ağustos (13 Ağustos) 1913, s. 2.

²³⁰ Seyfi Yıldırım, "Balkan Savaşları ve Sonrasındaki Göçlerin Türkiye Nüfusuna Etkileri", *Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi*, Sayı: 16, Ankara, 2012, s. 83.

²³¹ Nilüfer Erdem, "Balkan Savaşları Döneminde Yunan Basınında Kolera Vakaları", *Atatürk Yolu Dergisi*, Sayı: 52, Ankara, 2013, s. 816.

²³² Danişmend, *İzahlı Osmanlı...*, s. 555.

²³³ Ayrıca Bkz.: Erdem, *Yunan Tarihçiliğinin Gözüyle ...*, s. 85., Svoronos, *Çağdaş Hellen...*, s. 80

kalmıştır. 24 Temmuz 1923 Lozan Antlaşması'yla Kuzey Epir Arnavutluk'a verilmiştir.

Venizelos'un Aralık 1913'teki Avrupa seyahatine dönülecek olunursa Taşink [Antlaşma] gazetesi, Venizelos'un neden kış mevsiminde acele bir Avrupa gezisine çıktığı sorusunu sormuş ve şu yorumda bulunmuştur: "*Venizelos da biliyor ki Avrupa'ya gitmezse Yunanistan zor durumda kalacak. Zavallı Venizelos, Epir problemi nedeniyle İtalya'ya gitti. Venizelos'un İtalya'yı ziyareti Adalar probleminden çok Epir problemini çözmek içindir. Londra ve Paris'i ziyaret etmeden önce Roma'yı ziyaret etti. Bu bir aşama. İngiltere zaten Adalar hususunda hep Yunanistan'ı destekledi. Acaba Venizelos, Roma yönetiminden son bir cevap edinmek için mi İtalya'yı ziyaret etti?*" Taşink gazetesinin de belirttiği üzere Venizelos'un Büyük Devletlerle görüşmesi Şubat ayına da taşınmış²³⁴ ve bu süreçte Büyük Devletler Adalarla ilgili olarak ilgili kararlarını 13 Şubat 1914'te Yunanistan'a, 14 Şubat 1914'te ise Osmanlı Devleti'ne bildirmişlerdir. Alınan karara göre, Meis, Bozcaada ve Gökçeada hariç Yunanistan'ın işgali altında olan diğer adalar Yunanistan'a verilmiştir.²³⁵

Azadamart gazetesi Büyük Devletlerin söz konusu kararıyla ilgili olarak Yunanistan'ın büyük ihtimalle bu karara uyacağını, adalara taarruz etmeyeceğini ve Müslüman azınlıkların haklarına saygı göstereceğini sütunlarına taşımıştır.²³⁶ Azadamart'ın ifade ettiğine göre bu süre zarfında Bükreş Ünlversal gazetesine demeç veren Venizelos, durumun iyiye gideceğine, Osmanlı Devleti'nin verdiği sözleri yerine getirdiği sürece savaş ihtimalinin azalacağına işaret etmiştir. Şunu da belirtmek gerekir ki Büyük Devletlerin kararına saygı duyacağını belirten Yunanistan, bu süre zarfında her ihtimali göz önünde bulundurmuş ve Osmanlı Devletinin güçlenmesine karşın İdahon ve Mississipi adında iki büyük savaş gemisi

²³⁴ "Venizelosi Campordutyunu [Venizelos'un Seyahati]", *Taşink [Antlaşma]*, 14 Ocak (1 Ocak) 1914, s. 3.

²³⁵ M. Aydoğan Özman, "Lozan Andlaşmalarında Ege Adalarının Statüsü", *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, Cilt: 43, Ankara, 1988, s. 198 – 199.

²³⁶ "Gıgžineru Hintiri, İnç Bidi Illa Hunasdani Badashanı [Adalar Problemi, Yunanistan'ın Cevabı Ne Olacak?]", *Azadamart*, 25 Şubat (12 Şubat) 1914, s. 2.

almıştır.²³⁷ Bu süreçte Büyük Devletlerin söz konusu kararından rahatsız olan Osmanlı Devleti, onların müdahalesi olmaksızın Yunanistan'la görüşme talebinde bulunmuştur. Daily Telgraph gazetesinin ünlü muhabiri Doktor Dillon bu görüşmeyi, gazetenin 19 Temmuz 1914 tarihli nüshasında İstanbul ve Atina hattında Venizelos ve Talat Paşa arasında samimi bir diyalog gerçekleştirildiğini ve yakın bir zamanda görüşmelerin başlayacağını duyurarak desteklemiştir.²³⁸ Ermeni basınına aktarılan bu görüşmede ele alınacak konular Daily Telgraph gazetesi tarafından şu şekilde belirtilmiştir:

- 1-)Makedonya ve Anadolu'dan göç edenlerin sorunu
- 2-)Sisam, Midilli ve Sakız Adası'nda yaşanan yönetim sorunu
- 3-)Bozcaada ve Meis Adası'nın Türkiye'ye bırakılması sorunu
- 4-)Türkiye'deki Rumlarla Yunanistan'daki Müslümanların durumu²³⁹

Doktor Dillon'ın da belirttiği üzere Ağustos 1914'te görüşmeler başlamıştır. Ancak bu görüşme esnasında Osmanlı Devleti ile Yunanistan arasında Sakız, Sisam ve Midilli adalarının iadesi hususunda anlaşmazlık meydana gelmiştir. Osmanlı Devleti söz konusu adaları istemiş, buna karşın adalara Hristiyan vali vaadinde bulunmuştur. Yunanistan ise Osmanlı Devleti'nin bu teklifini Adaların elli yıl süreyle kendisine kiralanması koşuluyla kabul edebileceğini ifade etmiştir. Bunun akabinde uzlaşma sağlanamamış ve görüşmeler ileri bir tarihe bırakılmıştır. Jamanak gazetesi, bu ertelemeyi sadece sürecin kusursuz bir biçimde ilerleyebilmesine bağlamış ve Yunanistan'ın zaman kazanmak için her zaman bu şekilde hareket ettiğini ifade etmiştir.²⁴⁰ Bu süreçte bir Yunan muhabirinin Talat Paşa ile görüşmesi olmuş, Talat Paşa, adalarla ilgili haklarına saygı gösterilip istekleri kabul edilirse, diğer meselelerin de çözümleneceğini belirtmiştir. Ermeni basınına aktarılan Fransız basın organlarından le Temps gazetesi ise, Türk – Yunan görüşmelerini şu şekilde

²³⁷ “Verçin Lurer [Son Haberler]”, *Azadamart*, 13 Haziran (31 Mayıs) 1914, s. 3.

²³⁸ “Verçin Lurer [Son Haberler]”, *Jamanak*, 24 Temmuz (11 Temmuz) 1914, s. 3.

²³⁹ “Verçin Lurer [Son Haberler]”, *Jamanak*, 30 Temmuz (17 Temmuz) 1914, s. 3.

²⁴⁰ “Verçin Lurer [Son Haberler]”, *Jamanak*, 15 Eylül (2 Eylül) 1914, s. 2.

yorumlamıştır: “Ne yazık ki geçmişteki dersler, Yunan ulusal görüşü (Megali İdea) üzerinde etkili olmamış, çünkü adalar konusuna tamamen farklı bir bakış açısıyla yaklaşıyor. Yunan halkı, Türkiye ve Yunanistan’ın adalar konusundaki görüşmelerini faydasız, hatta gereksiz görmekteler. Yunanlar’a göre bu problem, Avrupa Savaşı’nın sonucuna göre çözülmeli. Resmi çevreler bu konuda hemfikir mi yoksa değil mi bilmiyoruz. Fakat bu problem bir an evvel çözülmeli, çözülmese Balkanlar’da durum tehlikeli bir boyuta ulaşacak.”²⁴¹

I. Dünya Savaşı’nın başlamasının ardından, On İki Ada meselesi rafa kalkmış gibi görünse de, İtalya bu süreçte adaları pazarlık için kullanmaya devam etmiştir. İtalya’nın bu konuda direnç göstermesi, 1915 yılında İtilaf Devletleri ile gizli bir şekilde Londra Antlaşması’nın imzalanmasına neden olmuştur. Bu antlaşmayla On İki Ada’da egemenlik hakkı elde eden İtalya, Uşi Antlaşması’ndaki kendi yükümlülüklerini feshettiğini açıklamıştır. Her olayda adaları koz olarak kullanan İtalya, özellikle Kuzey Epir meselesi nedeniyle Yunanistan’la görüştüğü süreçte Adaları takas unsuru olarak görmekten vazgeçmemiştir. I. Dünya Savaşının sonlanması ve ateşkes antlaşmalarının imzalanmasının ardından, 1919 yılında Paris Barış Konferansı toplanmıştır. Bu konferansta Yunanistan’ın İzmir’e asker çıkarmasına karar verilirken, görüşülen konulardan birisi de Adalar meselesi olmuştur. Venizelos liderliğinde Yunanistan, yükselen bir değer olarak görülmüş ve İtalya’nın Adalar konusundaki politikası başarılı olamamıştır. İtalya bunun üzerine Yunanistan’la birebir görüşüp uzlaşmaya çalışmıştır. Yapılan görüşmelerin ardından 29 Temmuz 1919’da “Titoni – Venizelos Antlaşması” imzalanmıştır. Söz konusu antlaşmayla Rodos hariç On İki Ada Yunanistan’a verilirken, Yunanistan’ın İzmir’deki varlığı da İtalya tarafından tanınmıştır. Bunun dışında İtalya’nın Anadolu’daki nüfuzu da Kuşadası’ndan Mersin’e kadar olan kıyı şeridiyle sınırlandırılmıştır. Ancak bu antlaşma, tam bir yıl sonra Sevr Antlaşmasının hazırlık sürecinde İtalya tarafından feshedilmiştir.²⁴²

²⁴¹ “Verçin Lurer [Son Haberler]”, *Püzantiyon*, 31 Ağustos (18 Ağustos) 1914, s. 3.

²⁴² Çağla D. Tağmat, “Trablusgarp Savaşı’ndan Lozan Antlaşması’na On İki Ada Konusunda (Gizli Görüşmeler”, *Türkiyat Mecmuası*, Cilt: 28, İstanbul, 2018, s. 145 – 149.

Venizelos, 30 Aralık 1919 tarihinde Paris Barış Konferansına başvurarak Ege bölgesi ve Adalar'ın Yunanistan'a verilmesini talep etmiştir. Bu talebinin ardından Maten gazetesinin muhabirine demeç veren Venizelos, Trakya, İzmir ve On İki Ada'nın Yunanistan'ın lehine çözüleceğini ifade etmiştir.²⁴³ 10 Ağustos 1920 tarihinde "Sevr Barış Antlaşması" imzalanmıştır. On İki Adalar ile ilgili karar, antlaşmanın 122. Maddesinde şu şekilde yer almıştır: "*Türkiye elyevm [bugün] İtalya'nın taht-ı işgalinde [işgalinde] bulunan Cezayir-i Bahr-i Sefid adaları [Ege Denizi Adaları] yani: Stampalya, Rodos, Herkit, Kerpe, Kaşot, Piskopis, İncirli, Kalimnos, Loryos, Patnos, Limpos, Sümbeki, İstanköy adaları ile bu adalara tabi [bağlı] Cezayir - i sagire [küçük adalar] ve (Kastellorizon, Mis) ve Kosi adası üzerindeki kâffe-i hukuk [tüm haklarından] ve tasarrufatından [sıfatlarından] İtalya lehine olarak feragat eyler [vazgeçer]...*"²⁴⁴ Bunun yanı sıra aynı gün imzalanan "Bonin – Venizelos Antlaşması"yla İtalya, Meis ve Rodos dışındaki On İki Ada'yı Yunanistan'a vermeyi kabul etmiştir. Diğer taraftan Sevr Antlaşması'nın 84. maddesiyle Gökçeada, Bozcaada, Semadirek, Sisam, Midilli, Nikarya, Limni ve Sakız adaları da Yunanistan'a verilmiştir.²⁴⁵ Ancak Sevr Antlaşmasının uygulanamaması bu antlaşmanın geçersiz sayılmasına yol açmıştır.

24 Temmuz 1923 tarihinde imzalanan "Lozan Barış Antlaşması"nın 12. maddesiyle Gökçeada, Bozcaada ve Tavşan adaları hariç Semadirek, Sisam, Midilli, Nikarya, Limni ve Sakız adaları Yunanistan'ın hâkimiyetinde kalmıştır. "Lozan Barış Antlaşması"nın 15. Maddesiyle On İki Ada İtalya'ya verilmiştir. Antlaşma metninde 15. Madde şu şekilde yer almaktadır: "*Türkiye zirde tadat olunan [aşağıda yer alan] adalar üzerindeki bilcümle [bütün] hukuk ve müstenidatından [dayanaklarından / senetlerinden] İtalya lehine feragat eder. Elyevm [bugün] İtalya'nın tahtı işgalinde bulunan Astampalya [Astropalia], Rodos [Rhodes], Kalki [Carki], Skarpanto, Kazos [Gasso], Piskopis [Tilos], Misiros [Misyros] Kalimnos [Kalymnos], Leros, Patmos, Lipsos [Lipso], Sombeki [Simi] ve İstanköy [Kos]*

²⁴³ "Venizelos Yev G. Bolso Hintiri [Venizelos ve İstanbul Problemi]", *Jamanak*, 4 Ocak 1920 (22 Aralık 1919), s. 3.

²⁴⁴ Erim, *Devletlerarası Hukuku...*, s. 567.

²⁴⁵ Erim, *Devletlerarası Hukuku...*, s. 557 – 558.

adaları ile bunların tevabiinden [bağlı] olan adacıklar ve Meis [Castellorizo] adası...’’²⁴⁶ II. Dünya Savaşının ardından 10 Şubat 1947 yılında imzalanan “Paris İtalyan Barış Antlaşması”yla İtalya’dan alınan adalar Yunanistan’a devredilmiştir.²⁴⁷

2. 3. I. Dünya Savaşı Öncesi Yunanistan

Sarayevo (Saraybosna) hadisesinden sonra,²⁴⁸ Avusturya Temmuz 1914’te Sırbistan’a savaş açmış, Yunanistan ise tarafsızlığını korumuş ve genel seferberlik ilan etmiştir.²⁴⁹ Venizelos’un bu dönemde yaşadığı en büyük kaygı, Osmanlı Devleti’yle meydana gelebilecek bir savaşa hazırlıksız yakalanmaktı. Bu yüzden Venizelos bu süreçte ılımlı bir politika sürdürme taraftarı olmuştur.²⁵⁰

Avusturya – Macaristan İmparatorluğu, Sırbistan’a savaş açmadan önce Yunanistan, elçileri vasıtasıyla savaş boyunca tarafsızlık politikası benimseyeceğini, ancak söz konusu savaşa Bulgaristan katılırsa, 1913 yılında imzalanan “Sırp – Yunan İttifakatnamesi” gereğince Sırbistan’a yardım edeceğini Avrupalı devletlere iletmiştir.²⁵¹ Jamanak gazetesinin belirttiğine göre Bulgar Utro gazetesi, Bulgaristan’ın Sırbistan’a saldırmasından önce Yunan yönetiminin, Bükreş Antlaşması gereğince Bulgar yönetimiyle görüşmeye hazır olduğunu ifade etmiştir. Gazete ayrıca Yunanistan’ın Bulgaristan’a sunduğu koşulları okuyucularına şu şekilde aktarmıştır:

²⁴⁶ *Düstur, Üçüncü Tertip (11 Ağustos 1339 – 19 Teşrinievvel 1340)*, Cilt: 5, Necmi İstiklal Matbaası, İstanbul, 1931, s. 25, 27.

²⁴⁷ Sertaç Hami Başeren, *Ege Sorunları*, Türk Deniz Araştırmaları Vakfı Yayınları, İstanbul, 2006, s. 42.

²⁴⁸ 28 Haziran 1914’te Avusturya - Macaristan veliahtı Arşidük Fransuva Ferdinand, eşiyle resmi bir ziyaret vesilesiyle Sarayova’ya gelmiş, arabaları burada yol dönemecine geldiğinde, Gavrilo Princip isminde bir Sırp gencin sıkıdığı kurşunlar neticesinde ölmüşlerdir. Bu olayın ardından Avusturya Temmuz 1914’te Sırbistan’a savaş ilan etmiştir.

Ayrıca Bkz. Enver Ziya Karal, *Osmanlı Tarihi*, Cilt 4: İkinci Meşrutiyet ve Birinci Dünya Savaşı (1908 – 1918), 3. Baskı, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 2011, s. 365.

²⁴⁹ Svoronos, *Çağdaş Hellen...*, s. 87.

²⁵⁰ Gürhan Yellice, “Birinci Dünya Savaşı ve Yunanistan: Çanakkale’den Milli Bölünmeye”, *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, Cilt: 16, Sayı: 32, İstanbul, 2016, s. 208.

²⁵¹ İsmiğül Çetin, “Osmanlı Kaynaklarına Göre Yunanistan’ın I. Dünya Savaşı’na Girişi”, *Karadeniz Araştırmaları Merkezi*, Cilt: 15, Sayı: 59, 2018, s. 173.

- 1-) Bulgaristan, Türkiye ve Yunanistan arasında sorun yaşanırsa, diplomatik açıdan Yunanistan'ı destekleyecek
- 2-) Bulgaristan, Sırp ve Yunan ordularına Bulgar buğdayı için izin verecek
- 3-) Bulgaristan, Londra Antlaşması'yla kendisine verilen yerler dışında toprak istemeyecek.

Bulgaristan Başbakanı, Yunanistan'ın sunduğu bu şartlar altında görüşmeyi reddetmiş ve tarafsızlığını korumaya devam edeceğini bildirmiştir.²⁵² Bu süreçte Bulgaristan ve Yunanistan arasında yaşanan kriz Yunanistan topraklarında yaşayan Bulgar halkına da yansımıştır. Osmanlı Ermeni basınında yer alan Bulgar Utro gazetesine dayandırılan bir habere göre Makedonya'nın Kastoria şehrinde iki Yunan askeri, komiteci olduğu gerekçesiyle bir Bulgar kadının ellerini bağlayıp döverek öldürmüşlerdir.²⁵³ Bu süre zarfında Bulgaristan Kral'ı Ferdinand, Bulgar – Yunan sınırına gitmiş ve buradaki Bulgar ordusunu denetleyip Dedeağaç'a geçmiş ve bu durum Yunanistan'ı endişelendirmiştir. Gövde gösterileriyle devam eden bu süreç, Yunan ordusunun Nevrolop bölgesinden harekete geçmesiyle ciddi bir hal almıştır. Jamanak gazetesi Yunan ordusunun bu hamlesinin, Bulgar – Yunan diyalogunun kesintiye uğramasına yol açacağını belirtmiştir.²⁵⁴ Bu süreçte Yunanistan yönetimi altında yaşayan Bulgarları Yunanlaştırılmak amacıyla Serez, Drama ve Selanik'te akşam okulları açılmış ve Bulgar gençler bu okullara gitmek zorunda kalmışlardır. Ermeni basınında ifade edildiğine göre Bulgar basını en sert üslupla Yunanların bu hareketini kınamıştır.²⁵⁵

Bu dönemde Osmanlı Ermeni basını Yunanistan'ın bütün sınırlarında savaş hazırlıkları yapmaya başladığına işaret etmiştir. Alman basın organlarından Hamburger Zeitung'un, Yunanistan'ın savaş hazırlıklarıyla sükûnetini bozmaması

²⁵² “Hunasdan, Turkiye, Bulgarya [Yunanistan, Türkiye, Bulgaristan]”, *Jamanak*, 2 Eylül (20 Ağustos) 1914, s. 2.

²⁵³ “Verçin Lurer [Son Haberler]”, *Jamanak*, 16 Eylül (3 Eylül) 1914, s. 2.

²⁵⁴ “Bulgar Yev Huyn Baderazmı [Bulgar ve Yunan Savaşı]”, *Jamanak*, 13 Kasım (31 Ekim) 1914, s. 2.

²⁵⁵ “Verçin Lurer [Son Haberler]”, *Jamanak*, 7 Şubat (25 Ocak) 1915, s. 2.

şeklinde uyarıda bulunduğunu kaydetmiştir.²⁵⁶ Ancak Yunanistan'ın bu dönemde sınırlarındaki hazırlığın yanı sıra Megali İdea'yı gerçekleştirmek amacıyla hamleleri olmuştur. Osmanlı Ermeni basını bu konudaki haberleri de Bulgar basınına dayandırmış ve Trakya ile Anadolu'nun Yunanistan'la birleştirilmesi amacıyla Atina'da dernek kurulduğunu, söz konusu derneğin başkanının bir dönem İstanbul'da çıkan Ameroliptos gazetesinin editörü olduğunu ifade etmiştir. Bulgar basını bu derneğin hem Trakya hem de Anadolu'da isyan çıkartarak Yunanistan'ın işini kolaylaştırmayı amaçladığını ve bu derneğin Selanik gibi başka şehirlerde de bulunduğunu iddia etmiştir.²⁵⁷

Bulgaristan ve Yunanistan arasında ilişkiler gerginliğini korurken, aynı süreçte Çanakkale Savaşları yaşanmakta ve bu savaş Bulgaristan'ın bölgedeki öneminin artmasına neden olmaktadır. Bu durumun farkında olan İtilaf Devletleri,²⁵⁸ Bulgaristan'ın kendi saflarında savaşa girmesini istemişlerdir.²⁵⁹ Rus basının haberlerine yer veren Jamanak gazetesi, İtilaf Devletleri'nin Yunanistan ve Bulgaristan'ın tarafsızlığını bırakmasını istediklerini ve söz konusu iki devlet tarafsızlıklarını bırakırlarsa bunun büyük bir mükâfatı olacağını belirtmiştir. Bu haberin ardından Bulgar Kampana gazetesinin haberine yer veren Jamanak, İtilaf Devletleri'nin kendilerini güvenceye almak için Bulgaristan, Yunanistan ve Romanya'yı savaşa sokmaya çalıştığını, ancak Balkan devletlerinin tarafsız kalarak kendi çıkarlarını koruyacaklarını, Rusya ve Sırbistan'ın menfaati için fedakârlık yapmayacaklarını ifade etmiştir. “Yunanistan'ın Politikası” başlığıyla Balkanlarda yaşanan süreci aktarmaya devam eden Jamanak gazetesi, Patris gazetesinin haberine yer vermiştir. Venizelos'un yayın organı olan Patris gazetesinde Avusturya ve İtalya'nın uzlaşmasına karşı Yunanistan'ın topraklarını korumaya çalışacağı

²⁵⁶ “Hunasdani Badrasdutyunnerı [Yunanistan'ın Hazırlıkları]”, *Jamanak*, 11 Şubat (29 Ocak) 1915, s. 1.

²⁵⁷ “Hunasdani İdeyalı [Yunanistan'ın İdeali]”, *Jamanak*, 17 Şubat (4 Şubat) 1915, s. 2.

²⁵⁸ Osmanlı Ermeni basını İtilaf Devletleri'ni anması gerektiğinde “Antant” ya da “Anlaşma” Devletleri ifadesini kullanırken, İttifak Devletleri'ni “Merkez Güçler” olarak anmıştır.

²⁵⁹ I. Dünya Savaşı sırasında 1915 –1916 yılları arasında Gelibolu Yarımadası'nda meydana gelen Çanakkale Muharebesi hem deniz hem de kara Savaşı olarak (Deniz Harekâtı: 19 Şubat 1915 – 18 Mart 1915; Kara Harekâtı: 25 Nisan 1915 – 9 Ocak 1916) iki şekilde gerçekleşmiştir. Detaylı bilgi için Bkz.: Karal, *Osmanlı Tarihi...*, s. 373 – 480.

vurgulanmıştır. Gazetede ayrıca Venizelos'un Yunanistan savaşa girmezse birkaç adadan ve Makedonya'dan mahrum kalacağı görüşünde olduğuna işaret edilmiştir.²⁶⁰

İtilaf Devletleri, Bulgaristan'ın kendi saflarında yer alması için Bulgaristan'a Makedonya vaadinde bulunmuşlar, ancak Ağustos 1915'te İngiliz ordusunun başarısızlığı, Almanya ve Avusturya ordularının doğu cephesinde Rusya'ya ağır darbeler indirmesi, Bulgaristan'ın İttifak Devletleri'nin [merkez güçlerin] safında yer almasına neden olmuş ve İttifak Devletleri 5 Eylül 1915'te Bulgaristan'la askeri bir ittifak imzalamışlardır. Söz konusu ittifaka göre Avusturya ve Almanya, Sırbistan'a saldırırsa Bulgaristan bu iki devlete destek olmak için savaşa dâhil olacak ve bunun karşılığında Makedonya Bulgaristan'a verilecekti. Bu süre zarfında Yunanistan tarafsız olduğu halde, İngiltere ve Fransa, Çanakkale'deki kuvvetlerinden birer tümen çekerek 3 Ekim 1915'te Selanik'e çıkmışlardır. 1915 yılının sonbaharında Avusturya ve Macaristan ordusu Kuzeyden, Bulgaristan ise 14 Ekim 1915 tarihinde Güneyden Sırbistan'a saldırmıştır.²⁶¹ Bu saldırıdan bir gün önce Ermeni basın organlarından Verçin Lur [Son Haber], Kral Konstantin'in Atina'nın İngiliz elçisi Elirt'e Yunanistan'ın İtilaf Devletleriyle var olan ilişkisinde herhangi bir değişiklik olmayacağını ifade ettiğini kaydetmiştir.²⁶²

2.4. Yunanistan'da Ulusal Bölünmüşlük Dönemi

Bulgaristan'ın I. Dünya Savaşı'nda İttifak Devletleri'nin yanında savaşa girmesi, Yunanistan ve Romanya'nın endişelenmesine neden olmuştur. Yunanistan savaşa girme konusunda bir süre daha tarafsız kalmaya çalışmıştır. Çünkü Yunan Kralı Konstantin, akrabalıkları sebebiyle (eşi Kraliçe Sofia, Alman İmparatoru Kayzer Wilhelm'in kız kardeşidir) Almanya'yı kendine yakın hissederken, Yunan Başbakan Venizelos ise Yunanistan'ın İtilaf Devletleri safında yer alması gerektiğini vurgulamaktaydı.²⁶³

²⁶⁰ "Bulgarya, Hunasdan Yev Yeryak Hamatsaynutyun [Bulgaristan, Yunanistan ve (Anlaşma) İtilaf Devletleri]", *Jamanak*, 23 Mart (10 Mart) 1915, s. 2.

²⁶¹ Karal, *Osmanlı Tarihi...*, s. 472 – 479.

²⁶² "Verçin Lurer [Son Haberler]", *Verçin Lur*, 13 Ekim (30 Eylül) 1915, s. 2.

²⁶³ Karal, *Osmanlı Tarihi...*, s. 480 - 481.

Kral Konstantin ile Venizelos arasında ilk kriz Çanakkale Savaşı sebebiyle yaşanmıştır. Venizelos, Yunanistan'ın Çanakkale Savaşı'nda İtilaf Devletleri'nin yanında savaşa girmesi gerektiğini savunmuştur. Ayrıca Venizelos, Albay Metaksas'ın geçmişte Anadolu ile ilgili askeri ve siyasi incelemelerde bulunduğunu bildiği için kendisiyle görüşmüştür. Albay Metaksas, 1897 Türk – Yunan Savaşı'nda ve 1912 – 1913 yılında gerçekleşen Balkan Savaşı'nda yer almış, 1910 yılında ise ilk iktidarı döneminde Venizelos'un yaverliğini yapmış yetenekli bir kurmay subaydır. Genel Kurmay Başkanlığı'na vekalet eden Albay Metaksas 2 Mart (17 Şubat) 1915 tarihli “Yunanistan'ın Çanakkale Harekâtı'na Katılımı” başlıklı bir muhtıra hazırlamış, söz konusu muhtırada Yunanistan'ın Bulgar tehlikesine açık olduğuna ve bu konuda Yunanistan'ın herhangi bir güvencesi olmadığına dikkat çekmiştir. Bunun yanı sıra Metaksas, İngiltere ve Fransa'nın Çanakkale Savaşı için ne kadar güç ayırdıklarının bilinip bu doğrultuda savaşa katılınması gerektiğinin altını çizmiştir. Bu süreçte askeri hususlarda Venizelos'la görüş ayrılıklarının ciddi boyutlara ulaşması sebebiyle Metaksas, 2 Mart (17 Şubat) 1915 tarihinde istifasını sunmuştur. Metaksas'ın uyarılarını önemsemeyen Venizelos, Yunanistan'ın savaşa katılması teklifini Krala götürmüş, ancak Kral Konstantin, savaşı İttifak Devletleri'nin kazanacağını düşündüğünü ve hiçbir zaman galiplere karşı hareket etmeyeceğini sözlerine eklemiştir.²⁶⁴

Venizelos ve Kral Konstantin arasında yaşanan görüş ayrılığı Osmanlı Ermeni basınında da yer almıştır. Jamanak gazetesi “Yunanistan'ın Durumu” başlıklı haberinde Venizelos'un takip etmek istediği politikayı Kral'a anlattığını, toplantının ardından, taraftarlarının alkış ve tezahüratları eşliğinde saraydan ayrıldığını ifade etmiştir. Jamanak haberin devamında Alman basınından Zayt ve Rayhpost gazetelerinde yer alan haberlere yer vermiştir. Zayt gazetesi Almanya'nın Yunanistan'a güvenmediğini, Yunanistan'ın İtilaf Devletleri'nin yanında yer alarak Bulgar tehdidine maruz kalacağını belirtirken, Rayhpost'ta yer alan bir diplomatın

²⁶⁴ Erdem, *Yunan Tarihçiliğinin Gözüyle ...*, s. 92 – 95.

yazısında ise, Yunanistan'ın Çanakkale Savaşı'na girmek için acele etmemesi, savaşın gidişatına göre hareket etmesi gerektiği kaydetmiştir.²⁶⁵

Çanakkale Savaşı'na katılma hususunda Kral Konstantin'le arası açılan Venizelos 5 Mart 1915 tarihinde istifa etmiş ve yerine Dimitros Gunaris iktidara gelmiştir.²⁶⁶ Jamanak gazetesi, Venizelos'un istifasını "Yunan Hükümetinin İstifası – Gerekçe Neydi" başlığı altında şu şekilde okuyucularına aktarmıştır:

"Atina Valiliği geçen gün çok ağır bir haber ilettili. Önceki Yunan bakanlarının Kral Konstantin başkanlığında yaptıkları görüşmenin ardından Venizelos, Kral ve hükümet arasında hakim olan anlaşmazlık sebebiyle hükümetin istifasını vermeye mecbur kaldığını ifade etti. Yunan Başbakanın bu istifası oldukça karanlık. Bu durumun nedeni sadece Kral ve hükümet arasında hâkim olan anlaşmazlık değil. Çünkü Venizelos yürütmek istediği politikayı toplantıda açıkladı. Eğer Venizelos'un açıkladığı politikaya inanılıp güvenilseydi, elbette Kral hükümeti yok saymayacaktı. O halde Kral ve hükümet arasında başka anlaşmazlık olduğu ortada. Kral ülkenin sahibi ve yöneticisi olarak Venizelos'a yol verecek ya da makamını verecek. Bu çok açık. O halde Kral ve hükümet arasında kriz çıkaracak kadar büyük olan problem neydi? Gelen telgraflar bu hususta çok fazla bir şey söylememekte. Ama şu an savaşın başından beri Yunanistan'da yaşananları dikkatle takip edenler, kolayca istifanın bilinmeyen nedenlerini anlayabileceklerdir. Diplomatlar içinde şanslılar vardır ve bu kişiler amaçları doğrultusunda ya da yaptıkları işlerdeki koşullardan ve fırsatlardan faydalanarak zorluklarla başa çıkabilmektedirler. Bu şanslı kişiler en gözde kişiler olmuşlardır. Son yarım yüzyılda İtalyan Kamur Boms, Lord Ralmertsen, Rit ve Bismarck, yeniler içindeyse Yunanistan'ın istifa

²⁶⁵ "Hunasdani Vicagı [Yunanistan'ın Durumu]", *Jamanak*, 8 Mart (23 Şubat) 1915, s. 1.

²⁶⁶ Erdem, *Yunan Tarihçiliğinin Gözüyle ...*, s. 95.

eden başbakanı Venizelos en gözde insanlar olmuşlardır. Bu Giritli avukat, 1909 – 1910 döneminde Girit Yürütme Kurulu başkanı olduktan sonra, Atina'ya geldi ve burada Yunan ulusunun idealinin en büyük temsilcisi olarak coşkulu ve tarif edilemez bir şekilde benimsendi... Kabul edilmeli ki, Venizelos başbakan oldu, önceki komiteci ve küstah fikirlerinden vazgeçti; tedbirli, becerikli ve ileri görüşlü bir diplomat oldu... Venizelos her zaman Osmanlı İmparatorluğu'yla dostane ilişkiler kurulması gerektiğini savunmuştur. Gerçekten hiçbirimiz buna inanmazdık. Venizelos zamanında ve olayların gidişatına paralel olarak hareket etti, arabuluculuk yaparak ülkesindeki tartışmalara son verdi. Venizelos becerikli bir insan olarak tüm karşıt görüşlülere uzlaştırdı, diğer taraftan Yunan ordusunu oluşturmayı başardı. Çünkü Yunanistan'da ordu adına hiçbir şey yoktu. Venizelos bir an bile Yunan Ulusal İdealinin [Megali İdea] bir parçası olan Girit'ten vazgeçmedi. Venizelos, Girit'in alınması için tek çözümün ordu ve donanma olduğunun farkındaydı. Gerçekten de Venizelos Yunanistan'ın resmi olarak savaşa girmemesini sağladı. Yunan halkı bugüne kadar Venizelos'a karşı ilgi ve sempatilerini göstermekten çekinmediler ve Venizelos'a yardımcı oldular. Fakat özellikle de Çanakkale'nin bombalanmasının ardından Yunan halkının başbakanlarına olan ilgisi azalmaya başladı. Yeni hükümet, vatani için mi yoksa çıkarları için mi çalışacak bunu yaşanacak olaylar gösterecek.”²⁶⁷

Bu süreçte Osmanlı Ermeni basını Alman Foşize Zeitung, İtalyan basınından ise Journale d'Italia, Coriere d'Italia, Mesanero ve Parol Romeno gazetelerinin Venizelos'un istifasıyla ilgili görüşlerine yer vermiştir. Gazetelerin görüşleri şu şekildedir:

²⁶⁷ Nor Kahakaket [Yeni Diplomat], “Hellen Tahlicin Hırajaraganı – İnç Er Badcarı, [Yunan Hükümeti'nin İstifası – Sebebi Neydi]”, Jamanak, 9 Mart (24 Şubat) 1915, s. 1.

Alman basınından Foşize Zeitung'da: *"Bu ani istifanın tek bir açıklaması var. Büyük ihtimalle General Po, İngiltere ve Fransa tarafından verilen sözleri Venizelos'a iletti ve sonrasında Paris'ten gelen Rus elçi Romanov da bu sözleri teyit etti. Bu sözlerden güç alan Venizelos, tarafsızlığını bir tarafa bıraktı ve Türkiye'ye karşı mücadeleye dahil olmaya karar verdi. Yunan Kralı, Venizelos'un değişen politikasına ikna olmadı ve bu nedenle hükümet istifa etmek zorunda kaldı."* cümleleri yer almıştır.

Journale d'Italia, Yunan Kralının tarafsızlığını korumak amacıyla verdiği kararı, *"Yunan Kralının halkçılığını vatani için kullanarak verdiği karara bir gün herkes ikna olacak ve tarihte destansı bir korkusuzluk olarak yer alacak."* sözleriyle değerlendirmiştir. Coriere d'Italia, *"Balkan Savaşı'ndan beri Kral ve Venizelos arasında anlaşmazlık mevcut. Venizelos Bulgaristan'la anlaşmayı reddetti. Çünkü Venizelos İtilaf Devletlerine güveniyordu. Yunan krizi Venizelos'un bu tutumundan dolayı meydana geldi."* demiştir. Mesanero gazetesi, Venizelos'un istifasının ardından Kral Konstantin ve Kral Wilhelm'in telgraf yoluyla kesintisiz olarak görüştiklerini ifade etmiştir. Gazete ayrıca Bulgaristan'ın tehdidi ve diğer yandan Yunanistan'ın askeri hazırlıklarının Kral Konstantin'in böyle bir karar almasında etkili olduğunu bildirmiştir. Parol Romeno gazetesi, Venizelos'un istifasının önemli bir hal aldığını ama bu konu hakkında tartışmadan önce Kralın böyle davranmasına neden olan olayın gerekçelerinin anlaşılması gerektiğini vurgulamıştır. İtalyan basını Yunanistan'ın savaşa katılması durumunda, Balkan probleminin tümüyle masaya yatırılacağını bildirmiş, bunun yansırı İtalya'yı ilgilendiren üç önemli problemi şu şekilde okuyucularına aktarmıştır. Bunlar, Boğazlar meselesi ve Rusya'nın uluslararası durumu, Balkanlardaki denge ve Türkiye'nin geleceği ve doğudaki dengedir. Journale d'Italia, İtalya'nın çıkarları için mücadeleden vazgeçmeyeceğini bildirirken, Fransız basını ise Yunanistan I. Dünya Savaşı'na girmezse İtilaf Devletleri'nin dağılacağını ifade etmiştir.²⁶⁸

²⁶⁸ "Hunasdani Vicagı [Yunanistan'ın Durumu]", *Jamanak*, 10 Mart (25 Şubat) 1915, s. 1.

Jamanak gazetesi bu süreçte ayrıca Yunanistan'ın çatışma halinde olduğu Bulgaristan'ın yayın organlarından Kampana ve Preparets gazetesinde yer alan haberleri de okuyucularına sunmuştur. Kampana gazetesi Yunanistan'ın gidişatı hususunda şunları kaydetmiştir: *“Yunanlar şimdiye kadar kendilerine yardımcı olduğu için Fransa'ya teşekkür etmekte. Ama savaşın sonuçları Almanya'nın lehine gelişmekte ve bu yüzden Yunanlar İttifak Devletlerine yakınlaşmayı temenni ediyorlar. Yunanlar da biliyorlar ki ne olursa olsun Fransa her zaman Yunanistan'ın dostu olarak kalacak, çünkü her iki ülkenin de ortak çıkarları mevcut. Fransızların bu konuda şu açıklamaları bulunmakta: 'Yunan problemi hem uluslararası hem de Fransa'nın sorunudur.' Ama Bulgar diplomatlar bu noktayı göz ardı ettiler ve Fransız para baronlarını memnun ederek Fransızların kendi taraflarında yer alacaklarını sandılar.”*²⁶⁹

Jamanak'ın işaret ettiğine göre Bulgar Preparets gazetesi ise Yunan hükümeti krizi konusunda Kral Konstantin ve önceki Başbakan Venizelos'un, Yunanistan'da iki farklı politika uyguladıklarını, çünkü karşıt görüşlü olduklarını belirtmiş, bunun yanı sıra Yunan kralının orduyu da kendi yanına çekmeyi başardığı iddiasında bulunmuştur.²⁷⁰

Venizelos'un istifasının ardından Yunanistan'da meydana gelen bakanlık krizinin devam ettiğini belirten Jamanak gazetesi, Kral Konstantin'in hükümet kurma görevini Zaimis'e vermek istediğini, ancak Zaimis'in bu görevi yerine getiremeyeceğinin farkında olduğu için bu görevi reddettiğini belirtmiştir. Yunanistan'ın zor günler geçirdiğine işaret eden Jamanak, Balkanlarda yaşanan fırtına sebebiyle telgraf hatlarının koptuğunu ve bu yüzden Yunanistan'dan düzenli haber alınmadığını ifade etmiştir.²⁷¹

Mart 1915'te sürpriz bir şekilde hükümet kurulmuş ve Gunaris Başbakan olarak göreve başlamış, Jamanak gazetesi 14 Mart 1915 tarihli sayısında “Hronos”

²⁶⁹ “Hunasdan Yev Fransa [Yunanistan ve Fransa]”, *Jamanak*, 11 Mart (26 Şubat) 1915, s. 2.

²⁷⁰ “Hellen Tahlicin Şurç [Yunan Hükümeti Hakkında]”, *Jamanak*, 12 Mart (27 Şubat) 1915, s. 2.

²⁷¹ “Verçin Lurer [Son Haberler]”, *Jamanak*, 13 Mart (28 Şubat) 1915, s. 2.

gazetesinin Gunaris hükümetiyle ilgili haberine yer vermiştir. Yunan “Hronos” gazetesi Gunaris hükümetinde yer alan bakanların çoğunun antivenizelist olduğuna dikkat çekmiştir. Gazete, Denizcilik Bakanlığı’na daha önce Venizelos tarafından ihraç edilen Stratos’un, Ticaret Bakanlığı’na ise Eftaksiyas’ın getirildiğini bildirmiştir. Eftaksiyas’ın abisinin Venizelos tarafından Yunan Milli Bankası’ndan ihraç edildiğini hatırlatan Hronos, bu konu nedeniyle Gunaris’in mecliste Venizelos’un üstüne yürüdüğünü kaydetmiştir. Dışişleri Bakanlığı’na Zoğrafos’un getirildiğini belirten Hronos, Zoğrafos’un meclisteki en ölçülü kişi olduğunu ve Venizelos’a karşı hiçbir zaman sert bir tavır takınmadığını okuyucularına aktarmıştır. Gazete haberin devamında Yunanistan’ın savaştan yeni çıktığı, bu yüzden ülkenin toparlanabilmesi için yeni hükümete büyük bir sorumluluk düştüğü yorumunda bulunmuştur.²⁷²

Yunanistan’da Mayıs 1915’te tekrar seçimlere gidileceğine dair ilk sinyal, Jamanak gazetesinin 11 Nisan 1915 tarihli sayısında yer alan haberden alınmaktadır. Söz konusu haberde Venizelos’un Kral Konstantin’e mektup gönderdiğini belirten Jamanak, Kavala’yı bırakma konusunda Kral’ın Venizelos’la hemfikir olmadığını kaydetmiştir. Kral’ın Venizelos’la aynı görüşte olmaması üzerine Venizelos partililerine, “görüşleri reddediliyorsa, kendisinin politik hayattan çekilebileceğini” ifade etmiştir. Büyük ihtimalle Venizelos’un partisinin de dağılacağını kaydeden Jamanak, Atina’nın İngiliz ve Fransız elçilerinin Venizelos’tan artık yönetimle mücadele etmemesini istediklerini okuyucularına sunmuştur. Jamanak haberin devamında seçimlerin 24 Mayıs 1915 tarihinde yapılma ihtimalinin olduğunu aktarmıştır.²⁷³

Yunanistan’da yaşanan krizlerin ardından Jamanak gazetesinin öngörüsü gerçekleşmiş ve Mayıs 1915’te seçimlerin yapılmasına karar verilmiştir. Yapılan seçimlerin akabinde Venizelos’un partisi olan Liberal Parti 313 sandalyenin 188’ini

²⁷² “Hellen Nor Tahlicin Şurç [Yunan Yeni Hükümeti Hakkında]”, Jamanak, 14 Mart (1 Mart) 1915, s. 1.

²⁷³ “Verçin Lurer [Son Haberler]”, Jamanak, 11 Nisan (29 Mart) 1915, s. 2.

elde etmiştir.²⁷⁴ Seçimler Mayıs ayında yapılmış, ancak Osmanlı Ermeni basınında seçimle ilgili haberler gecikmeli olarak Haziran ayında yayımlanmıştır. Osmanlı Ermeni basın organlarından Verçin Lur, Eco de Bulgarie gazetesinin haberine yer vermiş, gazete Venizelos iktidara gelirse Yunanistan'da çift yönlü bir politika izleneceğini okuyucularına aktarmıştır.²⁷⁵ Verçin Lur başka bir sayısında Romanya'nın yarı resmi gazetesi olan Endependas Romen'in haberine yer vermiş ve gazetenin seçimlerle ilgili olarak Venizelos'un bu kez seçimleri kazanamayacağını ifade ettiğini aktarmıştır.²⁷⁶

Osmanlı Ermeni basın organlarından Verçin Lur, ayrıca seçim günü Venizelos taraftarlarının Giritli Müslümanlara saldırdıklarını, ancak bu tatsız olaya rağmen Giritli Müslümanların oy vermeye devam ettiklerini sütunlarına taşımıştır. Bu olayın, Müslümanların Venizelos'a karşı olmalarından kaynaklandığını ifade etmiştir. Gazete haberin devamında Venizelos taraftarlarının Valide Camii'ndeki seçim sandığına saldırarak oyları yok etmeye çalıştıklarını, ancak Müslüman seçmenlerin bu saldırıya rağmen seçim sandığını koruduklarını ve çatışmanın bir saat kadar sürdüğünü bildirmiştir. Gazete bunun yanında seçim günü birçok dükkânın talan edildiğini, zararın yirmi bin lira kadar olduğunu ve çatışma sırasında elli kişinin yaralandığı bilgisini okuyucularına aktarmıştır. Verçin Lur seçimlerle ilgili olarak, Theotokis'in partisinin büyük ihtimalle Gunaris'in partisiyle işbirliği yapacağını belirtmiştir. Bağımsızlardan olan Rallis'in ise yönetime ait olan 'Kos' gazetesine verdiği demeçte Venizelosçuların ülkede herhangi bir karışıklık çıkarmamaları konusunda uyarıda bulunduğunu belirtmiştir. Gazete bu süreçte Rallis'in Venizelos'la yaşadığı gerginliği okuyucularına şu şekilde aktarmıştır: "*Rallis'in gazetelere, Yunanistan'ın savaşa katılması halinde Yunan ordu ve donanmasının Çanakkale'de yok olacağını, bunun da vatan için büyük bir cinayet olacağını belirtmesi nedeniyle Venizelos kendisine dava açtı. Rallis, arkadaşlarına*

²⁷⁴ Erdem, *Yunan Tarihçiliğinin Gözüyle ...*, s. 95.

²⁷⁵ "Yete Venizelos Ka [Eğer Venizelos Gelirse]", *Verçin Lur*, 19 Haziran (6 Haziran) 1915, s. 1.

²⁷⁶ "Hellen Indrutants Artünkneri [Yunan Seçim Sonuçları]", *Verçin Lur*, 22 Haziran (9 Haziran) 1915, s. 1.

Venizelos'la mahkemede yüz yüze geleceğini ve yapacağı açıklamalar için duruşma gününü sabırsızlıkla beklediğini söyledi.”²⁷⁷

Jamanak gazetesi, 31 Mayıs sabahında seçimlerin başladığını, bütün gün sürdüğünü ve Makedonya'lı Müslümanların büyük gayret gösterdiklerini ifade etmiştir. Selanik'in otuz iki seçim bölgesine ayrıldığını, toplam yüz beş sandık hazırlandığını belirten Jamanak, Girit'te seçilen yirmi iki milletvekilinden on ikisinin Gunaris'in, onunun ise Venizelos'un partisinden seçildiğini aktarmıştır. Makedonya'da ise Müslümanlar sayesinde Gunaris'in partisinin zafer kazandığını belirten Jamanak, Venizelos taraftarı gazetelerin bu hususta Gunaris'in Jön Türkler'le işbirliği yaparak vatana ihanet ettiğini ağır bir dille eleştirdikleri bilgisini okuyucularına aktarmıştır.²⁷⁸

Yunanistan'da seçim krizinin ardından, bu kez Kral'la Venizelos arasında yaşanan vasi tartışması gündemi meşgul etmiştir. Verçin Lur'un haberine göre Kral'ın üstünde vasi tayin edildiği haberi Venizelos tarafından kasıtlı olarak yayılmış ve böylelikle fesatlık yaratılmaya çalışılmıştır. Venizelos'un Prens Nikola'yı kral naibi olarak ilan edeceği bilgisini aktaran Verçin Lur, bu olaylar neticesinde Gunaris yönetiminin bu tarz entrikaların önüne geçilmesi için orduya bilgi vermek amacıyla genelge hazırlattığı bilgisini okuyuculara sunmuştur. Haberin devamında Venizelos'un Kral'a bu tarz bir suikast düzenlediğini ve olayı açığa çıkaran kişinin Rallis olduğunu hatırlatan gazete, Venizelos'un bu olay üzerine Rallis'e dava açtığını, ama durumun açığa çıkacağını anladığı için Rallis'le uzlaşmak için araya adam soktuğunu, Rallis'in bu isteği reddettiğini ve mahkemede Venizelos'u rezil edeceğini ifade etmiştir. Gazete aynı sayısında Yunan Meclisi'nin açılışının ertelenmeyeceğini, bununla birlikte Venizelos'la Kral'ın uzlaşıp uzlaşmayacağı hususunun merak edildiğini belirtmiştir. Bundan sonra Venizelos'un eski politikasını

²⁷⁷ “Hunasdani Indrutynnere Araç Yev Verç [Yunanistan'daki Seçimlerden Önce ve Sonra]”, *Verçin Lur*, 27 Haziran (14 Haziran) 1915, s. 1.

²⁷⁸ “Hellen Yerespohan Indrutynnere [Yunan Milletvekilleri Seçimleri]”, *Jamanak*, 20 Haziran (7 Haziran) 1915, s. 1.

devam ettirecek desteği bulamayacağı, çünkü Yunan kamuoyunun bundan sonra büyük ihtimalle tarafsızlığı seçeceği yorumunda bulunmuştur.²⁷⁹

Bu süreçte Avusturya ve Almanya elçiliklerinin “Yunan Kralı’na Ait” başlığıyla çekilen telgraflarının postanede çalışan Vallis ve Penitsopulos adında iki Yunan görevli tarafından çalınarak Fransız basınına ve Rus Elçiliği’nin askeri uzantısına satıldığını belirten Verçin Lur, Yunan Genelkurmay Başkanı Dusmanis’in olayı Kral’a anlattığını ifade etmiştir. Haberin devamında saray görevlilerinin iki Yunan görevliyi tutukladıklarını bildiren gazete, Penitsopulos’un üzerinden “Avusturya ve Almanya Elçiliği’ne Özel” başlıklı otuz yedi telgrafın, Vallis’in üzerinden ise telgrafların kopyalarının çıktığını belirtmiştir. Gazete, yapılan incelemeler sonucunda telgrafların le Temps gazetesinin muhabiri Bertan’a, Balkan Ajansı muhabiri Papat’a, Havas’ın muhabiri Marten’e ve Rus askeri uzantısına satıldığını, bu olayın arkasında İtilaf Devletlerini destekleyen birçok Yunan diplomatın olduğunu vurgulamıştır. Haberin devamında gazete şu detayları okuyucularına aktarmıştır: *“Çalma olayının Venizelos hükümetinin düşürüldüğü günden itibaren altı ay kadar sürdüğü tespit edildi. Antivenizelist gazetelerin şahitliğiyle birlikte, muhabirlerin Venizelos’u övmek için Yunan Dışişleri Bakanlığı’ndan rüşvet aldıkları öğrenildi. Özellikle de le Temps gazetesinin muhabirinin bin frank aldığı ve bu kişinin Venizelos’un en iyi dostu olduğu bilgisine ulaşıldı. Havas’ın muhabiri de Fransız elçiliği tarafından görevlendirilmişti. Bu olay İtilaf Devletlerinin Yunanistan’da nasıl oyunlar oynadıklarını göstermiş oldu... Kral Konstantin telefonla Haberleşme Bakanını çağırdı ve ciddi bir şekilde inceleme yapmasını istedi.”*²⁸⁰

Bu dönemde Yunanistan’ın iç işlerinde olduğu kadar dışişlerinde de kaos yaşadığı görülmektedir. Öyle ki İtilaf Devletleri ve Yunanistan arasındaki ilişkiler özellikle Osmanlı Ermeni basınıının Eylül ve Ekim aylarında çıkan sayılarına

²⁷⁹ “Hunasdani Nor Dagnabı [Yunanistan’da Yeni Kriz]”, *Verçin Lur*, 19 Temmuz (6 Temmuz) 1915, s. 1.

²⁸⁰ “Hunasdani Koğutyan Şurç [Yunanistan’daki Hırsızlık Olayı Hakkında]”, *Verçin Lur*, 13 Eylül (31 Ağustos) 1915, s. 1.

yansımıştır. Jamanak gazetesi, Balkanlar'da yaşanan olaylarla ilgilenmiş ve olayları “Nea İmera” ve “Eco de Paris” gazetelerinden faydalanarak okuyucularına sunmuştur. Nea İmera gazetesi Balkanlarla ilgili olarak, Yunanistan'ın Sırbistan ve İtilaf Devletleri tarafında yer alırsa, Avusturyalı ve Alman askerlerin Sırbistan'a geçerek Bulgarlarla beraber Selanik'e ilerleyeceklerini bildirmiştir. Eco de Paris ise Balkanlar'da yaşanan belirsizliğin nedeni olarak İtilaf Devletleri'nin işleri ağırdan almalarını ve kararsızlıklarını sunmuştur. Gazete ayrıca Rusya'nın Romanya'dan geçmesi durumunda Balkan Devletleri'ni ayaklandıracağını, aynı şekilde İtilaf Devletleri'nin Makedonya'ya asker çıkarmaları durumunda da aynı durumun yaşanacağını ifade etmiştir.²⁸¹

Bu süreçte Alman resmi olmayan kaynaklarından edindiği bilgiyi paylaşan Verçin Lur, Atina'daki Fransız elçisinin Venizelos'u ziyaret ederek İngiliz ve Fransız güçlerinin Sırbistan'a yardım göndermek amacıyla Selanik'e geçmeleri için izin istediğini, ancak Venizelos'un bu konuda çekimser bir tavır sergilediğini ifade etmiştir.²⁸² Yunan basınının bu konuya genel olarak olumsuz bir bakış açısıyla baktığını belirten Verçin Lur, Antivenizelist gazetelerin ise Venizelos'un politik alanda iflas ettiğini kabul etmesi gerektiği yorumunda bulduklarına işaret etmiştir.²⁸³ Aynı gazete Yunan siyasetinin yanı sıra Yunan ordusuyla ilgili edindiği bilgileri okuyucularına şu şekilde sunmuştur: “Yunanistan'da askerlik görevi zorunludur. Sadece Müslümanlar ve Yunanistan'da yeni ikamet eden Yahudiler askerlikten muaflar. Askere yirmi yaşında gidilmektedir. Yunan ordusu Atina, Patra, Selanik, Kavala ve Hanya olmak üzere beş bölüme ayrılmıştır. Bunlar dışında adalarda koruyucu tümenler bulunmakta. Normal şartlarda orduda 5272 subay ve 61.022 asker görevlidir. Bunun yanı sıra 14.023 at ve başka hayvanlar mevcuttur... Donanmaya bakıldığı zaman, iki zırhlı, altısı yeni, beşi eski olmak üzere on bir torpil gemisi ve iki deniz altına sahiptir.”²⁸⁴

²⁸¹ “Verçin Lur [Son Haberler]”, *Verçin Lur*, 17 Eylül (4 Eylül) 1915, s. 1.

²⁸² “Hunasdan [Yunanistan]”, *Verçin Lur*, 22 Eylül (9 Eylül) 1915, s. 2.

²⁸³ “‘Turan’i Tıhtagıdzı Gıse [‘Turan’ın Muhabiri İletmekte]”, *Verçin Lur*, 27 Eylül (14 Eylül) 1915, s. 1.

²⁸⁴ “Hellen Panagin Şurç [Yunan Ordusu Hakkında], *Verçin Lur*, 27 Eylül (14 Eylül) 1915, s. 1.

Balkanlar’da yaşanan kaostan ardından Bulgaristan, Sırbistan’a saldırmak için seferberlik ilan etmiştir. Bunun akabinde Venizelos da Kral Konstantin’e seferberlik ilan edilmesini önermiş, ancak Kral bu öneriyi reddetmiştir. Bu gelişme sonucunda Venizelos, 5 Ekim 1915 tarihinde ikinci kez istifa etmiştir.

Venizelos’un istifasının ardından Zaimis hükümeti başa geçmiş, ancak bir ay iktidarda kalabilmiştir. Bunun üzerine Skuludis iktidara gelmiş ve 1915 – 1916 yılları arasında, yani Yunanistan’ın en kritik döneminde görev yapmıştır.²⁸⁵ Skuludis döneminde bakanlıklara, Zaimis dönemindeki aynı kişiler getirilmiş, farklı olarak sadece Milli Eğitim Bakanlığı’na Mihalidis atanmıştır.²⁸⁶

Balkanlar’da yaşanan gelişmeleri yakından takip eden İtilaf Devletleri, Yunanistan’a girmeyi amaçlamışlardır. Bükreş’ten edindiği bilgileri okuyucularıyla paylaşan Verçin Lur, Yunan yönetiminin İtilaf Devletlerini ülkeden atma kararı aldığını ifade etmiştir.²⁸⁷ Ancak Yunan hükümetinin aldığı karar etkili olamamış, İtilaf Devletleri Yunanistan’ın kendi saflarında savaşması için baskı oluşturmak amacıyla Selanik’e çıkmışlar ve Yunan tarafsızlığını ihlal etmişlerdir. Ayrıca bu süreçte Bulgaristan’ın Sırbistan’a saldırması, Sırbistan’ı zor durumda bırakmıştır. Bunun üzerine Fransa, Yunan hükümetinin iznini olmaksızın Ocak 1916’da Korfu’yu işgal etmiştir.²⁸⁸ Londra Milli Ajansı’ndan edindiği bilgileri aktaran Jamanak gazetesi, Yunanistan’ın savaşa girmesinin çok yakın olduğunu bildirmiştir. İtilaf Devletlerinin Venizelos’a güvendiklerini belirten Jamanak, Venizelos’un arkasında İtilaf Devletlerinin, Kralın arkasında ise İttifak devletlerinin olduğu bilgisini okuyucularına hatırlatmıştır.²⁸⁹

Şubat 1916’da İtilaf elçilerinin, Başbakan Skuludis’ten Girit’teki askeri üs Suda’yı, Kandiye’yi ve Resmo koyunu kullanmak için izin istediklerini bildiren

²⁸⁵ Erdem, *Yunan Tarihçiliğinin Gözüyle ...*, s. 96 – 97.

²⁸⁶ “Hellen Nor Tahlicı [Yunan Yeni Hükümeti]”, *Verçin Lur*, 9 Kasım (27 Ekim) 1915, s. 1.

²⁸⁷ “Hunasdan [Yunanistan], *Verçin Lur*, 14 Aralık (1 Aralık) 1915, s. 1.

²⁸⁸ Svoronos, *Çağdaş Hellen...*, s. 89.

²⁸⁹ “Gatsutyunı [Durum]”, *Jamanak*, 23 Ocak (10 Ocak) 1916, s. 1.

Verçin Lur, İtilaf Devletlerinin Yunan yönetiminin kararını beklemeden ordularını karaya çıkardıklarını, tersane ve telgraf odalarını işgal ettiklerini ifade etmiştir.²⁹⁰

Bu süre zarfında İtilaf elçileri, Korfu'da çok fazla Sırp askerinin toplanması nedeniyle bu askerleri Selanik'e nakletmişlerdir. Ayrıca Alman ve Bulgar kuvvetleri Yunan ordusunun önemli bir direniş ortaya koymasından çekinmişler ve bu yüzden Mayıs 1916'da Rupel Tabyasını işgal etmişlerdir. Yunanistan'ın Almanya'nın etkisinde kalma ihtimalinden rahatsızlık duyan İtilaf Devletleri, vakit kaybetmeden Yunan kıyılarını abluka altına almışlardır.²⁹¹

Yunan kıyılarının işgal edilmesinin yanı sıra Venizelos'un Fransa'dan para aldığı iddiası Yunanistan'da büyük bir etki yaratmıştır. Verçin Lur bu konuda Yunan "Nea İmera", "Akropolis" ve "Skrip" gazetelerinin haberlerine yer vermiştir. Atina'da yayımlanan Nea İmera gazetesi, Venizelos'un politik bir amaç için değil, sadece para için mücadele ettiğini ve kendisinin İtilaf Devletleri tarafından parayla satın alınmış biri olduğunu bildirmiştir. Gazete ayrıca Venizelos'un savaşın başlangıcından itibaren Fransa'dan on iki milyon frank aldığını iddia etmiştir. Gunaris'e bağlı yayın organı Akropolis şu tespitlerde bulunmuştur: "*Venizelos'un yönetim için hiçbir değeri yok. O, İtilaf elçileriyle uzun süren görüşmeler yapabilir, ama hiçbir şekilde Yunan devletini amaçlarından uzaklaştırılmaz. O günden itibaren anlaşıldı ki Venizelos, İtilaf Devletlerinin Yunanistan'daki adamı. O ciddi bir devlet adamı olmayı bıraktı. O ülkede hain olarak muhaliflik etti. O halkı yıkmak için Bay Eliot'la çalışmakta.*" Skrip gazetesi ise şunları kaydetmiştir: "*Bugünlerde Yunanistan'ın ölüm – kalım meselesi masaya yatırılmışken, Venizelos Krallığa saldırarak tahta konmayı düşünüyor. Yalnız Venizelos Yunanistan'da deliller için sığınaklar olduğunu unutupuyor. Bunun yanı sıra politik deliller için kuruluşlar ve*

²⁹⁰ "Hamatsaynagannern İ Grede [İtilaf Güçleri Girit'e Doğru]", *Verçin Lur*, 21 Şubat (8 Şubat) 1916, s. 1.

²⁹¹ Svoronos, *Çağdaş Hellen...*, s. 89.

hapisaneler de mevcut. Bir siyasetçinin iradesi için Yunanistan bir elli yıl daha geri gidemez ...”²⁹²

1916 yılı Haziran ayı Yunanistan için zorlu bir ay olmuştur. Öyle ki 8 Haziran 1916’da İngiltere Büyükelçisi Sir Elliot, Fransız Büyükelçisi Guillemain ve Rus Prensi Demidov, Stefanos Skuludis başkanlığındaki Atina hükümetine yazılı bir ulti-matom ilemişlerdir. Ültimatomda Yunanistan’da Eylül 1915’te ilan edilen seferberliğin sona erdirilmesi, Skuludis hükümetinin istifa edip yerine geçici yeni hükümet kurulması, meclisin dağıtılıp yeni bir seçime gidilmesi ve asker-polis birliklerinin tamamen dağıtılarak bu birimlere İtilaf Devletlerinin uygun bulduğu kişilerin atanması hususları yer almıştır. Yunan hükümeti ve saray işgalci anlayışla hazırlanmış olan ulti-matom metninin hükümlerini kabul etmek zorunda kalmıştır. Bunun üzerine Skuludis hükümeti istifa etmiş, Zaimis iktidara getirilmiştir.²⁹³ Osmanlı Ermesi basın organlarından Verçin Lur gazetesi, İtilaf Devletleri’nin Yunanistan’a ilettiği ulti-matom hususunda le Temps gazetesinin haberine yer vermiştir. Le Temps gazetesi ulti-matomla ilgili şu yorumlarda bulunmuştur:

“Yunanistan kömür alamıyor, ithalat ve ihracat yapamıyor, hatta dış dünyayla iletişimini bin bir zorlukla sağlayabiliyor. Bu yüzden ne kadar bilgi edinebiliyorsak onu paylaşabiliyoruz... En dikkat çeken haber ise, İtilaf Devletleri bir ulti-matom hazırlamışlar. Ültimatomda şu hususlar yer almakta: Yunan ordusunun dağıtılması, Makedonya’nın boşaltılması, Skuludis hükümetinin istifası ve meclisin dağıtılması... Ulaşan bu telgraflara insanın inanası gelmiyor. Çünkü bir zulmün ve haksızlığın bu derece ileri boyutlara ulaşması, düşünce üstü bir durum. İtilaf Devletlerinin niyetleri apaçık ortadadır. Yunanların ünlü dostu Clemenceau, İtilaf Devletlerinin Yunanların içişlerine müdahale etmeye haklarının olmadığını ifade etmekte.

²⁹² “Venizelosin Aradz Tramı [Venizelos’un Aldığı Para]”, *Verçin Lur*, 5 Haziran (23 Mayıs) 1916, s. 1.

²⁹³ Esra Özşüer, “I. Dünya Savaşı’nda Yunanistan’ın Tarafsızlığına Karşı Venizelos-“Entente Cordiale” İşbirliği ve Propaganda Çalışmaları”, *Atatürk Yolu Dergisi*, Sayı: 63, Ankara, 2018, s. 266 – 267.

Yunanistan, doğal olarak bu baskıya uzun süre dayanamayacak ve nihayetinde İtilaf Devletlerine teslim olacak. İtilaf Devletleri de Yunanistan'da istedikleri gibi bir yönetim oluşturacaklar ve Yunanların kaderleri ellerinde olacak."²⁹⁴

Verçin Lur, "le Temps" gazetesinin haberinin ardından "Yunan Hükümeti'nin İstifası – Kral Ne Yapacak?" başlığı altında, Yunan hükümetinin İtilaf Devletlerinin isteklerine direndiğini belirtmiştir. Verçin Lur ayrıca Yunan yönetimine bağlı gazetelerin Kral Konstantin'in önünde iki seçenek olduğunu kaydettikleri bilgisini vermiştir. Kral ya tahtı bırakacak ya da başka birine terk edecektir.²⁹⁵

1916 Temmuz ve Ağustos aylarında Osmanlı Ermeni basını Yunanistan'daki seçim meselesiyle meşgul olmuştur. Osmanlı Ermeni basın organlarından Verçin Lur 10 Temmuz (26 Haziran) 1916 tarihli sayısında Venizelos'un "Journale" muhabirine yaptığı açıklamalara yer vermiştir. Venizelos seçimlerle ilgili olarak şu yorumlarda bulunmuştur: "*Seçim mücadelesi şiddetli olacak. Liberal Parti, Yunanistan'ın durumunu tespit etmek için gerekli olan bütün imkânları ele alacak. Problem şu ki, Yunanistan tarafsız mı kalacak, yoksa İtilaf Devletleri'nin yanında mı savaşa girecek? Ben seçmenlere şu soruyu soracağım. Türkler ve Bulgarlar, bu ezeli düşmanlara karşı iki kez savaştıktan sonra Türklerin ve Bulgarların müttefikleriyle mi dost olacaksınız? Eğer devletin başına geçerse doğal olarak Yunanistan, İtilaf Devletleri'nin safında yer alacak. Ben bu ümitle seçimlerde oyların büyük çoğunluğunu kazanacağım.*"²⁹⁶ Bu süre zarfında Gunaris yanlısı gazetelerin Venizelos'a saldırdıklarını ifade eden Verçin Lur, "Embros" gazetesinin halkın büyük çoğunluğunun Kral'ın yanında olduğu, sadece İtilaf Devletleri'nin Venizelos'a güvendikleri yorumunda bulunduğunu, "Nea İmera" gazetesinin ise

²⁹⁴ "Te İnç Bidi Illa Vahcanı [Peki Ölüm Ne Olacak?], *Verçin Lur*, 23 Haziran (10 Haziran) 1916, s. 1.

²⁹⁵ "Hellen Tahlicin Intatsgı – Te İnç Bidi Ine Takavorı [Yunan Hükümeti'nin Gidişatı – Peki Kral Ne Yapacak?]" *Verçin Lur*, 23 Haziran (10 Haziran) 1916, s. 1.

²⁹⁶ "Venizelosi Nor Haydararutyunnerı Journali Tihtaktsin [Venizelos'un Journale Muhabirine Bildirileri]", *Verçin Lur*, 10 Temmuz (27 Haziran) 1916, s. 1.

okuyucularıyla hiçbir politik veya askeri olayın Yunanistan'ın tarafsızlığından vazgeçmeyeceği bilgisini paylaştığını aktarmıştır.²⁹⁷

Yunanistan'da yaşanan krizler, Yunan halkının zor bir süreç yaşamasına neden olmuştur. Öyle ki Drama Metropolitinin Pazar günü dokunaklı bir konuşması olmuş ve bu konuşma bütün ülkede derin bir etki yaratmıştır. Verçin Lur'a göre Metropolit, I. Dünya Savaşı'nın meydana gelmesinde suçluların İngiltere ve Fransa olduğu, Almanların ise vatani korudukları iddiasında bulunmuştur. Gazete haberin devamında, Metropolitin konuşması esnasında Venizelos ve İtilaf Devletleri'nin eylemlerine karşı Almanya'nın korkusuzluğundan bahsettiğini ifade etmiştir.²⁹⁸

Seçim hususunda demeç vermeye devam eden Venizelos, bu kez yaşanan olayların ardından seçimin imkânsız olduğunu, çünkü Bulgarların işgal ettikleri yerlerden Kuzey Larissa'ya doğru ilerlediklerini bildirmiştir.²⁹⁹ Venizelos'un da belirttiği üzere Bulgarlar Doğu Makedonya'yı işgal etmiş ve buradaki Yunan nüfusu sürmeye başlamışlardır. Diğer yandan İtilaf Devletleri'ne katılan İtalya, Kuzey Epir'i işgal etmiştir. Yaşanan işgaller, Yunanistan'ın Balkan Savaşları'nda elde ettiği toprakları kaybetme ihtimalini meydana getirmiştir. Bunun neticesinde 30 Ağustos 1916 tarihinde Venizelist subaylar tarafından Selanik'te Ulusal Savunma [Ethniki Amina] Hareketi gerçekleştirilmiştir.³⁰⁰ Bu konu hakkında Osmanlı Ermeni basını "Le Temps", "Daily Telgraph" ve "Times" gazetelerinin haberlerini okuyucularına sunmuştur. Le Temps gazetesi Kral'ın Atina'da kalmayacağını, zaten Sarayın kapatıldığını belirtmiştir. Daily Telgraph gazetesinde bütün Yunan tersanelerinin korunduğu, bunun yanı sıra ihtilal hareketine katılmak için Selanik'e gitmek isteyen birçok subayın tutuklandığı ifade edilmiştir. Geçici hükümetle ilgili olarak,

²⁹⁷ "Takavorin Yev Venizelosin Kağakaganutyunnerı [Kral ve Venizelos'un Politikaları]", *Jamanak*, 22 Ağustos (9 Ağustos) 1916, s. 1.

²⁹⁸ "Dramayi Medrobolidin Izkayatsunts Mek Carı Anatema Venizelosi Tem [Drama Metropolitinin Dokunaklı Bir Nutku Anatema Venizelos'a Karşı]", *Verçin Lur*, 23 Ağustos (10 Ağustos) 1916, s. 1.

²⁹⁹ "Venizelosi Haydararutyunnerı [Venizelos'un Bildirileri]", *Verçin Lur*, 26 Ağustos (13 Ağustos) 1916, s. 1.

³⁰⁰ Belirtmek gerekir ki pek çok kaynaktan Ulusal Savunma Hareketi'nin amacı Yunanistan'ın tarafsızlıktan çıkması ve İtilaf Devletleri'nin safında savaşması olarak ifade edilmektedir. Bunun yanı sıra ayaklanmanın lideri 11. tümen komutanı Emmanuil Zimvraakis'dir. 1897 yılında meydana gelen Girit Ayaklanması sırasında Girit öğrenci kolunun komutanlığı görevinde bulunmuştur. Erdem, *Yunan Tarihçiliğinin Gözüyle ...*, s. 98.

Diomidis'in Maliye Bakanlığına, Mihailopulos'un Ticaret Bakanlığına, eski Genel Kurmay Başkanı Amiral Kunduriotis'in Harbiye Bakanlığına, Repulis'in İçişleri Bakanlığı'na getirildiği, Venizelos'un ise Başbakanlık ve Dışışleri Bakanlığı görevini üstlendiği kaydedilmiştir. Ayrıca Gunaris taraftarlarının, Venizelos'un ülkeyi mahvettiği yorumunda bulduklarına dikkat çekilmiştir. Times gazetesi ise yabancı ülkelerde yaşayan Yunan vatandaşları tarafından ihtilalcilere toplam beş yüz bin frank gönderildiğini belirtmiştir.³⁰¹

Bu süreçte Zaimis istifa etmiş ve hükümet kurma görevi Kalogeropulos'a verilmiş, ancak kendisi 18 gün iktidarda kalmıştır. Söz konusu hükümetin istifasının ardından, tarih profesörü de olan Spiridon Lambros tarafından hükümet kurulmuştur. Yemin ettiği gün Fransızlar bir nota ile Yunan hükümetinden, Yunan donanmasının kendilerine teslim edilmesini, kıyıların silahsızlandırılmasını, demiryolları ve posta hizmetlerinin İtilaf Devletleri'nin denetimine girmesini istemişlerdir. Ancak Yunan hükümeti bu istekleri reddetmiş, bu durum Fransızları kızdırmıştır. Bunun üzerine Pire'ye çıkan Fransız birliklerine ise Atina'ya doğru ilerlemeleri emredilmiştir. Ancak bu birlikler, Kral'a sadık silahlı vatandaşların oluşturduğu güçlü bir direnişle karşılaşmışlardır. Bunun üzerine Fransız Amiral Fournet, sarayın bombalanmasını emretmiş ve atılan topların üçü sarayın bahçesine isabet etmiştir. Bu olayın ertesi günü Kral Konstantin taraftarları, Liberal Parti'nin yandaşlarına şiddet uygulamış ve bu olaylar Yunanistan'ı yıkımın eşiğine getirmiştir. 1916 yılının Kasım ayında cereyan eden bu olaylar "Kasım Olayları [Noemvriana]" ismiyle anılacaktır. Kasım Olaylarının ardından Venizelos'a karşı halkın bir bölümünün öfkesi daha da artmıştır. Öyle ki yüz binden fazla kişinin Venizelos aleyhine gösteri yaparak resmini yaktığını belirten Verçin Lur, Atina Metropolit Theoklitos'un vatan haini olarak gördüğu Venizelos'u afroz ettiğini bildirmiştir. Bunun yanı sıra, Havas'tan edindiği bilgileri aktaran gazete, kimliği belirsiz bir kişinin Venizelos'un yakınında bulunan

³⁰¹ "Hunasdan [Yunanistan]", *Verçin Lur*, 27 Eylül (14 Eylül) 1916, s. 1.

bir tersaneye bomba attığını ve patlama sonucu iki kişinin öldüğünü bildirmiştir. Gazete bu olayı, Venizelos'a suikast girişimi olarak yorumlamıştır.³⁰²

Krizlerin yaşandığı Yunanistan'da basın, Kralın maddi ve manevi yönden zor durumda olduğunu belirttiğini ifade eden Jamanak gazetesi, Yunan basınının ayrıca Kral Konstantin ve Almanya ile olan durumu irdelediğini vurgulamıştır.³⁰³ Bunun yanı sıra yurtdışındaki Yunanlar tarafından Geçici Hükümet'e destek telgrafları gönderilmiştir. 1917 Mart ayı içerisinde Agion Oros'da [Aynaroz] yer alan yirmi manastırın temsilcileri de bir araya gelmiş ve Selanik'te Geçici Hükümet'in kurulmasının ardından Kral Konstantin ve hükümetini tanımadıklarını, Geçici Hükümet ve onun başbakanı Eleftherios Venizelos'a bağlı olduklarını beyan etmişlerdir.³⁰⁴

Jamanak Yunanistan'da birçok insanın öldüğünü ve bunun yanı sıra bağırsak hastalıklarının çoğaldığını bildirmiştir. Gazete ayrıca İtilaf Devletlerinin balık tutmak için denize açılan teknelere dahi izin vermediklerini ve insanların yaban otlarıyla beslendiklerini ifade etmiştir.³⁰⁵ Jamanak gazetesi başka bir sayısında ise "Journal des De'bats" gazetesinin, Yunanların o kadar da zor durumda olmadıkları, İtilaf Devletlerinin daha da sert önlemler alması gerektiği yorumunda bulunduğunu belirtmiş, gazetenin önceki sayılarında ise Kral Konstantin'e karşı sert yaptırımlar uygulanması gerektiğini yazdığına işaret etmiştir.³⁰⁶ Basın organlarından, İtilaf Devletlerinin Yunanistan'a yönelik baskılarını arttırdıkları hissedilmektedir. Öyle ki 14 Mart 1917 tarihli sayısında orduların Teselya'dan Mora'ya [Pelopones] taşındığını bunun yanı sıra taşınan mühimmatlar içinde elli iki bin silahın eksik olduğunu ve bu yüzden Yunan yönetiminin zan altında kaldığını ifade eden Jamanak

³⁰² "Hıska Tsuyts Mı Yev Mahaports Venizelosi Tem [Venizelos'a Karşı Dev Bir Gösteri ve Suikast Girişimi]", *Verçin Lur*, 29 Aralık (16 Aralık) 1916, s. 2.

³⁰³ "Takavorin Kağakaganutyunı [Kralın Politikası]", *Jamanak*, 19 Ocak (6 Ocak) 1917, s. 1.

³⁰⁴ Erdem, *Yunan Tarihçiliğinin Gözüyle ...*, s. 104.

³⁰⁵ "Anotutenen Gı Mernin [Açlıktan Ölüyorlar]", *Jamanak*, 23 Şubat (10 Şubat) 1917, s. 2.

³⁰⁶ "Hunasdamı Aveli Neğelu E Yeğer [Yunanistan'ı Daha da Sıkırmak Gerekiyormuş]", *Jamanak*, 8 Mart (23 Şubat) 1917, s. 2.

gazetesi, ayrıca silahların açığa çıkmaması durumunda Yunan halkına daha sert uygulamalarda bulunacağını belirtmiştir.³⁰⁷

Bu süre zarfında Lambros hükümeti de istifa etmiş ve yerine tekrar Zaimis hükümeti iktidara gelmiştir.³⁰⁸ Daha önce de belirtildiği üzere Kral Konstantin'in Alman taraftarlığı ve Venizelos'un İtilaf Devletleri'ne olan hayranlığı Yunanistan'ın ikiye bölünmesine ve yıkıma sürüklenmesine neden olmuştur. İtilaf Devletleri Yunanistan'da yaşanan krizin sebebi olarak Kral Konstantin'i görmüş ve Kral Konstantin tahttan indirilmeden Yunanistan'ın toparlanamayacağı fikrini savunmaya başlamışlardır. Bu hususta Fransız basınının Yunanistan aleyhine yazdığını belirten Jamanak, "Eco de Paris"ın yaşanan krizler nedeniyle Venizelos'un var olan rejimi yıkıp Cumhuriyet rejimi kurması gerektiği yorumunda bulunduğuna işaret etmiştir.³⁰⁹ Jamanak gazetesi başka bir sayısında ise Venizelos taraftarlarının Kral Konstantin'i tahttan indirip, Kraliyet ailesinden başka birini vasi tayin etmek ve bunun akabinde Kralı Konstantin'in topraklarını terk etmesini istediklerini ifade etmiştir.³¹⁰ Jamanak gazetesi bu olayı Venizelos tarafından hazırlanan bir komedi olarak görse de, haberin yayınlanmasından kısa bir süre sonra Konstantin'in tahttan indirilmesi ve Venizelos'un İtilaf Devletleri'nin desteğiyle Atina'ya gelmesi Yunanistan'da büyük bir etki yaratmıştır.³¹¹ İtilaf Devletleri'nin Yüksek Komiseri Jonar'ın Zaimis'ten, Konstantin'in tahttan inmesini istediğini belirten Jamanak, Konstantin'in tahttan inmeyi ve İngiliz zırhlısıyla İsviçre'ye gitmeyi kabul ettiğini de aktarmıştır. Kral Konstantin'in yerine, oğlu Prens Aleksandros tahta geçmiştir.³¹² Kralın tahttan indirilmesinin ardından önemli Antivenizelistler gözaltına alınmış veya sınır dışı edilmişlerdir. Metaksas, Dusmanis, Gunaris ve Dragumis de sınır dışı edilen kişiler arasında yer almışlardır.³¹³

³⁰⁷ "Tebkeri Hunasani Meç [Yunanistan'daki Olaylar]", *Jamanak*, 14 Mart (1 Mart) 1917, s. 1.

³⁰⁸ Erdem, *Yunan Tarihçiliğinin Gözüyle ...*, s. 105.

³⁰⁹ "Verçin Lurer [Son Haberler]", *Jamanak*, 28 Nisan (12 Nisan) 1917, s. 2.

³¹⁰ "Venizelosyan Komedi Mı [Venizelosluk Bir Komedi]", *Jamanak*, 26 Mayıs (13 Mayıs) 1917, s. 2.

³¹¹ Svoronos, *Çağdaş Hellen...*, s. 89.

³¹² "Takavorı Kahen Hırjaretsav [Kral Tahttan Vazgeçti]", *Jamanak*, 15 Haziran (2 Haziran) 1917, s. 2.

³¹³ Erdem, *Yunan Tarihçiliğinin Gözüyle...*, s. 105.

Kral Konstantin'in ülkeyi terk etmesinin ardından hükümet kurma görevi Venizelos'a verilmiş, bunun ardından Kral Aleksandros mecliste Kraliyet yemini etmiştir. Yeni hükümetin kurulmasının ardından ilk icraat, İttifak Devletlerine savaş ilan etmek olmuştur. Bunun yanı sıra sebebi tamamen ideolojik olan, silahlı kuvvetler, jandarma, yerel idareler, kiliseler ve eğitimde temizlik yapılmıştır. Bu iki cephe arasındaki gerginlik özellikle Kasım 1920 seçimleriyle Antivenizelistlerin iktidara gelmesiyle Yunan ordusunun savaşları kaybetmesindeki önemli sebeplerden biri olacaktır.³¹⁴ Osmanlı Ermeni basını, Mart 1918'de Yunanistan'da ağır olaylar yaşandığını şu sözlerle okuyucularına aktarmıştır: "... Venizelos, muhaliflerine karşı sert yaptırımlarda bulunmakta... Fransız basını, tahttan indirilen Kral Konstantin'e ait kâğıtların partililerinin yanında bulunduğunu belirtmekte. Venizelos bu konuda İsviçre'nin Kral Konstantin'i serbest bırakmaması gerektiğini, Napolyon Bonapart gibi Saint Ellen veya Elven Adasına sürgüne gönderilmesi gerektiğini bildirmekte."³¹⁵

İktidara gelmesinin hemen ardından Yunanistan'ı, İtilaf Devletleri yanında savaşa dâhil eden Venizelos, le Temps gazetesine verdiği demeçte amacını işgal edilen yerleri kurtarmak, kahraman Sırp halkını topraklarına yerleştirmek ve düşmanı Yunanistan sınırlarının dışına atmak şeklinde ifade etmiştir. Yunanistan'da yayımlanan "İho Tis Ellados" gazetesi Venizelos'un ifadelerine şu yorumlarda bulunmuştur: "Eğer İttifak Devletleri işgal ettikleri yerleri geri vereceklerse bu kadar kan neden döküldü? Eğer Venizelos Bulgarları işgal ettikleri yerden çıkarmak istiyorsa, bu isteğinin gerçekleşmesi de şüpheli görünüyor. Çünkü Rusya ve Romanya'yla barış ilan edildikten sonra düşmanlarına karşı koymak için güçlerini Yunan sınırına aktarması gerekmekte."³¹⁶ Yunanistan'ın savaşa katılmasının tartışıldığı süreçte Jamanak gazetesi, Yunan yönetiminin on beş yaşından altmış

³¹⁴ Erdem, *Yunan Tarihçiliğinin Gözüyle...*, s. 105 – 106.

³¹⁵ "Gatsutyunı [Durum]", *Jamanak*, 3 Mart (18 Şubat) 1918, s. 1.

³¹⁶ "Gatsutyunı [Durum]", *Jamanak*, 11 Mayıs (28 Nisan) 1918, s. 1.

yaşına kadar tüm sağlıklı erkeklerin silahaltına alınmasına karar verdiğini ifade etmiştir.³¹⁷

Yunanistan 1917 yılında İtilaf Devletleri'nin safında savaşa katılmış, Yunanistan'ın da yer aldığı İtilaf orduları 15 Eylül 1918 tarihinde Bulgarlara karşı taarruza geçmişler ve 29 Eylül 1918 tarihinde Üsküp'ü işgal etmişlerdir. Bunun akabinde Bulgaristan, İtilaf Devletleri'yle 27 Kasım 1919 tarihinde imzaladığı Neuilly Antlaşmasıyla savaştan çekilmiştir.³¹⁸

³¹⁷ "15 – 60 Dageannerı [15 – 60 Yaşındakiler]", *Jamanak*, 8 Haziran (26 Mayıs) 1918, s. 1.

³¹⁸ Svoronos, *Çağdaş Hellen...*, s. 89.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

Venizelos ve Büyük Yunanistan Projesi

3.1. Osmanlı Devleti'nin Birinci Dünya Savaşı'na Girişi

Osmanlı Devleti Birinci Dünya Savaşı öncesinde siyasi yalnızlıktan kurtulmak amacıyla bazı diplomatik hamlelerde bulunmuştur. Bu hamleler neticesinde 2 Ağustos 1914 tarihinde, İstanbul'da Osmanlı Devleti Almanya'yla gizli bir ittifak antlaşması imzalamıştır. Antlaşmanın ikinci maddesine göre Osmanlı Devleti'nin de Almanya safında savaşa girmesi gerekmektedir. Ancak Osmanlı Devleti bu maddeye istinaden, sadece seferberlik kararı almış ve tarafsızlığını ilan etmiştir. Bu süreçte 10 Ağustos 1914 tarihinde İngiliz donanmasından kaçan “Goeben” ve “Breslau” isimindeki Alman kruvazörleri Çanakkale Boğazı'ndan içeri girerek Osmanlı Devleti'ne sığınmışlardır. Osmanlı Devleti'nin tarafsız olması sebebiyle iki kruvazörün ya 24 saat içinde Osmanlı karasularını terk etmesi, ya da bütün silahlarından tecrit edilerek bir limanda tutulması gerekiyordu. Bunun yerine Osmanlı Devleti tarafından kruvazörler satın alınmış ve isimleri “Yavuz” ile “Midilli” olarak değiştirilmiştir. Bu süre zarfında söz konusu gemilerin de dâhil olduğu Osmanlı donanması 27 Ekim 1914 tarihinde Alman Amiral Souchon komutasında Karadeniz'e açılmış ve 28 – 29 Ekim gecesi Rus limanlarını topa tutmuştur. Bu olay, Rusya'nın 2 Kasım 1914'te Osmanlı Devleti'ne savaş ilân etmesine ve Osmanlı Devleti'nin İttifak Devletleri safında savaşa girmesine neden olmuştur.³¹⁹ Osmanlı Devleti, Birinci Dünya Savaşı'nda Kafkas, Irak, Kanal ve Çanakkale cephelerinde savaşmış, bunun yanı sıra Galiçya ve Makedonya gibi yabancı cephelerde de Müttefiklerine yardım amacıyla asker göndermiştir.³²⁰

Türk tarihinin en önemli zaferlerinden birisi Çanakkale cephesinde yaşanmıştır. Bu cephede İtilaf Devletleri Gelibolu'yu işgal ederek Boğazların kapılarını Ruslara açmayı ve İstanbul'u zapt ederek Osmanlı Devleti'ni saf dışı

³¹⁹ Mustafa Aksakal, *Harb – i Umumi Eşiğinde Osmanlı Devleti Son Savaşına Nasıl Girdi*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2010, s. 142 – 212.

³²⁰ Karal, *Osmanlı Tarihi...*, s. 448 – 460.

bırakarak İttifak Devletlerini zayıflatmayı amaçlamışlardır. Ancak İtilaf ordularının saldırıları başarısız olmuş ve Çanakkale deniz savaşları, 18 Mart 1915 tarihinde Osmanlı Devletinin kesin zaferiyle sonuçlanmıştır.³²¹ Osmanlı Devleti'nin bu büyük zaferi Osmanlı Ermeni basın organlarından Jamanak'ta yer almıştır. Gazete özellikle Osmanlı Devletinin müttefiki olan Almanya'nın basın organlarından "Norddeutsche Zeitung", "Deutsche Tage Zeitung" ve "Lokalanzeiger" gazetelerinin haberlerine yer vermiştir. Norddeutsche Zeitung, "*Çanakkale'deki güçlü koruma Almanya'da samimiyetle övülmekte. Boğazları koruyanların düşman donanmasına büyük kayıplar verdirmesi, görevlerinin ne kadar ciddi olduğunun göstergesidir. İki İngiliz zırhlısı batırılmış. Bu çok parlak bir sonuçtur. Bu nedenle Türkiye'yi samimiyetle kutluyoruz.*" diye yazmıştır. Deutsche Tage Zeitung, "*Gösterdikleri bu büyük başarıdan dolayı cesur müttefiklerimizi tebrik ediyoruz. Askeri yönden bu başarı en büyük övgüleri hak ediyor.*" cümlelerine yer vermiştir. Lokalanzeiger ise, gerçekler ne kadar örtülürse örtülsün bu olayla birlikte gerçek gidişatın ortaya çıktığını ifade etmiştir. Viyana basını, Çanakkale'deki başarılarından dolayı Osmanlı Devleti'ni kutlamış, ayrıca İtilaf Devletlerinin ne kadar uğraşsalar da Osmanlı Devleti'nin güvenlik güçlerini yok edemeyeceklerini ifade etmiştir. Jamanak gazetesi bunun yanı sıra Eco de Paris gazetesinden Jan Herbert'in yazısına yer vermiştir. Herbert söz konusu yazısında, İtilaf Devletlerinin amaçlarının Balkan devletlerini kendi saflarında savaşa sokmak ve Rusya'nın boğazlardan geçişini sağlamak olduğunu, böylece Almanya'nın Balkanlardaki elçilik faaliyetlerinin önlenmiş olacağını ve İslam ülkelerinde propaganda yapmaktan mahrum kalacağını belirtmiştir.³²²

Çanakkale Boğazı'nı denizden aşmayı başaramayan İtilaf Devletleri, karadan taarruz etmeye karar vermişler ve bu kararlarını 25 Nisan 1915 tarihinde uygulamaya başlamışlardır. Ancak bu kez 19. Tümen Komutanı Mustafa Kemal'in askeri dehası ve Türk askerlerinin azmiyle karşılaşmışlardır. Öyle ki Mustafa Kemal, ordu komutanlarının emrini beklemeden 57. Alayı harekete geçirerek Conkbayırı ve

³²¹ Karal, *Osmanlı Tarihi*, s. 460.

³²² "Dardaneli Rımpagodzman Şurç [Çanakkale'nin Bombalanması Hususunda]", *Jamanak*, 21 Mart (8 Mart) 1915, s. 2.

Kocaçimen'e varmak üzere olan Anzak Kolordusunun ilerleyişini durdurmuştur. Çanakkale cephesinde aylarca süren kara savaşı, İngilizlerin, 8/9 Ocak 1916 gecesi Seddülbahir bölgelerini terk etmesiyle sonuçlanmıştır. Osmanlı Ermeni basın organlarından Jamanak, Çanakkale Zaferi'yle ilgili olarak Türk ordusunun dokuz aydan beri Türkiye'yi kalbinden vurmak isteyen düşmanları Gelibolu Yarımadası'ndan attığını belirtmiştir. Bu büyük zaferin her yerde büyük mutluluk ve coşku yarattığını bildiren Jamanak, Osmanlı Devletine her zaman sadık olan Ermenilerin mutluluklarını göstermek amacıyla bütün kiliselerinde çanların aralıksız çaldığını, bunun yanı sıra cami ve kiliselerde şükür duaları okunduğunu ifade etmiştir. Gazete ayrıca Kumkapı Surp Asdvadzadzin Kilisesinde Kıdemli Papaz Dırtad Boyacıyan riyasetinde kilise alayı oluşturulduğunu ve "Hahtoğ [Yenen] İlahisi" ile birlikte başka ilahilerin de okunduğunu bildirmiştir.³²³

İtilaf Devletlerinin Çanakkale'deki yenilgisi, Rusya'yı zor durumda bırakmış, bunun yanı sıra Çarlık Rusya'nın Almanya'ya yenilmesi ve iç siyasette yaşanan kriz 25 Ekim 1917 tarihinde Bolşevik İhtilalinin gerçekleşmesine neden olmuştur. İhtilalle birlikte Çarlık Rusya yıkılmış ve bu olayın akabinde Rusya Birinci Dünya Savaşından çekilmiştir. Görüldüğü üzere Türklerin Çanakkale zaferi dolaylı bir şekilde de olsa, Bolşevik İhtilali'ni hazırlayan önemli faktörlerden biri olmuştur. 1917 Ekim İhtilali'nin ilk olumlu hareketi, Kamenev vasıtasıyla Rus askerlerinin Anadolu'dan çekileceğini bildirmesi olmuştur. 3 Mart 1918 Brest-Litovsk anlaşmasıyla da Bolşevikler Karadeniz ve Doğu Anadolu'dan çekilerek Çarlık Rusya'nın Türkiye üzerindeki iddialarından vazgeçmişlerdir. Hatta Batum-Kars-Ardahan sancaklarını geri vererek, Doğu cephesinde Milli Mücadele için uygun zemin oluşmasını sağlamışlardır.³²⁴ Bolşevik İhtilalinin ardından Rusya, ülkede yaşanan kriz nedeniyle güçlerini başka bir bölgeye aktarınca Kafkaslarda bulunan Ermeniler savunmasız kalmışlar ve 28 Mayıs 1918 tarihinde bağımsızlıklarını ilan ederek Tiflis'te Ermenistan Cumhuriyeti'ni kurmuşlardır. Ermenistan

³²³ Karal, *Osmanlı Tarihi..*, s. 373 – 480., "Osmanyan Vıcragan Hahdanagı [Osmanlı Devletinin Mutlak Zaferi]", *Jamanak*, 10 Ocak 1916 (28 Aralık 1915), s. 2.

³²⁴ Bayram Kodaman, "Bolşevik İhtilali ve Türkiye", *Süleyman Demirel Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı: 25, Isparta, 2012, s. 66.

Cumhuriyeti'nin Cumhurbaşkanı Hovhannes Kaçaznuni, Dışişleri Bakanı Aleksander Hadisyan, İçişleri Bakanı Aram Manukyan, Ekonomi ve Adalet Bakanı Haçadur Garçigyan, Savunma Bakanı ise Hovhannes Hahvertyan olmuştur. Bunun akabinde Osmanlı Devleti ile Bolşevik İhtilali'nin ardından Kafkasya'da kurulan Ermenistan Cumhuriyeti, Gürcistan Cumhuriyeti ve Azerbaycan Milli Şurası arasında 4 Haziran 1918 tarihinde Batum Antlaşması imzalanmıştır.³²⁵

3.2. Mondros Ateşkes Antlaşması ve Sonrasındaki Gelişmeler

Çanakkale Savaşı'nda büyük bir zafer elde eden Osmanlı Devleti, Jamanak gazetesinin de belirttiği üzere İttifak Devletleri'ni ümitlendirmiştir. Ancak daha önce de belirtildiği üzere Yunanistan, 1917 yılında İtilaf Devletleri'nin safında savaşa katılmış ve Yunanistan'ın da yer aldığı İtilaf orduları, 15 Eylül 1918 tarihinde Bulgarlara karşı taarruza geçmişlerdir.³²⁶ Bunun akabinde zor durumda kalan Bulgaristan, İtilaf Devletlerinden ateşkes istemiş ve 29 Eylül 1918 tarihinde Selanik Mütarekesi imzalanmıştır. Söz konusu mütarekede Bulgaristan'ın askerlerini terhis etmesi, demiryolu ve ulaşım araçlarını İtilaf Devletlerine teslim etmesi ve İtilaf Devletlerinin stratejik noktaları işgal edebilmesi maddeleri yer almıştır. Ancak şunu da belirtmek gerekir ki, Bulgaristan'ın savaştan çekilmesi Boğazların güvenliğini tehlikeye sokmuştur. Çünkü İtilaf Devletleri Balkanlarda ilerleyişlerini sürdürmüşler, ayrıca İstanbul'u işgal etmeyi amaçlayan bir kısım İngiliz birlikleri, Rumeli üzerinden İstanbul yönüne ilerlemişlerdir. Fransızlar da 7 Ekim 1918 tarihinde hedef olarak İstanbul'u seçmişlerdir.³²⁷

Bu noktada Wilson Prensiplerinden bahsedilmesi gerekir. Birini Dünya Savaşı'nın yaşandığı süreçte, barışın temel prensiplerini tespit etmek üzere ABD Başkanı Wilson, 8 Ocak 1918 tarihinde "Wilson Prensipleri" isimli on dört maddelik barış programını Amerikan Kongresi'ne sunmuştur. Söz konusu programda Osmanlı

³²⁵ Ararat Hagopyan, *Hayasdani Hanrbedutyun (1918 – 20) [Ermenistan Cumhuriyeti (1918 – 20)]*, Erivan, [t.y], s. 4 – 8.

³²⁶ Svoronos, *Çağdaş Hellen...*, s. 89.

³²⁷ Yaşar Arslanyürek, "Bulgaristan Cephesi'ndeki Gelişmelerin Mondros'a Etkisi", *KSÜSBD*, Cilt: 16, Sayı: 1, 2019, s. 23 – 27.

Devleti bağımsız bir devlet olarak öngörülmüştür. Osmanlı Devleti için önem taşıyan programın on ikinci maddesinde şu hususlar belirtilmiştir: Boğazların uluslararası bir yönetimin teminatı altında, bütün milletlerin ticaret ve ulaşımına açık bulunması, İmparatorluğun Türklerle meskûn kesimlerine tam bir hükümlerlik hakkı tanınması, ancak Türk hâkimiyetinde bulunan diğer milletlerin de yaşama ve kolayca gelişme imkânının teminat altına alınması, yani muhtariyet tanınması.

Türk kamuoyuna bakıldığında, Wilson Prensipleri'nin on ikinci maddesine güvenildiği anlaşılmaktadır.³²⁸ Jamanak gazetesi on ikinci maddeyi “Türkiye'nin problemi” başlığı altında okuyucularına aktarmıştır. Aynı yazıda Amerika'dan edildiği bilgileri aktarmaya devam eden Jamanak Gazetesi, Amerika'nın amacının dünyada barışı sağlamak olduğunu belirtmiştir.³²⁹ Ermenistan'da yayımlanan “Hayasdan [Ermenistan]” isimli gazete ise Wilson Prensipleri'nin on ikinci maddesine istinaden Amerika'nın dünya barışını sağlamadan önce Ermenileri, Türkleri ve Anadolu'yu tanıyıp bilgi sahibi olması gerektiğini vurgulamış, ayrıca Amerika'daki Ermenilere de bu konuda büyük sorumluluk düştüğünü ifade etmiştir.³³⁰

Mondros'da yapılan görüşmeler öncesinde Jamanak gazetesi “Âti” gazetesinin haberine yer vermiştir. Vatandaşlara çok iyi bakılması gerektiğini bildiren Âti gazetesi, milletlerin çeşitliliğinin dünyaya hükmedeceğini ifade etmiştir. Bugünden itibaren birlikteliğin korunması gerektiğinin altını çizen gazete, bu topraklarda yaşayan Rumların ve Ermenilerin şu andan itibaren yürüttükleri politikaları gözden geçirmeleri gerektiğini bildirmiştir. Savaşta Müslüman ve Gayrimüslimlere yapılan kötülükleri bedduayla hatırladıklarını belirten gazete, adaletin yerini bulacağını belirtmiştir. Jamanak gazetesi, Türklüğün, Ermeniliğin ve Rumluğun, Osmanlıcılığa engel olmadığını vurgulayan Âti gazetesinin bu düşünceye hemfikir olan

³²⁸ Deniz Bilgen, “Wilson İlkelerine Türk Kamuoyunun Tepkisi ve Bunun Amerikan Basınına Yansıması”, *Atatürk Yolu Dergisi*, Sayı: 18, Ankara, 1996, s. 123 – 126.

³²⁹ “Mr. Wilsoni Badmakırı [Mr. Wilson'ın Prensipleri]”, *Jamanak*, 14 Ocak (1 Ocak) 1918, s. 1.

³³⁰ “Miyatsyal Nahanknerı Yev Hayasdani Abakan [Amerika Birleşik Devletleri ve Ermenistan'ın Geleceği]”, *Hayasdan [Ermenistan]*, 12 Ocak 1918, s. 2.

gayrimüslim vatandaşları kendileriyle birlikte yeni bir hayata davet ettiğini aktarmıştır.³³¹

Mondros görüşmelerinde Osmanlı Devleti'ni Rauf Bey başkanlığında bir heyet temsil etmiştir. İtilaf Devletleri adına İngiltere'nin Akdeniz filosu komutanı Calthorpe hazır bulunmuştur. Calthorpe'un yanında İngilizlerin Ege filosu komutanı Seymour, Calthorpe'un Kurmay Başkanı Burmester ve iki İngiliz deniz subayı daha vardır.³³² 27 Ekim 1918 günü Agamemnon zırhlısında başlayan görüşmelerin akabinde ateşkes antlaşması, 30 Ekim 1918 tarihinde imzalanmıştır. Mondros Ateşkes Antlaşmasınının 7. Maddesinde, "İtilaf Devletlerinin, güvenliklerini tehdit edecek bir durum ortaya çıktığında herhangi bir stratejik noktayı işgal etme hakkına sahip oldukları" belirtilmiştir. 24. maddede ise İngiliz belgelerinde "Ermeni vilayetleri" olarak da geçen "Vilayat – ı Sitte"de bir karışıklık çıktığı takdirde bu vilayetlerinin herhangi bir yerinin İtilaf kuvvetlerince işgal edilebileceği ifade edilmiştir. Doğal olarak 7. ve 24. maddeler ateşkes antlaşmasınının Osmanlı Devleti için en kritik maddeleri olmuşlardır.³³³

Jamanak gazetesi, Mondros Ateşkes Antlaşması ile ilgili olarak Ahmet İzzet Paşa'nın, vatansever bir asker mütevaziliğiyle geçen gün milletvekillerine düşmanın şartlarının ağır, direnmenin ise olanaksız olduğunu bildirdiğini ifade etmiştir. Gazete ayrıca İngiliz Amiralın ateşkes antlaşmasındaki maddelerin derhal uygulanmasını istediği, aksi takdirde İtilaf Devletlerinin kara ve deniz güçlerini faaliyete geçireceği bilgisini okuyucularına sunmuştur.³³⁴ Osmanlı Ermeni basın organlarından Jamanak ve Joğovurt [Halk] gazetelerinde Mondros Ateşkes Antlaşması'nda yer alan 24. madde, "Ermenistan'ın altı vilayetinde karışıklık çıktığı takdirde, bu vilayetlerin herhangi bir yerinin İtilaf Devletleri tarafından işgal edileceği" şeklinde yer

³³¹ "Huyner Yev Hayer [Rumlar ve Ermeniler]", *Jamanak*, 15 Ekim (2 Ekim) 1918, s. 1.

³³² Tolga Başak, "Mondros Mütarekesi Görüşmelerine İlişkin İngiliz Kayıtları ve Görüşmelerle ilgili Değerlendirmeler", *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, Cilt: XVIII, Özel Sayı, İzmir, s. 8.

³³³ Mustafa Budak, *Misâk – ı Milli'den Lozan'a İdealden Gerçeğe Türk Dış Politikası*, 5. Baskı, Küre Yayınları, İstanbul, 2014, s. 13 – 14.

³³⁴ "Gatsutyun [Durum]", *Jamanak*, 1 Kasım (19 Ekim) 1918, s. 1.

almıştır.³³⁵ Bu süreçte Joğovurt gazetesi, İzmir'deki Rum gazetelerinin Megali İdea'dan bahsettiklerini, Türklerin Orta Asya'ya dönmeleri gerektiği yorumunda bulduklarını ve bunun yanı sıra bölücü yayınlar yaptıklarını ifade etmiştir. Böyle bir zamanda bu tarz faaliyetlerde bulunulmasının çok acı olduğu yorumunda bulunan Joğovurt, Rum gazetelerinin amacının Müslümanların aklını karıştırarak ayaklanmalarına neden olup İtilaf Devletlerinin müdahalede bulunmasını sağlamak olduğunu iddia etmiştir.³³⁶

Joğovurt ve Jamanak gazetelerinde yazılanlardan hareketle Osmanlı Ermeni basınının Mondros Ateşkes Antlaşması ile ilgili Rum basınına oranla daha ılımlı bir tutum içinde olduğu söylenebilir. Joğovurt gazetesinin müdürü ve yayın direktörü Dikran Zaven, Mondros Ateşkes Antlaşması ile ilgili olarak, D. Zaven imzasıyla “Nisdek Hıçci Kınnutyan [Vicdan Sınavına Oturun]” başlıklı bir yazı kaleme almıştır. Dikran Zaven söz konusu yazısında Türk basın organlarının Mondros Ateşkes Antlaşması'nın neler getireceği hususunu tartıştıklarını, bunun çok normal ve anlaşılır olduğunu ifade etmiştir. Yeni Gün gazetesinin bu konuda maddeler hazırladığını belirten Dikran Zaven, gazetenin Wilson Prensipleri'ne göre Türkiye'nin Edirne'den İran sınırına kadar bir toprağa sahip olduğunu belirttiğini kaydetmiştir. Yeni Gün gazetesiyle Türkiye'nin sınırı hususunda tartışmaya girmeyeceğini, kendisinin amacının başka bir noktayı vurgulamak olduğunu belirten Dikran Zaven, Wilson Prensiplerinin on ikinci maddesinde yer alan Türk hâkimiyetinde bulunan diğer milletlerin de yaşama ve kolayca gelişme imkânının teminat altına alınması, yani muhtariyet tanınması noktasına vurgu yapmış ve Yeni Gün gazetesini bu hususta vicdan sınavı yapmaya çağırmıştır.³³⁷ Gazete ayrıca başka bir sayısında Mondros Ateşkes Antlaşması'nın Türkiye tarafından da kesin olarak kabul edildiğini ve bundan sonra Türkiye'nin önünde yeni bir dönem başladığını

³³⁵ “Zinatatari Kısanhink Baymannerı [Ateşkesin Yirmi Beş Şartları]”, *Jamanak*, 3 Kasım (21 Ekim) 1918, s. 4.; “Baymannerun Pinakırı [Hükümlerin Metni]”, *Joğovurt*, 3 Kasım (21 Ekim) 1918, s. 4.

³³⁶ “İzmiri Huyn Mamulin Hıradaragutyunnerı [İzmir'deki Rum Basının Yayınları]”, *Joğovurt [Halk]*, 7 Kasım (25 Ekim) 1918, s. 2.

³³⁷ “Nisdek Hıçci Kınnutyan [Vicdan Sınavına Oturun]”, *Joğovurt*, 14 Kasım (1 Kasım) 1918, s. 1.

ifade etmiştir.³³⁸ Jamanak gazetesi ise, Mondros Ateşkes Antlaşması'nın yarattığı zor duruma üzüldüklerini, ancak “*Ermenilerin şifa bulunmaz derecede yaralandıklarından*” dolayı bu konuya daha yüzeysel yaklaşıtlarını ifade etmiştir. Bunun yanı sıra Yunanistan'ın Bulgaristan'dan toprak istediğini belirten Jamanak, özellikle Rum nüfusun yoğun olduğu Dedeğaç'ı talep ettiğine işaret etmiştir. Gazete, dört yıl süren bu anlamsız savaşların ardından İtilaf Devletlerinin bayraklarının önemli binalara asıldığını ve bazı kesimlerde, özellikle de Pera'da sevinç gösterileri yapıldığını ifade etmiş, ancak bu gösterileri abartılı olarak değerlendirmiştir.³³⁹ Jamanak gazetesi abartılı tepkilerin ardından iç güvenliğin sağlanması amacıyla gösteri ve mitinglerin yasaklandığını da sütunlarına taşımıştır.³⁴⁰

Mondros Ateşkes Antlaşması sonrası Jamanak gazetesi, Rum basınından edindiği bilgileri okuyucularıyla paylaşmıştır. Söz konusu haberden birinde Yunanların da İstanbul'a geleceğini bildiren Jamanak, Yunan ordusunun Komutanı General Danglis'in de İstanbul'a geleceğini ve büyük ihtimalle Londra'da bulunan Venizelos'un İstanbul'da kendisine eşlik edeceğini iddia etmiştir.³⁴¹ Bu süre zarfında İtalyan ve Yunan zırhlılarının da Çanakkale Boğazı'ndan geçmeye başladığını belirten gazete, haberin devamında bu gemilerin İstanbul'da demirlemeyip, İstanbul Boğazı'ndan geçerek Karadeniz'e gidebileceği yorumunda bulunmuştur.³⁴²

Mondros Ateşkes Antlaşması'nın akabinde İtilaf Devletleri İstanbul'un fiilen işgal etmeye başlamışlardır. İstanbul'a ilk ayak basan yabancı askerler 8 Kasım 1918'de Galata rıhtımına yanaşan Adrian gemisinden çıkan iki Fransız subayı olmuştur. 13 Kasım 1918'de yaklaşık 60 parçadan oluşan İtilaf donanması İstanbul boğazında demirlemiş ve İtilaf donanması bünyesindeki savaş gemisi sayısı 15 Kasım itibariyle 167 olmuştur. 13 Kasım 1918'de İstanbul'a ilk giren İtilaf Devletleri

³³⁸ “Zinatatari Baymanneren Hedo Turkiya [Ateşkes Antlaşmasının Ardından Türkiye]”, *Joğovurt*, 5 Kasım (23 Ekim) 1918, s. 1.

³³⁹ “Gatsutyun [Durum]”, *Jamanak*, 1 Kasım (19 Ekim) 1918, s. 1.

³⁴⁰ “Tsuytserı Yev Mitingnerı Arkilvadz Yen [Gösteriler ve Mitingler Yasaklandı]”, *Jamanak*, 4 Kasım (22 Ekim) 1918, s. 4.

³⁴¹ “Gatsutyun [Durum]”, *Jamanak*, 1 Kasım (19 Ekim) 1918, s. 1.

³⁴² “Gatsutyun [Durum]”, *Jamanak*, 3 Kasım (21 Ekim) 1918, s. 1.

kuvvetleri içerisinde 2.616 İngiliz, 540 Fransız ve 470 İtalyan askeri mevcutken, askerlerin sayısı sürekli artmış ve bu kuvvetlere Yunan askerleri de dâhil olmuşlardır.³⁴³ Jamanak gazetesi bir sayısında, bir Fransız bölüğünün Bakırköy'e geldiğini, 2100 askerden oluşan bir İngiliz donanmasının Haliç'ten giriş yaptığını, bunun yanı sıra Çanakkale Boğazından asker ve mühimmat getirildiğini kaydetmiştir. Gazete ayrıca "Journal d'Orien" gazetesinin haberine yer vermiştir. Gazetenin haberine göre İtilaf Devletlerinin İstanbul'a gelmeleri nedeniyle sokakların bayraklarla donatılması ve barış amaçlı gösterilere izin verilmesi istenmiştir.³⁴⁴

İtilaf güçlerinin İstanbul'a gelmelerinin hemen ardından, Joğovurt gazetesinin muhabiri İtilaf Devletleri subaylarından birisiyle görüşmede bulunmuş ve subaya bazı sorular yönelmiştir. Muhabir ilk olarak İtilaf Devletleri askerlerinin ne zaman İstanbul'dan ayrılacağını sormuş, asker ise barışın sağlanmasının ardından ayrılacaklarını ifade etmiştir. Muhabir bu sorunun ardından Fransız General d'Espèrey'in İstanbul'da bulunduğunu ve akşam gideceğini belirterek tekrar İstanbul'a gelme ihtimalini sormuş, subay ise General d'Espèrey'in şüphesiz geleceğini çünkü onun varlığının burada gerekli olduğunu belirtmiştir. Subay ayrıca General d'Espèrey'in şaşkıncu bir biçimde İslam ülkelerinin yaşayış şekli ve psikolojileri hakkında bilgi sahibi olduğunu belirtmiştir. Muhabir, ateşkes antlaşmasının şartlarının nasıl uygulandığını sormuş, subay ise önceleri çok iyi uygulanmadığını, şimdi ise her şeyin yolunda gittiğini bildirmiştir. Subay Türklerin ateşkes antlaşmasının şartlarını yerine getirdiklerini, örneğin silah ve mühimmatları teslim ettiklerini söylemiştir. Daha sonra konunun doğal olarak Ermenilere geldiğini kaydeden muhabir, subayın savaş sırasında bütün halkların kayıp verdiklerini, Ermenilerin de birçok kayıplarının olduğunu ifade ettiğini kaydetmiştir.³⁴⁵

³⁴³ Bülent Bakar, "Esaretten Kurtuluş: İtilâf Devletlerinin İstanbul'u Tahliyesi", *Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi (İLKE)*, Sayı: 23, Muğla, 2009, s. 14.

³⁴⁴ "Taşnagsınerı Bolso Meç [İtilaf Devletleri İstanbul'da]", *Jamanak*, 16 Kasım (3 Kasım) 1918, s. 2.

³⁴⁵ "Desaktsutyun Mı Hamatsaynagan Isbayı Mı Hed [İtilaf Devletlerinden Bir Subayla Görüşme]", *Joğovurt*, 26 Kasım (13 Kasım) 1918, s. 4.

3.3. Paris Barış Konferansı'na Giden Süreçte Venizelos'un ve Yunanlarla Rumların Çeşitli Girişimleri

Paris Barış Konferansı'na giden süreçte Yunanistan Başbakanı Venizelos, İtilaf Devletleri'nin desteklerini kazanarak Megali İdea düşüncesini gerçekleştirebilmek amacıyla kapsamlı bir kampanya başlatmıştır. Yunanistan'ın propaganda çalışmaları iki dönemde gerçekleşmiştir. 1918 yılı boyunca süren ilk dönemde sürdürülen propagandanın amacı Bulgarların işlediği cinayetleri anlatmak, ayrıca Makedonya üzerinde Bulgaristan'ın hakkının bulunmadığı fikrini savunmak olmuştur. Mondros Ateşkes Antlaşması'ndan sonra başlayan ikinci dönemde ise Venizelos'un amacı, talep edilen topraklarda Rum nüfusunun çoğunlukta olduğu düşüncesini savunarak Yunanistan'ın toprak taleplerinde haklı olunduğu tezini kanıtlamaya çalışmaktır.³⁴⁶

Paris Barış Konferansı öncesinde Yunanistan'ın propaganda çalışmalarıyla ilgili olarak, Osmanlı Ermeni basınında çeşitli haberlere rastlanmaktadır. Bunun yanı sıra, Kasım 1918 de Venizelos'un Paris'teki çalışmalarıyla ilgili bilgiler de Osmanlı Ermeni basınında yer almıştır. Osmanlı Ermeni basın organlarından Joğovurt, Paris'te bulunan Venizelos'un girişimlerine güç vermek ve Yunan haklarını savunmak amacıyla, otuz kişiden oluşan bir heyetin Paris ve Londra'yı ziyaret ettiğini, ayrıca heyette yer alan bazı kişilerin Amerika'ya gittiklerini belirtmiştir.³⁴⁷ Aynı gazete başka bir sayısında Venizelos'un politik gidişatının takdire şayan olduğunu vurgulamış ve İzmir'deki Rum basınına George Clemenceau ve Lloyd George'un, Venizelos'un itibarını arttırdıklarına dair yorumlarda bulduklarını sütunlarına taşımıştır.³⁴⁸

Bu dönemde Yunanlar Atina'da, Rumlar ise İstanbul ve İzmir'de çeşitli propaganda faaliyetleri düzenlemişlerdir. Osmanlı Ermeni basın organlarından

³⁴⁶ Hasan Demirhan, "Paris Barış Konferansı'nda (1919) Yunanistan'ın Toprak Talepleri ve Anadolu'nun İşgal Kararının Alınması", *Asia Minor Studies [Küçük Asya Araştırmaları]*, Cilt: 7, Sayı: 2, Kilis, 2019, s. 203.

³⁴⁷ "Verçin Lurer [Son Haberler]", *Joğovurt*, 14 Kasım (1 Kasım) 1918, s. 2.

³⁴⁸ "Venizelos Gı Kordze [Venizelos Çalışıyor]", *Joğovurt*, 29 Kasım (16 Kasım) 1918, s. 3.

Joğovurt, Atina’da büyük bir miting gerçekleştiğini, mitinge katılan yüz binden fazla kişinin Fransız, İngiliz ve Amerikan elçiliklerine giderek “Rumların çoğunlukta” bulunduğunu iddia ettikleri yerlerin Yunanistan’a ilhak edilmesini istediklerini ifade etmiştir.³⁴⁹ Joğovurt gazetesi bu süreçte Yunanistan’a verilecek topraklarla ilgili olarak Hronos ve Proodos gazetelerinin haberlerine yer vermiştir. Joğovurt, Hronos gazetesinin Makedonya’dan birçok şehrin Yunanlara verileceği, Yunanistan’ın Kuzey sınırının Pirilepe ve Manastır’ın Kuzeyi olacağı, hatta Bulgaristan’dan da topraklar verileceği iddiasında bulunduğunu belirtmiştir.³⁵⁰ Joğovurt başka bir sayısında ise Proodos gazetesinin, Almanlar Alsas Loren’e ne kadar yabancıysa, Türklerin de Arabistan, Ermenistan ve Filistin’e, hatta Trakya ve Aydın’a da yabancı olduklarını, çünkü buraların eski zamanlardan beri Yunanlara ait olduğunu iddia ettiğini kaydetmiştir.³⁵¹

Rum Patrikhanesi’nin yayın organı olan “Ekklisiyastiki Alithia” gazetesi, Wilson Prensiplerine dayanarak İstanbul’un Yunanlara verilmesi gerektiğini yazmıştır. Joğovurt ve Jamanak gazetesinde yer alan söz konusu haberde, “Ekklisiyastiki Alithia” gazetesinin 29 Mayıs 1453 tarihinde İstanbul’un Osmanlı Devleti tarafından fethini adaletsizlik olarak değerlendirdiği ve Wilson Prensiplerine göre İstanbul’un yeniden Yunanlara verilmesi gerektiğini belirttiği ifade edilmiştir. Jamanak gazetesi bu haberi “Huyneri Tarmanum Gı Bahaçen [Rumlar Yaralarının İyileşmesini Talep Ediyorlar]” başlığıyla yayımlarken, Joğovurt gazetesi ise “Hunagan Alsas Lorenı [Yunan Alsas Loren’i]” başlığıyla okuyucularına aktarmıştır.³⁵² Joğovurt gazetesinden, Anadolu Rumlar Derneğinin 4 Kasımdan 10 Kasıma kadar süren bir kongre düzenlediği, bu kongrenin Trakya’daki Rumların kongresiyle birleşerek “Boyunduruk Altındaki Rumlar Heyeti” adını aldığı bilgisi edinilmektedir. Gazete derneğin “Boyunduruk Altındaki Rumları” kurtarmak ve

³⁴⁹ “Medz Miting Atenki Meç [Atinada Büyük Miting]”, *Joğovurt*, 21 Kasım (8 Kasım) 1918, s. 4.

³⁵⁰ “Hunasdani Dırvelik Hoğamaserı [Yunanistana Verilecek Topraklar]”, *Joğovurt*, 20 Kasım (7 Kasım) 1918, s. 4.

³⁵¹ “Huyneri Gı Bahaçen Trakyan Yev İzmirı [Yunanlar Trakya ve İzmir’i İstiyorlar]”, *Joğovurt*, 2 Aralık (19 Kasım) 1918, s. 4.

³⁵² “Huyneri Tarmanum Gı Bahaçen [Rumlar Tedavi Talep Ediyorlar]”, *Jamanak*, 21 Kasım (5 Kasım) 1918, s. 4; “Hunagan Alsas Lorenı [Yunan Alsas Loren’i]”, *Joğovurt*, 22 Kasım (9 Kasım) 1918, s. 4.

Paris Barış Konferansına temsilci göndermek adına izin almak için çalıştığını belirtmiştir. Joğovurt haberin devamında Heyet Başkanı Apelayis'in Yunanların İstanbul'daki haklarını korumaları gerektiğini belirttiğini ifade etmiş ve kendisinin 4 Kasım 1918 tarihinde bu konu hakkında yaptığı konuşmayı şu şekilde sütunlarına taşımıştır:

*“... Hiçbir Yunan, şehirlerin kraliçesine, yani Yunan halkının ruhunu ve kalbini oluşturan İstanbul'a selam vermeden geçemez. Ayağa kalkın ve İstanbul'u selamlayın... Ey İstanbul! Tanrının ve insanların önünde yemin ederiz ki senin için mücadele etmekten asla vazgeçmeyeceğiz. Senin, bu milletin ruhu ve kalbi, Yunan fikrinin en büyük ögesi olduğunu hiçbir zaman unutmayacağız. Sen bizim hayatımız ve fikrimizsin. İstanbul olmadan özgürlüğün ve adaletin anlamını anlayamayacağız. Mikra Asia [Küçük Asya] sana ordular ve donanma verdi, senin başkanlığın altında ilerledi ve bir kızın annesine olduğu gibi, sınımsız bir selam gönderdi. Ey anne korkma! Çünkü Yunan halkının bugün üniversitenin bu salonunda yüksek sesle böyle bir yeminle vatan için çalışması en kutsal görevidir...”*³⁵³

27 Kasım 1918 tarihli sayısında İzmir'de yayınlanan Independence Ottoman gazetesinin haberine yer veren Joğovurt, İzmir'deki Rumların İtilaf Devletleri kontrolü altında özerklik istediklerini sütununa taşımıştır.³⁵⁴ Joğovurt gazetesinin 23 Aralık 1918 tarihli sayısında ise İzmirli Rumların İngiliz Amiral Dicson'a can güvenliklerinin tam olarak sağlanmadığı hususunda şikâyette buldukları, İngiliz Amiralin ise Rumların şikâyetlerinin abartılı olduğu kanaatini taşıdığı kaydedilmiştir.³⁵⁵

Aralık 1918 de Joğovurt gazetesi ABD Başkanı Wilson'ın Venizelos'la görüştüğünü belirterek, Wilson'ın Venizelos'a Yunanlara davalarını koruyacağını

³⁵³ “Huyneri Bolısı Guzen [Rumlar İstanbul'u İstiyorlar]”, *Joğovurt*, 28 Kasım (15 Kasım) 1918, s. 2.

³⁵⁴ “İzmiri Huyneri İnknorinutyun Gı Bahaçen [İzmir Rumları Özerklik İstiyor]”, *Joğovurt*, 27 Kasım (14 Kasım) 1918, s. 4.

³⁵⁵ “Huyneri Poğokneri [Rumların Şikâyetleri]”, *Joğovurt*, 23 Aralık (10 Aralık) 1918, s. 3.

ifade ettiğini okuyucularına bildirmiştir. Gazete aynı sayısında Wilson'ın Boğos Nubar Paşa'yla da görüşmesi olduğunu ve Boğos Nubar Paşa'ya da Ermenilerin davalarına destek vereceğini belirttiğini aktarmıştır.³⁵⁶ Bu süreçte Yervant Odyan, Jamanak gazetesinde Boğos Nubar Paşa'yı tanıtan bir yazı kaleme almıştır. Yervant Odyan, Boğos Nubarın isminin tekrar her Ermeninin dudağında olduğunu ve Ermenilerin yeniden doğuşlarına vesile olduğunu belirtmiştir. İsmi ne kadar sevgi dolu olsa da, Türkiye ve İstanbul Ermenileri'ne yabancı olduğunu hatırlatan Odyan, bunun nedenini Boğos Nubar'ın otuz yıldır İstanbul'a ayak basmamasına bağlamıştır. Odyan "Büyük Ermeni" olarak değerlendirdiği Boğos Nubar'ın şu anda yetmiş yaşında bir ihtiyar olduğu, eğitimini İsviçre'de aldığı, ardından Fransa'nın mimarlık ve mühendislik alanında önemli bir kurumu olan Ecole Santrale Üniversitesi'nden mezun olduğu bilgisini aktarmıştır. Mısır'da yıllarca demiryolları müdürlüğü yapan Boğos Nubar'ın, görevinin delegasyon başkanlığından başlamadığını hatırlatan Odyan, bundan önce İskenderiye'de yönetim kurulu başkanlığı yaptığını ve Aziz Boğos Bedros Kilisesi'ne yıllık beş - altı bin lira gelir sağladığını bildirmiştir. Boğos Nubar'ın Ermeni Hayır Kurumu'nun kurucusu olduğunu sözlerine ekleyen Odyan, O'nun otuz - kırk bin lira masrafta bulunarak Kahire'de bir Ermeni okulu kurulmasını sağladığına işaret etmiştir. Odyan yazısının sonunda İstanbul Ermenileri'nin büyük bir kısmının Ermeni Davası'nın büyük koruyucusu olarak değerlendirdiği Boğos Nubar'ın Ermenice bilmediğine dair görüşe sahip olduklarını ifade etmiş ve bu görüşün yanlış olduğunu belirtmiştir. Boğos Nubar'ın Fransızca ve İngilizce'ye hâkim olduğu kadar Ermenice'yi de bildiğine değinen Odyan, Ermenice'nin Boğos Nubar'ın aile dili olduğunu, Mısır'da kendisinin misafiri olduğunda eşi ve çocuklarıyla hep Ermenice konuştuğuna tanıklık ettiğini ifade etmiştir.³⁵⁷

Jamanak gazetesi 17 Ocak 1919 tarihli sayısında, "Ermeni, Rum ve Yahudi İşbirliği" başlığı altında Hahambaşının, Ermeni ve Rum Patrikhanelerine, üç milletin

³⁵⁶ "Mr. Wilson Yev Venizelos [Mr. Wilson ve Venizelos]", "Boğos Nubar Mr. Wilsoni Mod [Boğos Nubar Mr. Wilson'la]", *Joğovurt*, 27 Aralık (14 Aralık) 1918, s. 3.

³⁵⁷ "Boğos Nubar [Boğos Nubar]", *Jamanak*, 23 Aralık (10 Aralık) 1918, s. 1.

temsilcilerinden karma bir kurul oluşturulmasını önerdiğini bildirmiştir. Gazete haberin devamında söz konusu kurulun görevinin evlilik, okul ve bunun gibi meseleleri çözümlenmek, ayrıca gayrimüslimlerin sayısına göre istatistik hazırlamak ve tüzükleri düzenlenmek olduğunu belirtmiştir.³⁵⁸

3.4. Paris Barış Konferansı Çerçevesinde Venizelos ve Boğos Nubar Paşa

Birinci Dünya Savaşı'nın ardından İtilaf Devletleri ile Osmanlı Devleti arasında ateşkes antlaşması imzalanmış, bunun akabinde barış antlaşmasının hazırlanma sürecine gelinmiştir. Bu süre zarfında İtilaf Devletleri, barış antlaşması taslağının hazırlanması amacıyla Paris'te bir konferans düzenlenmesine karar vermişlerdir. Paris Barış Konferansı'nın çalışmaya başlaması ile Amerika Birleşik Devletleri, İngiltere, Fransa, İtalya ve Japonya'nın devlet veya hükümet başkanları, bunun yanı sıra dışişleri bakanları ile "Yüksek Konsey (Onlar Konseyi)" oluşturulmuştur. Ancak Mart ayının sonuna doğru dışişleri bakanları ve Japonlar, Yüksek Konsey tarafından devre dışı bırakılmışlar, bunun akabinde Onlar Konseyi, Dörtler Konseyi olarak görevlerine devam etmiştir. Söz konusu konseyin üyeleri Amerika Birleşik Devletleri Başkanı Woodrow Wilson, İngiltere Başbakanı Lloyd George, Fransa Başbakanı George Clemenceau ve İtalya Başbakanı Emanuele Orlando olmuştur.³⁵⁹

Paris Barış Konferansı'nın görüşülmeye başlamasının akabinde Venizelos ve Boğos Nubar ittifakının ilk sinyalleri Yunan Meclisinin Boğos Nubar'ı destekleyen yorumlarda bulunması ile alınmıştır. Jamanak gazetesi, 18 Ocak (5 Ocak) 1919 tarihli sayısında Boğos Nubar Paşa'nın Yunan Meclisine telgraf gönderdiği bilgisini okuyucularına aktarmıştır. Jamanak, Boğos Nubar Paşa'nın Yunan Meclisinin Ermenistan'a karşı yaptığı zarif hareketleri gazeteden okuduğunu ve söz konusu telgrafıyla kendisinin Ermeniler adına minnettar olduğunu ifade ettiğini kaydetmiştir.

³⁵⁸ "Hayots, Hunats Yev Hireits Kordzaksutyun [Ermeni, Rum ve Yahudi İşbirliği]", *Jamanak*, 17 Ocak (4 Ocak) 1919, s. 2.

³⁵⁹ Hasan Demirhan, "Paris Barış Konferansı'nda (1919) Yunanistan'ın Toprak Talepleri ve Anadolu'nun İşgal Kararının Alınması", *Asia Minor Studies [Küçük Asya Araştırmaları]*, Cilt: 7, Sayı: 2, 2019, s. 201 – 202.

Gazete telgrafta ayrıca Boğos Nubar'ın, aynı ideallerin Ermeni ve Rum halklarını birleştirdiği ve özgürlükte de kardeş kalacakları yorumunda bulunduğu bilgisine yer vermiştir.³⁶⁰

Bu süreçte Venizelos'la Boğos Nubar'ın Ocak 1919'de Paris'te görüşmesi olmuştur.³⁶¹ Görüşmelerin ardından Jamanak gazetesi Artaki Cebeli'nin "Ermeni ve Yunan Gelecekteki İşbirliğinin Temelleri" başlıklı yazısına yer vermiştir. Bağımsızlık ve adaletin Yunanların doğal ibadeti olduğunu belirten Cebeli, Birinci Dünya Savaşı esnasında Yunan Devlet adamlarından bazılarının karanlıktan aydınlığa çıktığını, Venizelos'un, yani milletin sesinin galip geldiğini ifade etmiştir. Birinci Dünya Savaşı döneminde bütün Yunanistan şehirlerinin alt üst olmasına rağmen Yunan halkının açık bir gönüle sahip olduğunu bildiren Cebeli, Yunan basınının güçlü bir biçimde zayıf ve küçük milletlerin davası için mücadele ettiğini vurgulamıştır. Yunan aydınların, avukatların ve diplomatların savaş döneminde zarar gören Yunanların hakları için mücadele ettiklerini, bu amaçla Yunan ordusunun düşmanın geçitler geçmesine izin vermediğini hatırlatan Cebeli, Yunan basınının adalet için mücadele ettiğine değinmiştir. Ermenilerin yaşadığı kayıplar karşısında, Yunan aydın ve diplomatların önemli hizmetlerde bulduklarını ifade etmiştir. Yazar, bugün Yunanistan'ın Ermenistan'a sunduğu destek sebebiyle Ermenilerin Atina'daki adalet ve bağımsızlık sahnesine saygıyla diz çökeceklerini belirtmiştir. Yazısının sonunda "Ey Büyük Ellada [Yunanistan]!" nidasıyla seslenen Cebeli, "Yunanistan'ın hümanist ilkelerini bilimin meşalesine" benzeterek Ermenistan'ı ve Ermeni düşünürleri aydınlattığını belirtmiştir. Yunanistan'ın Ermeniler ile ekmeğini ve merhametini bölüştüğünü vurgulamıştır.³⁶²

Şubat 1919'da General Franchet d'Espèrey Rum Patrikhanesini ziyaret etmiştir. Jamanak gazetesi General Franchet d'Espèrey'nin, Osmanlı Devletinin 1453 yılında İstanbul'u fethetmesinden bu yana Bizans Devleti geleneklerine göre ilk kez

³⁶⁰ "İşhan Boğos Nubari Herakırı Hellen Horhrtaranin [Boğos Nubar Paşa'nın Hellen Meclisi'ne Telgrafı]", *Jamanak*, 18 Ocak (5 Ocak) 1919, s. 3.

³⁶¹ "Verçin Lurer [Son Haberler], *Jamanak*, 30 Ocak (17 Ocak) 1919, s. 3.

³⁶² Artaki Cebeli, "Hay Yev Hellen Abaka Taşnaksutyanyan Himerı [Ermeni ve Hellen Gelecekteki İşbirliğinin Temelleri]", *Jamanak*, 4 Şubat (22 Ocak) 1919, s. 1.

çan sesleriyle karşılanan kişi olduğuna ve Fener semtinin Yunan ve Fransız bayraklarıyla donatıldığına işaret etmiştir.³⁶³

Paris Barış Konferansı'nın 4 Şubat 1919 tarihli oturumunda Venizelos Yunanistan'ın istekleriyle ilgili konuşma yapmıştır. Jamanak söz konusu oturumda Venizelos'un Wilson Prensiplerinin on ikinci maddesine göre İstanbul'un Osmanlı Devletinin rejimi altında kalmayacağını iddia ettiğini belirtmiştir. Jamanak Venizelos'un bu iddiasını, İstanbul'un 1.173.630 kişilik nüfusunun 449.114'ünün Türk olduğu tezine bağladığı ve İstanbul'un Yunanistan'a verilmesi gerektiğini dile getirdiğini sütunlarına taşımıştır. Venizelos sonrasında Küçük Asya'daki [Anadolu'daki] problemlerin çözülmesi gerektiğini ifade etmiş ve resimli bir planla Wilson Prensiplerine göre Rum nüfusunun yoğunlukta bulunduğu yerleri vurgulamıştır. Venizelos İzmir'de 800.000 den fazla Rum'un yaşadığını, Trabzon ve Samsun'da ise 300.000den fazla Rum bulunduğunu ifade etmiştir. Jamanak gazetesi, Venizelos'un konuşmasında Trabzon'un Ermeni Devleti'ne verilebileceğini, çünkü Ermenilerin Rumları koruyabileceğini belirttiğine dikkat çekmiştir. Venizelos ayrıca Adaların da Yunanistan'a bağlanması gerektiğini dile getirmiştir.³⁶⁴

Paris Barış Konferansı'nın Şubat 1919'daki oturumlarından birinde Ermeni Delegasyon temsilcisi olarak Boğos Nubar ile Kafkaslar bölgesinden bir şair olan Avedis Aharonyan³⁶⁵ da yer almıştır. Boğos Nubar Paşa oturumda Ermeni diasporası

³⁶³ “Zoravar Franşe Yev Huyneri [General Franchet ve Rumlar]”, *Jamanak*, 28 Şubat (15 Şubat) 1919, s. 3.

³⁶⁴ Venizelos'un tüm iddialarına rağmen aslında Anadolu'daki Rumlar tüm illerde azınlık konumundaydılar. Nitekim bir Yunan aydını olan Nakracas dahios eserinde bu duruma temas etmiş ve Rumlar'ın Aydın İli'nin %37,7'sini, Çanakkale İli'nin %21,8'ini, Bursa İli'nin %17,7'sini, İzmit Sancağı'nın %30,1'ini, Konya İli'nin %7,9'unu, Ankara İli'nin %5,5'ini, Kastamonu İli'nin %2,5'ini, Sivas İli'nin %8,9'unu, Trabzon İli'nin %25,9'unu oluşturduklarını ifade etmiştir.

Ayrıca Bkz.: Georgios Nakracas, *Anadolu ve Rum Göçmenler'in Kökeni*, Çev.: İbrahim Onsunoglu, Kitabevi Yayınları, İstanbul, 2005, s. 54 – 61., “Venizelos Haygagan Tadin Başdban [Venizelos Ermeni Davasının Koruyucusu]”, *Jamanak*, 3 Mart (18 Şubat) 1919, s. 1.

³⁶⁵ 9 Ocak 1866 yılında Iğdır'da dünyaya gelen Avedis Aharonyan, edebi kariyerine 1887 yılında başlamıştır. 1917 yılında Ermeni Ulusal Konsey Başkanlığı'na, 1919 yılında ise Ermeni Cumhuriyeti Parlamentosu'na seçilmiştir. Paris Barış Konferansı'nda Ermeni Delegasyon temsilcisi de olan Aharonyan, 1920 yılında Sevr Antlaşması'nı imzalamış, ayrıca Londra (1920) ve Lozan Konferansları'na (1922 – 1923) katılmıştır. 20 Mart 1948 tarihinde vefat etmiştir.

Hovhannes Zadikyan, “Avedis Aharonyanı Yev Haygagan Harstı [Avedis Aharonyan ve Ermeni Meselesi]”, *Badma – Panasiragan Hantes [Tarih – Filoloji Dergisi]*, Sayı: 2, Erivan, 2006, s. 41 – 52.

adına konuşurken, Ahoronyan ise Rusya, İran ve Türkiye sınırlarının bulunduğu bölgede yer alan Ermenilerin sözcülüğünü yapmıştır. Konferansta Ermenilerin bu bölgelerde yüzyıllardır yaşadığına değinmiş, bunun yanı sıra Birinci Dünya Savaşı süresince İtilaf Devletleri'ne nasıl hizmet ettiklerini hatırlatmıştır (bazı Ermeniler Rus ordularında görev almışlardır).³⁶⁶

Osmanlı Ermeni basınında, Mart 1919'da Boğos Nubar ile Venizelos'un yaptıkları işbirliğine dair haberler yer almıştır. Örneğin Paris'ten edindiği bilgileri okuyucularına aktaran Cagadamart [Savaş] gazetesi, Venizelos'un Trabzon'da Pontus Cumhuriyeti kurulması yönünde düşüncesinin olduğunu ve Fransa Başbakanı Clemenceau'nun bu fikre karşı olmadığını ifade etmiştir. Cagadamart haberin devamında Venizelos ve Boğos Nubar'ın "Yeni Cumhuriyetin" sınırları hususunda uzlaştıklarını, ayrıca çalışmaların Atina'da başarılı bir şekilde devam ettiğini kaydetmiştir.³⁶⁷ Cagadamart başka bir sayısında ise "Monitör Orienta" gazetesinin haberine yer vermiştir. Söz konusu haberde Ermenilerle Yunanlar'ın ortak problemler konusunda uzlaştıkları ve bu uzlaşma üzerine Paris'te bulunan Rum Patrik Vekili Dorotheos'un, Barış Konferansı'na Ermeni ve Rum halklarının durumlarını irdeleyen uzun bir rapor sunduğu belirtilmiştir. Gazete ayrıca Ermeni Patriği Zaven'in³⁶⁸ Ermeni basın temsilcilerini davet ederek Rum basınıyla işbirliği yapmalarını istediğini bildirmiştir.³⁶⁹ Cagadamart aynı sayısında Venizelos'un Barış Konferansı'nda Osmanlı ordusunda görev yapan Alman askerleri ile İttihat ve Terakki Partisi liderlerinin isimlerini vererek soruşturma açılmasını talep ettiğini

³⁶⁶ Margaret MacMillan, *1919 Paris Barış Konferansı ve Bu Konferansın Savaşlara Son Verme Girişimi*, Çev.: Belkıs Çanakçı Dışbudak, Alfa Yayınları, İstanbul, 2015, s. 576 – 577.

³⁶⁷ "Bondosi Hanrabadutyanyan Veraganknumı [Pontus Cumhuriyetinin Yeniden Kurulması]", *Cagadamart [Savaş]*, 6 Mart 1919, s. 2.

³⁶⁸ Vaftiz adı Mikael olan Patrik Zaven Yeğiyayan, Irak'ın Musul şehrinde dünyaya gelmiştir. 1913 yılında İstanbul Ermeni Patrikliği görevine başlayan Patrik Zaven, 1916 yılına kadar görevini icra etmiştir. 1915 yılında çıkarılan Tehcir Kanunu'yla 1916 – 1919 yılları arasında Konya, Halep, Der Zor ve ardından Bağdat'a sürgün edilmiştir. 30 Ekim 1918 tarihinde imzalanan Mondros Ateşkes Antlaşması'nın ardından sürgün hayatı son bulan Patrik Zaven, 1919 yılında İstanbul Ermeni Patrikliği görevine devam etmiş ve 1922 yılına kadar görevini sürdürmüştür. 1927 yılında iki dönem Bağdat'ta görevini icra eden Patrik Zaven, 1947 yılında vefat etmiştir.

"Gensagruyun Zaven Badriark Der Yeğiyayani [Patrik Zaven Yeğiyayan'ın Biyografisi]", *Siyon Gironagan, Kiragan, Panasiragan Başdonatert Yerusağemi Hay Badriarkutyani [Siyon Kudüs Ermeni Patrikliği Dini, Edebi, Filolojik Resmi Dergisi]*, Kudüs, 2015, s. 54.

³⁶⁹ "Hay Yev Huyn Hameraşutyunı [Ermeni ve Rum İttifakı]", *Cagadamart*, 19 Mart 1919, s. 2.

aktarmıştır. Gazete Venizelos'un Colmar von der Goltz'un, Von Sanders'in, Rodospuof'un, Talat, Enver ve Cemal Beylerle eski İzmir Valisi Rahmi Bey'in³⁷⁰ isimlerine dikkat çektiğine işaret etmiştir.³⁷¹ Paris Barış Konferansında Boğos Nubar Paşa ile ittifak kuran Venizelos'un bundan sonraki hamlesi ise Yunanistan'ın İzmir'e çıkarılması hususunda olacaktır.

3.5. İzmir'in İşgal Süreci ve 1919 Yılı'nın İkinci Yarısında Yaşanan Gelişmeler

Venizelos toprak isteklerini, 30 Aralık 1918 tarihinde bir muhtırayla konferansa katılan devletlerin delegelerine sunmuştur. Venizelos sunduğu muhtırada Kuzey Epir (Güney Arnavutluk), İstanbul ve Boğazlar hariç Doğu ve Batı Trakya, Trabzon, Batı Anadolu, İmroz (Gökçeada), Bozcaada ve On iki Ada'yı talep etmiş, ayrıca Kıbrıs konusuna değinmiştir.³⁷² Yunanistan'ın istekleri hususunda İtilaf Devletleri arasında görüş ayrılığı yaşanmıştır. İngiltere ve Fransa Venizelos'u desteklerken Amerika Birleşik Devletleri, İzmir dışındaki her sancakta Müslüman nüfusun çoğunlukta olduğunu ve ekonomik yönden sıkıntı yaratma ihtimali bulunduğundan bu duruma sıcak bakmamıştır. İtalya ise Birinci Dünya Savaşı döneminde kendisiyle imzalanan Londra ve Saint Jean de Maurienne gizli anlaşmalarındaki maddelere aykırı olduğunu iddia ederek Yunanistan'ın isteklerine karşı çıkmıştır. İtilaf Devletleri ile yaşadığı anlaşmazlık nedeniyle İtalyan heyeti, 24 Nisan 1919 tarihinde konferansı terk etmişlerdir. Bu olayın akabinde 2 Mayıs 1919'da İtalyan'ın İzmir'e çıkabileceği ihtimali üzerine İngiliz Başbakan Lloyd George, Yunanistan'ın İzmir'e asker çıkarmasına izin verilmesi için Başkan Wilson'ı

³⁷⁰ 30 Ekim 1918 tarihinde imzalanan Mondros Mütarekesinin ardından, İttihat ve Terakki Fırkası kendini feshetmiş ve Teceddüt Fırkası kurulmuştur. Önde gelen İttihat ve Terakki yöneticileri yurt dışına kaçmışlardır. Bu dönemde 1915 yılında alınan Ermeni Tehcir kararının yürürlüğe konulmasından ve uygulanmasından sorumlu görülenler yargılanmıştır. Ayrıca tehcir edilenlerin geri dönmeleri için her türlü tedbir alınmıştır. Ermeni tehciri sırasında savaş suçu işleyenlerin tespit edilip sorgulanması amacıyla Tehcir ve Taktiki İnceleme Heyetleri oluşturulmuştur.

Ayrıntılar için Bkz.: Rıdvan Akın, "İttihat ve Terakki Hükümetleri'nin Divan – 1 Harb – 1 Örfi'de Yargılanması ve Malta Sürgünleri", *Galatasaray Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, İstanbul, 2014, s. 62 – 64.

³⁷¹ "B. Venizelos Çarakordznerun Badjıvılı Gı Bahañçe [Bay Venizelos Suçluların Cezalandırılmasını İstiyor]", *Çagadamart*, 19 Mart 1919, s. 2.

³⁷² Murat Köylü, "Yunan Siyasi Tarihinde Siyasal Çalkantıların (1909 – 1922) İstiklal Harbine Etkisi", *Toros Üniversitesi, Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt: 2, Sayı: 4, Mersin, 2015, s. 46.

ikna etmiştir. 6 Mayıs'ta İtilaf Devletleri bu konudaki kararlarını Yunanistan'a bildirmişlerdir. 12 Mayıs'ta konferansa tekrar katılan İtalyan heyeti başkanı Orlando'yu da, söz konusu karara katılmaya davet etmişler ve Orlando'yu ikna etme görevini Fransa Başbakanı Clemenceau'ya vermişlerdir. Orlando'ya Yunanistan'ın sadece güvenliği sağlamak amacıyla İzmir'e asker çıkaracağı, bu durumun işgal ya da paylaşma eylemi olmadığı bildirilmiş, İtalya'yı İzmir'den uzak tutma amacı gizli tutulmuştur. Bu süre zarfında hazırlıklarını tamamlayan Yunanistan, İtilaf Devletleri'ne ait savaş gemilerinin önlemleri altında 15 Mayıs 1919 tarihinde Yunan askerlerini İzmir'e çıkarmıştır.³⁷³

İzmir'in işgalinin ardından Osmanlı Ermeni basın organlarından Aravod [Sabah] gazetesi, "İzzet Bey Ne Saniyordu ve Ne Oldu?" başlıklı haber yayınlamıştır. İşgalden önce İzmir'de yayınlanan bir Türk gazetesinin müdürünün İzmir Valisi İzzet Bey'e, İzmir'in işgal edileceği söylentilerinin doğru olup olmadığına dair soru sorduğunu belirten Aravod, İzzet Bey'in Avrupa'nın bu konuda kararının belli olmadığı, bu söylentileri çıkaranların halkı ayaklandırmaya çalışan art niyetli kişiler olduğu şeklinde yanıt verdiği bilgisini sütunlarına taşımıştır. Haberin devamında gazete müdürünün Vali İzzet Bey'e ayrıca İtalyan askerlerinin Osmanlı kıyılarına çıktığı meselesinin doğru olup olmadığına dair bir soru yönelttiğini bildiren Aravod, Vali İzzet Bey'in İtalyanların Menteşe kıyılarına sadece birkaç asker çıkardığını, ancak bu durumun işgal ettikleri anlamına gelmediğini belirttiğini kaydetmiştir. Vali İzzet Bey Yunanistan'ın isteklerine de değinmiştir. Aravod, Vali İzzet Bey'in Yunanistan'ın tek başına harekete geçemeyeceğini, Fransa ve İngiltere'nin yardımıyla harekete geçebileceğini ifade ettiğini, bunun yanı sıra Konferansın halen Türkiye'yle ilgili bir karar vermediği ve olayların Türkiye lehine döndüğü yorumunda bulunduğunu okuyucularına sunmuştur. Ancak ne yazık ki, Aravod gazetesinin başlığında da belirttiği üzere Vali İzzet Bey'in beklentileri

³⁷³ Demirhan, "Paris Barış Konferansı'nda...", s. 214 – 217.

gerçekleşmemiş ve İzmir Yunan güçleri tarafından işgal edilmiştir.³⁷⁴ Vali İzzet Bey, işgal sonrası Yunan askerleri tarafından gözaltına alınanlar arasındadır.³⁷⁵

Cagadamart gazetesi ise işgalin nasıl başladığını İzmir'den gelen bir yolcunun tanık olduğu olaylara gazetesinde yer vererek okuyucularına aktarmıştır. Yolcunun anlattıklarına göre işgalden önceki gün İngiliz, Fransız, İtalyan ve Yunan bölükleri İzmir'de karaya çıkmışlar, doğrudan hükümet konağını, karakolu, telgrafhaneyi ve muhtarlığı kontrol altına almışlardır. Müezzinler aniden minarelerden Müslümanları göreve çağırmışlardır. Cagadamart, yolcunun anlattıklarına dayanarak bir yandan davulların çaldığına ve yüzbinlerce kişinin Yahudilerin mezarlığına, yani Maşatlık'a çağrıldığına dair bilgiler aktarmıştır. Yolcu 15 Mayıs günü ise, bütün dükkân ve kahvehanelerin kapatılmasına karar verildiğini, Hristiyanlara sakin olmaları konusunda uyarılarda bulunulduğunu, her zamanki gibi sokakların Yunan bayraklarıyla donatıldığını ifade etmiştir. Bunun yanı sıra Rumların Aya Thodori Kilisesine sivil kıyafetlerle girip askeri üniformalarla çıktıklarını, Manisa'da halkın ovalara doluştuklarını ve İtalyan askerlerinin Kuşadası'nda karaya çıktıklarını dile getirmiştir.³⁷⁶ Aynı sayısında, Paris'ten gelen bilgilere yer veren Cagadamart, şehrin kalelerinin işgal edildiğini, İtilaf Devletleri donanmalarının tersaneye demir attıklarını bildirmiş, ayrıca İzmir'in işgal edildiği bilgisinin Osmanlı yönetimine iletildiğini ifade etmiştir. İşgalin Mondros Ateşkes Antlaşması'nın 7. maddesine dayanarak gerçekleştirildiğini bildiren Cagadamart, 7. maddede "İtilaf Devletlerinin güvenliklerini tehdit eden yerleri işgal etme hakkına sahip olduğunun" belirtildiğini okuyucularına hatırlatmıştır.³⁷⁷

Jamanak gazetesi, İzmir'in işgali ile ilgili olarak, Amiral Calthorpe tarafından valiye iletilen notadan birkaç saat sonra Yunan güçlerinin karaya çıktıklarını ve bütün resmi binaları hızla işgal ettiklerini ifade etmiştir. Görevden alınan İzmir

³⁷⁴ "İzzet Bey İnç Gı Gardzer Yev İnç Yeğav [İzzet Bey Ne Saniyordu ve Ne Oldu?]", *Aravod [Sabah]*, 19 Mayıs 1919, s. 2.

³⁷⁵ Orhan Turan, "İngiliz Arşiv Belgelerine Göre Yunan Ordusu'nun İzmir'e Çıkması ve İşgale İlişkin Tanıklıklar", *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, Sayı: 18 (Özel Sayı), İzmir, 2018, s. 116.

³⁷⁶ "İzmiri Kıravman Barakaneri [İzmir'in İşgalinin Aşamaları]", *Cagadamart*, 20 Mayıs 1919, s. 1.

³⁷⁷ "İzmiri Kıravumı [İzmir'in İşgali]", *Cagadamart*, 20 Mayıs 1919, s. 3.

Valisi İzzet Beyin tekrar görevinin başına getirildiğini belirten Jamanak, Yunan güçlerinin üçe ayrılarak Nif (Kemalpaşa), Menemen ve Urla'ya doğru ilerlediklerini, İtalyanların ise Ayasoluk (Selçuk) yönünde asker karaya çıkartarak Aydın'a ilerlediklerini bildirmiştir.³⁷⁸ Jamanak gazetesi, İzmir'in işgalinin ardından halkın verdiği tepkileri de sütunlarına taşımıştır. Gazete 20 Mayıs 1919 tarihli sayısında İzmir'in işgalinin Türk halkında büyük bir üzüntü yarattığını, bir Türk kadının yas işareti olarak erkek – kadın, küçük – büyük her Türkün kolunun üstünde siyah kumaş taşımamasını ve siyah kumaşın üzerine yeşil harflerle hem Türkçe hem de Fransızca “İzmir” yazılmasını önerdiğini bildirmiştir.³⁷⁹ Jamanak aynı sayısında Yunan gazetelerinin yazdıklarından hareketle Atina ve Selanik'te sevinç gösterileri yapıldığını, Atina halkının Belediye Başkanı önderliğinde Amerikan, İngiliz, Fransız ve İtalyan Elçiliklerinin önünden geçtiklerini, ayrıca Atina'da sevinç belirtisi olarak dükkânların yirmi dört saat kapatıldığını okuyucularına aktarmıştır.³⁸⁰

Jamanak gazetesi bu süreçte “Rum musunuz, Ermeni misiniz?” başlığıyla dönemin atmosferini ve İzmir'in işgalinin Osmanlı toplumundaki komşuluk ilişkilerini ne denli zedelendiğini yansıtan bir habere yer vermiştir. Söz konusu haberde Hasköy'de alkollü halde bakkal Yervant Zenciyan'ın dükkânına girenlerin, bakkalda bulunan diyakoz Manavyan'a ve bakkala “Rum musunuz, Ermeni misiniz?” diye soru sordukları ifade edilmiştir. Gazete bu soruya diyakoz Manavyan'ın Ermeni oldukları cevabını verdiğini, bunun üzerine alkollü olarak bakkala girenlerin, iyi ki Rum olduklarını söylemedikleri uyarısında bulduklarını belirtmiştir. Jamanak gazetesi bu olayın akabinde, söz konusu kişilerin Yenimahalle'den başlayarak gösteri yaptıklarından dolayı polisler tarafından tutuklandıkları bilgisini okuyucularına aktarmıştır.³⁸¹

Jamanak gazetesi 20 Mayıs 1919 tarihli nüshasında 19 Mayıs'ta Fatih meydanında büyük bir miting düzenlendiğini, binlerce kişinin mitinge siyah

³⁷⁸ “Hellen Zorkeri Gı Haraçanan İzmiri Nerseri [Hellen Güçleri İzmir İçlerine Doğru İlerlemekteler]”, *Jamanak*, 18 Mayıs (5 Mayıs) 1919, s. 3.

³⁷⁹ “Suki Nişan [Yas İşareti]”, *Jamanak*, 20 Mayıs (7 Mayıs) 1919, s. 1.

³⁸⁰ “Hunasdani Meç [Yunanistan'da]”, *Jamanak*, 20 Mayıs (7 Mayıs) 1919, s. 2.

³⁸¹ “Rum Musunuz, Ermeni Misiniz?”, *Jamanak*, 20 Mayıs (7 Mayıs) 1919, s. 3.

kurdelelerle katıldığını belirtmiştir. Mitingde Üniversite Hocası Alâeddin Bey'in ardından yazar Halide Edip (Adivar) Hanımın konuşma yaptığını bildiren Jamanak, İtilaf Devleti temsilcilerine Türk halkının duyduğu üzüntünün anlatılmasına karar verildiğini nakletmiştir.³⁸² Jamanak, iki yüz bin kişinin katıldığı Sultanahmet mitingini de³⁸³ sütunlarına taşımıştır. Hiçbir kötü olayın vuku bulmadığı mitingde Şair Mehmet Emin, Selim Sırrı, "Memleket" gazetesinin yayın müdürü Fahri Beyler ile yazar Halide Edip Hanım konuşma yapmışlar ve bütün konuşmalarda İzmir'in Osmanlı yönetimine geri verilmesi gerektiğini vurgulamışlardır.³⁸⁴

Jamanak ayrıca yaşanan durumların, yanlış politikalardan kaynaklandığını belirtmiş, öncelikle Osmanlı Devletinin Almanya'nın safında savaşa girmesinin büyük bir hata olduğuna işaret etmiştir. Ermenilerin daha ileri görüşlü oldukları ve diplomatik yaklaşımları kanaatinde olan Jamanak, Osmanlı Devletinin nedenleri bulunmadığı halde Birinci Dünya Savaşı'na katılmasını yaşanacak felaketlerin nedeni olarak göstermiştir. Bu yüzden yapılan mitingler Jamanak gazetesi tarafından "yersiz ve sahte" olarak nitelendirilmişlerdir. Jamanak, Birinci Dünya Savaşını felaket olarak değerlendirenlerin Kamil Paşa ve Ali Kemal Bey olduklarını hatırlatmıştır.³⁸⁵

Mondros Ateşkes Antlaşmasının ardından Osmanlı toplumunun düşündüğü çareler arasında Manda ve Himaye sistemi de yer almıştır. Amerika'nın mandaterliğini isteyenler, Wilson Prensipleri Cemiyeti'ni kurmuşlardır. Osmanlı toplumunun bazı üyeleri ise İngiliz himayesinin iyi olacağı kanaatini taşımışlardır. Bunun neticesinde İzmir'in işgalinden beş gün sonra İstanbul'da İngiliz Muhipleri Cemiyeti kurulmuştur.³⁸⁶ Jamanak gazetesi gelişmelerle ilgili olarak "Türkler Amerikan Himayesi İstiyorlar" başlıklı bir haber yayımlamıştır. Haberde Türk

³⁸² "Erekvan Medz Mitingı [Düñkü Büyük Miting]", *Jamanak*, 20 Mayıs (7 Mayıs) 1919, s. 3.

³⁸³ Kemal Arıburnu, *Milli Mücadele'de İstanbul Mitingleri*, Yeni Desen Matbaası, Ankara, 1975, s. 39.

³⁸⁴ "Erekvan Mitingı [Düñkü Miting]", *Jamanak*, 24 Mayıs (11 Mayıs) 1919, s. 3.

³⁸⁵ "Voğp U Godzi İravunk Çunin (Mitingneru Aritov) [Feryat Figan Etmeye Hakları Yok (Mitingler Dolayısıyla)]", *Jamanak*, 28 Mayıs (15 Mayıs) 1919, s. 1.

³⁸⁶ Oğuz Aytepe, "Milli Mücadelede Manda Sorunu ve Mustafa Kemal'in Yaklaşımı", *Atatürk Yolu Dergisi*, Cilt: 6, Sayı: 24, Ankara, 1999, s. 478.

cemiyetlerinin, derneklerinin ve üniversitenin kaleme aldıkları bir yazıyı Amerikan temsilcisine verdikleri aktarılmıştır. Jamanak, söz konusu yazıyı kaleme alanların İzmir'in işgalinin ardından kendilerine güçlü bir devletin yardımcı olmasını istedikleri, yani Osmanlı Devleti'nin Amerika Birleşik Devletleri'nin himayesine verilmesi gerektiğini ifade ettikleri bilgisini vermiştir. Yaşanan olay üzerine "Alemdar" gazetesinin bu durumu sert bir biçimde eleştirdiğini bildiren Jamanak, söz konusu gazetenin başka bir devletin yönetimine ihtiyaç olmadığını vurguladığını da sütunlarına taşımıştır.³⁸⁷

İzmir'in işgalinin ardından Venizelos'un bir açıklaması olmuştur. Jamanak gazetesinin aktardığı bilgilere göre Venizelos, İtilaf Devletlerinin İzmir'de güvenliği sağlamaları için Yunan askerlerini görevlendirdiklerini, kendilerinin ilhakı amaçlamadıklarını ve Yunanlara verilen görevin şerefli bir görev olduğunu ifade etmiştir. Bütün Yunan subaylarının ve askerlerinin bu görev sebebiyle gururlandıklarını belirten Venizelos, askerlerinin Yunan milletine karşı sorumlu olduklarına işaret etmiştir. Her saniye Yunan askerlerinin işlerine saygıyla ve İzmir'de Rumlar dışında başka unsurların da bulunduğu bilinciyle yaklaştıklarını dile getirmiştir. İtilaf Devletlerinin İzmir'in işgali gibi şerefli bir görevi Yunanistan'a vererek ne denli güvendiklerini ortaya koyduklarını vurgulamıştır. Aylardan beri umutla bu mutlu haberi beklediklerini belirten Venizelos, Yunan ordusunun korkusuzlukta İtilaf Devletleri ile yarıştığını ve hiçbir konuda İtilaf Devletlerinin gerisinde olmadıklarını bildirmiştir.³⁸⁸ Bu süre içerisinde Jamanak gazetesinde ayrıca, İzmir'de Albay Zafiryu'nun halka duyurusunun Ermenice olarak da basılıp duvarlara yapıştırıldığı haberi yer almıştır.³⁸⁹

Le Temps gazetesi muhabiri işgalin ardından Türklerin, "Türkiye'de" yaşayan Rumların kendileriyle işbirliği yapmak için çalıştıklarını belirttiklerini, ancak bu bilginin tümüyle yanlış olduğunu ifade etmiştir. Bâb-ı Âli temsilcilerinin iki milletin

³⁸⁷ "Turkeri Amerikyan Hovanavorutyun Guzen [Türkler Amerikan Himayesi İstiyorlar]", *Jamanak*, 20 Mayıs (7 Mayıs) 1919, s. 2.

³⁸⁸ "Venizelosin Haydararutyunu [Venizelos'un Açıklaması]", *Jamanak*, 21 Mayıs (8 Mayıs) 1919, s. 1 – 2.

³⁸⁹ "Hayeren Haydararutyun [Ermenice Bildiri]", *Jamanak*, 23 Mayıs (10 Mayıs) 1919, s. 2.

uzlaşması için Edirne'ye gittiklerini belirten muhabir, bu toplantıda hiçbir Rum'un bulunmadığını, Rum metropolitenin Rumların Türk yönetimini istediğini belirten bildiriye imzalamayı reddettiğini ve iki halkın arasının kolay düzelmeyeceği yorumunda bulunduğunu bildirmiştir. Muhabir bir Rum milletvekilinin, Türkiye'deki Rumların Yunanistan'ın yanında olduğunu ve Yunanistan'la birleşme dışında başka bir rejimi kabul etmediklerini belirttiği bilgisine yer vermiştir. Le Temps gazetesi muhabirinin bu haberi Jamanak'ta yer almıştır.³⁹⁰

Jamanak gazetesinden edinilen bilgilerden hareketle işgalin akabinde İzmir Ermenileri Venizelos'a Yunan bayrağı altında bulunmaktan dolayı duydukları mutluluğu aktaran bir telgraf göndermişlerdir. Ayrıca Atina'nın Ermeni Göçmenleri Başkanı Hrant Nikodyan, İzmir işgal ordusu kumandanını tebrik etmiştir.³⁹¹ Cagadamart gazetesi ise İzmir'in önde gelenlerinden Dr. Kostant'ın, Dr. A. Celeb'in, B. Morukyan'ın, S. Avedikyan'ın, H. Bakırcıyan'ın Yunan Yüksek komiseri Steriadis'i ziyaret ettiklerini yazmıştır. İzmir'in işgalinin ardından Yunan yönetiminin Ermenilerin kendilerine herhangi bir sıkıntı yaşatmayacaklarına inandığını, zaten Ermenilerin de güvenliğe önem veren bir halk olduğunu belirttiğini aktarmıştır. Steriadis'in İzmir'e güvenliği ve adaleti sağlamak için geldiğini, İzmirli bütün aydınların, dilbilimcilerin ve tanınmış kişilerin yardımcı olmalarını istediğini sütunlarına taşımıştır.³⁹² Cagadamart gazetesi başka bir sayısında, Boğos Nubar'ın Venizelos'a İzmir'in işgali dolayısıyla tebrik telgrafı gönderdiğini, Venizelos'un bu telgraftan memnun kaldığını ve İzmir'in "anavatana", yani Yunanistan'a katıldığını bildirdiğini ifade etmiştir.³⁹³

İtilaf devletleri İzmir'in işgalinin ardından, Samsun ve çevresinde Hristiyan ve Müslüman halk arasında sıkıntılar yaşandığını ifade ederek Osmanlı yönetiminden yaşanan asayiş problemlerini çözmesini istemişlerdir. Bunun üzerine asayiş

³⁹⁰ "Turkeri Yev Huyneri [Türkler ve Rumlar]", *Jamanak*, 28 Mayıs (15 Mayıs) 1919, s. 3.

³⁹¹ "İzmiri Hayots Herakiri [İzmir Ermenilerinin Telgrafı]", *Jamanak*, 28 Mayıs (15 Mayıs) 1919, s. 2.

³⁹² "Hayeri İzmiri Kraumen Yedk [İzmir'in İşgalinin Ardından Ermeniler]", *Cagadamart*, 4 Haziran 1919, s. 2.

³⁹³ "B. Boğos Nubari Herakiri B. Venizelosi [Bay Boğos Nubar'ın Bay Venizelos'a Telgrafı]", *Cagadamart*, 10 Haziran 1919, s. 2.

sağlamak üzere Mustafa Kemal Paşa 9. Ordu Kıtaatı Müfettişi olarak bölge asayişini sağlamakla görevlendirilmiştir. 16 Mayıs 1919 tarihinde Bandırma Vapuru ile Samsun'a hareket eden Mustafa Kemal Paşa, 19 Mayıs günü buraya ulaşmıştır. Aslında Mustafa Kemal Paşa, bölgesel direnişin yetersiz olduğunun farkında olduğundan, söz konusu direnişi ulusal boyuta taşımak amacındaydı. 25 Mayıs 1919 tarihinde Samsun'dan Havza'ya geçen Mustafa Kemal Paşa buradayken mülki ve askeri amirlere işgallerin protesto edilmesini ve miting yapılmasını telgrafla bildirmiş ve 12 Haziranda Amasya'ya geçmiştir. 22 Haziranda Amasya Tamimini şifre ile sivil ve askeri makamlara, ayrıca İstanbul'daki bazı kimselere göndermiştir. Amasya tamiminde vatanın tehlike altında olduğuna değinilmiş, İstanbul Hükümetinin güçsüz olduğu vurgulanmıştır. Milli bir kurulun oluşturulması gerektiğinin altı çizilirken bağımsızlığın milletin azim ve kararlılığıyla kazanılacağı belirtilmiştir.³⁹⁴

Bu süre zarfında İtilaf Devletleri, görüş bildirmesi için 30 Mayıs 1919'da Damat Ferit Paşa'yı, Paris Barış Konferansına davet etmişlerdir. 23 Haziran 1919 tarihlerinde konferansa muhtıra sunan Damat Ferit Paşa, söz konusu muhtırada, Yunanistan'ın talep ettiği topraklar hakkında görüşlerini bildirmiştir. Damat Ferit Paşa, Edirne'nin kuzeyindeki ve batısındaki bölgelerde Türk nüfusu fazla olduğundan dolayı Wilson İlkelerine göre bu bölgenin Osmanlı yönetimine verilmesi gerektiğini ifade etmiştir. Ayrıca adalar hususunda güvenliğin sağlanması için Osmanlı kıyılarına yakın adaların Osmanlı Devleti'ne bırakılmaları gerektiğini belirten Damat Ferit Paşa'nın bu görüşleri İtilaf Devletleri tarafından dikkate alınmamış ve bunun neticesinde Damat Ferit Paşa ve heyeti 15 Temmuz 1919 tarihinde İstanbul'a dönmüşlerdir.³⁹⁵ Onlar Konseyi Türk Heyetinin sunduğu muhtırayı görüşmek üzere Venizelos ve Boğos Nubar Paşayı Konferansa davet etmiştir.³⁹⁶ Diğer taraftan Fransız "Actione Française" muhabirinin sorularını yanıtlayan Venizelos, Trakya konusunda Batı Trakya bölgesindeki Türkler hariç

³⁹⁴ Mustafa Kemal Atatürk, *Nutuk*, Cilt: I (1919 – 1920), İstanbul, Milli Eğitim Basımevi, 1969, s. 1 – 12.

³⁹⁵ Budak, *Misâk – ı Millî'den Lozan'a...*, s. 71 – 87.

³⁹⁶ "Boğos Nubar, Venizelos Yev Trkagan Dzanutsakırı [Boğos Nubar, Venizelos ve Türk Muhtırası]", *Çagadamart*, 28 Haziran 1919, s. 3.

bölgedeki Rum nüfusunun fazla olduğunu ifade etmiştir. Bunun yanı sıra Bulgarların Dedeğaç'ı istediklerini belirten Venizelos, kendilerinin Bulgaristan'a ekonominin geçidi olan Kavala'yı verdiklerini, ayrıca onların Varna ve Burgaz'a sahip olduklarını dillendirmiştir.³⁹⁷

Paris Barış Konferansı'ndan hiçbir olumlu sonuç alamadan dönen Sadrazam Damat Ferit Paşa, 20 Temmuz'da bir genelge yayımlayıp Anadolu'da millî kongre toplanmasına karşı çıkmıştır. 24 Temmuz'da hükümete nota veren İngilizler, Mustafa Kemal'in tutuklanmasını istemişler, bunun üzerine Damat Ferit Paşa Hükümeti 29 Temmuz'da Mustafa Kemal Paşa ile Rauf Bey'in tutuklanması için emir çıkartmıştır.³⁹⁸ Damat Ferit Hükümeti Mustafa Kemal Paşa'yı tutuklatacak kimseyi bulamazken, Mustafa Kemal Paşa 23 Temmuz – 7 Ağustos 1919 tarihleri arasındaki Erzurum Kongresi'nin ardından, 4 – 11 Eylül 1919 tarihleri arasında Sivas Kongresi'nin düzenlenmesini sağlamıştır. Toplanış şekli bölgesel olsa da Erzurum Kongresinde alınan kararlar ulusal boyutta olmuştur. İlk kez geçici hükümet kurulması olasılığının gündeme geldiği Erzurum Kongresi kararlarında manda ve himaye sistemi reddedilmiştir. Sivas Kongresi için hazırlık kongresi işlevi gören Erzurum Kongresi'nde, milli sınırlar dâhilinde vatanın bölünmez bir bütün olduğu vurgulanmıştır. Erzurum Kongresinde alınan kararların kabul edildiği Sivas Kongresinde milli sınırlar içinde vatanın bir bütün olduğu yeniden vurgulanmıştır. Sivas Kongresi'nde Türk direnişini etkin kılmak amacıyla müdafaa – i hukuk cemiyetleri, “Anadolu ve Rumeli Müdafaa – i Hukuk Cemiyeti” adı altında birleştirilmiş, manda ve himaye sistemi kesin olarak reddedilmiştir.³⁹⁹

Anadolu'daki Türk direnişi Osmanlı Ermeni basınında da yer almıştır. “Trkagan Isbarnalığı [Türk Tehdidi]” başlığıyla haber yayımlayan Jamanak gazetesi, “Trabzon – Erzurum çizgisinde yaşanan Türk tehdidinin” Paris Barış Konferansı çevrelerinde endişe yarattığını belirtmiştir. Türk halkının Erzurum ve Trabzon'da toplandığını bildiren Jamanak, Osmanlı Dışişleri Bakanı Adil Bey'in, Mustafa Kemal

³⁹⁷ “B. Venizelos Gı Hosi [B. Venizelos Konuşuyor]”, *Joğovurt*, 15 Ağustos 1919, s. 3.

³⁹⁸ MacMillan, *1919 Paris Barış...*, s. 661.

³⁹⁹ Mustafa Kemal Atatürk, *Nutuk...*, s. 43 – 89.

Paşa ve Rauf Beyin sadece yönetime değil, ülkeye karşı da suç işlediklerini ve kendilerinin onlara hangi valilerin katıldıklarıyla ilgili bilgi sahibi olmadıklarını ifade ettiğini sütunlarına taşımıştır.⁴⁰⁰ Joğovurt gazetesi ise Erzurum Kadısının İçişleri Bakanlığına telgraf gönderdiğini, söz konusu telgrafta Mustafa Kemal Paşa ve Rauf Bey'in vatanın çıkarlarına zarar verecek bir faaliyette bulunmadıklarını ifade edildiğini haber yapmıştır.⁴⁰¹

Jamanak gazetesi Anadolu'daki Türk direnişiyle ilgili olarak le Temps gazetesinde yer alan Damat Ferit Paşa'nın verdiği demeci okuyucularına aktarmıştır. Anadolu'daki Türklerin direniş hareketinin halk arasında değer görmediğini belirten Damat Ferit Paşa, buna katılanların, Birinci Dünya Savaşı döneminde görevli subaylar olduğunu, Anadolu'nun çeşitli yerlerinde ayaklanma çıkartmak istediklerini bildirmiştir. Bu işte İttihatçıların parmağının olduğunu belirten Damat Ferit Paşa, İttihatçıların savaş döneminde büyük bir zenginlik elde ettiklerini ve bu hareketin İttihatçı bir hareket olduğunu dile getirmiştir. Ellerindeki telgraflara göre halkın Osmanlı yönetimini tanıdığını belirten Damat Ferit Paşa, bu hareketin Konya'dan öteye geçemeyeceğini iddia etmiştir.⁴⁰²

Anadolu'da Türk direnişi için çalışmalar sürdürülürken, Paris Barış Konferansı sonucunda İtilaf Devletleri Almanya ile 28 Haziran 1919'da Versailles (Versay), Avusturya ile 10 Eylül 1919'da Saint Germain (Sen Jermen), Bulgaristan ile 27 Kasım 1919'da Neuilly (Nöyyi) ve Macaristan ile 4 Haziran 1920'de Trianon (Triyanon) Antlaşması'nı imzalamışlardır. Ancak Osmanlı Devleti ile herhangi bir

⁴⁰⁰ "Trkagan Isbarnalığı [Türk Tehdidi]", *Jamanak*, 2 Ağustos (20 Temmuz) 1919, s. 3.

⁴⁰¹ "Erzurumi Kadın M. Kemali Başdban [Erzurum Kadısı M. Kemalın Koruyucusu]", *Joğovurt*, 8 Ağustos 1919, s. 3.

⁴⁰² Önce cemiyet, sonra fırka niteliğiyle İttihat Terakki, siyasi bir örgüt olarak Osmanlı Devleti'nin son dönemine damgasını vurmuştur. Mondros Ateşkes Antlaşması'ndan sonra İttihat Terakki'nin üst düzey yöneticileri ülkeyi terk ederken, söz konusuparti son bir kongreyle kapatılmış ve yerine Teceddüt Fırkası kurulmuştur. İttihat Terakki adı tarihe karışsa da Anadolu'nun içlerine dek yayılan örgütün hemen ortadan kalktığı söylenemez. Eski İttihatçı bu kadrolar Milli Mücadele'yi desteklemişlerdir. Ama bu Milli Mücadele'nin İttihatçı bir hareket olduğu anlamına gelmez. Nitekim Milli Mücadele'yi gerçekleştiren kadrolar, defalarca siyasetle ilişkileri olmadığını açıklamışlardır. Ayrıca Bkz.: Osman Demirbaş, "İttihat Terakki Cemiyeti ve Milli Mücadele", *Yayınlanmamış Doktora Tezi*, İstanbul Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, İstanbul, 1999, s.1 – 2., "Varçabed Ferit Paşayı Haydararutyunnerı Anadoluyu Şarjman Masin [Sadrazam Ferit Paşa'nın Anadolu Harekâtı Hakkındaki Bildirileri]", *Jamanak*, 5 Eylül (23 Ağustos) 1919, s. 3.

barış antlaşması imzalanmamıştır. Çünkü Rusya Birinci Dünya savaşı devam ederken savaştan çekilmiş ve Rusya'ya verilen bölgelerin yeniden paylaşılması gündeme gelmiştir. Bu yüzden Paris Barış Konferansı Osmanlı Devleti ile barış şartları belirlenmeden dağıtılmıştır.⁴⁰³

3.6. Sevr Barış Antlaşması'nın Hazırlık Süreci: I. Londra Konferansı (12 Şubat – 10 Nisan 1920) ve San Remo Konferansı (18 – 20 Nisan 1920)

1920 yılında İtilaf Devletleri'nin Osmanlı Devleti ile barış gerçekleştirme çabaları sürmüştür. Bu amaçla önce I. Londra Konferansı (12 Şubat – 10 Nisan 1920), ardından San Remo Konferansı (18 – 20 Nisan 1920) toplanmıştır.⁴⁰⁴ Jamanak, I. Londra Konferansı başlamadan önce Venizelos'un gazetecilerle görüşmesi olduğunu sütunlarına taşımıştır. Venizelos bu görüşmede, Yunanistan'ın problemlerinin çözümü konusunda bakış açısının değişmediğini, gelişmelere olumlu bir şekilde baktığını, askıya alınan konuların çözüme kavuşacağına, ayrıca Yunanistan'ın probleminin Türkiye'nin problemiyle beraber çözüleceğine inandığını belirtmiştir.⁴⁰⁵ I. Londra Konferansı, 12 Şubat 1920 tarihinde başlamış, ancak Venizelos'un beklentilerinin aksine bir takım görüşmeler sebebiyle gergin bir atmosfere bürünmüştür. Konferansın ilk oturumunda Fransız, İtalyan ve Japon temsilcilerinin Türklerin İstanbul'da kalmasına karar verdiklerini belirten Jamanak, bu haberin ardından Ali Rıza Paşa ve bakanların Sultanı tebrik ettiklerini bildirmiştir.⁴⁰⁶ Venizelos 16 Şubat 1920 tarihinde Büyükelçi İoannis Stavridis ile birlikte Londra'da hazır bulunmuş, İngiliz Savaş Bakanı Venizelos'a Türkiye'nin barışı reddetmesi halinde Yunanistan'ın Anadolu ve Trakya'da üstlerine düşen sorumluluğu yerine getirip getiremeyeceğini sormuştur. Venizelos ise bu soruya, kendilerine devredilen her türlü görevi yerine getirecekleri ve gerekirse barışı Türklere zorla kabul ettirecekleri cevabını vermiştir. İzmir'den önce Edirne, daha

⁴⁰³ Antony Best, J. M. Hanhimäki, Joseph A. Maiolo, Kirsten E. Schulze, *Uluslararası Siyasi Tarih 20. Yüzyıl*, Yayın Odası, İstanbul, 2006, s. 38 – 47.

⁴⁰⁴ Erdem, *Yunan Tarihçiliğinin Gözüyle ...*, s. 235.

⁴⁰⁵ "M. Venizelos Yev Turkiya [Bay Venizelos ve Türkiye]", *Jamanak*, 4 Şubat (22 Ocak) 1920, s. 3.

⁴⁰⁶ "Turkeri Bolis Bidi Mınan [Türkler İstanbul'da Kalacaklar]", *Jamanak*, 17 Şubat (4 Şubat) 1920, s. 3.

geniş anlamda, Trakya hususunda tartışmaların yapıldığı görüşmelerde, Venizelos Patrikhaneden edindiği nüfus istatistiklerini konferansa sunmuştur. Venizelos, Edirne’de 30.000 Türk ve 28.000 Rum’un yaşadığı iddiasında bulunmuştur. Lloyd George konferans esnasında İzmir’in görünürde Osmanlı Devleti’nde kalması, fakat gerçekte Yunanistan’a verilmesi gerektiğini savunmuştur. Venizelos ise Türkiye’nin olabildiğince küçültülmesi gerektiğini ifade etmiştir. Diğer taraftan Venizelos’a muhalifliğiyle tanınan General Wilson, İngiltere’nin askeri ve maddi açıdan Yunanistan’a yardımcı olmayacağını bildirerek Venizelos’un ülkesini bir yıkıma sürüklediğini bir kez daha hatırlatmıştır. I. Londra Konferansı böyle bir atmosferde sonlanmış ve konferansın akabinde İstanbul, İtilaf Devletleri tarafından işgal edilmiştir.⁴⁰⁷ Jamanak gazetesi, 24 Şubat (11 Şubat) 1920 tarihli sayısında Trakya konusunda Venizelos’un isteklerinin büyük ihtimalle kabul edileceğini, Gelibolu’nun da büyük olasılıkla Yunanistan’a verileceğini iddia etmiştir.⁴⁰⁸ Gazete ayrıca boğazlarda uluslararası bir ordu bulundurulacağını belirtmiştir.⁴⁰⁹

I. Londra Konferansının ardından Nisan 1920’de San Remo’da konferans düzenlenmiştir. Söz konusu konferansta Müttefikler Yunanistan’ın bölgeyi de ilhak etmesine yönelik halk oylamasını öngören dönemin iki yıldan beş yıla çıkarmasına, aslında İzmir’in Yunanistan’a verilmesine karar vermişlerdir. Fransa ve İtalya’nın tereddütlerine rağmen Yunan ordusunun harekâtına devam etmesi kararının yanı sıra, Doğu Trakya’nın da Yunanistan’a verilmesine hükmedilmiştir. Jamanak gazetesi, San Remo Konferansı konusunda Venizelos’un Yunan yönetimine telgraf gönderdiğini, söz konusu telgrafta Türkiye ile ilgili problemlerin hızla çözüldüğünü, yeni pürüzler çıkmayacağı kanaatinde olduğunu ve büyük ihtimalle Nisan bitmeden Atina’da bulunacağını belirttiği bilgisini okuyucularına aktarmıştır.⁴¹⁰ Gazete aynı tarihli sayısında Venizelos’a San Remo’da bulunduğu sırada suikast girişiminde

⁴⁰⁷ Çağla Tağmat, “Sevr Barış Antlaşması Sürecinde Eleftherios Venizelos: Görüşmeler, Konferanslar ve İmza”, *Avrasya İncelemeleri Dergisi*, 2016, s. 314 – 316.

⁴⁰⁸ “Gelibolun İnç Bidi Illa [Gelibolu Ne Olacak?]", *Jamanak*, 24 Şubat (11 Şubat) 1920, s. 3.

⁴⁰⁹ “Miçazgayın Panag Neğutsneru Hamar [Boğazlar İçin Uluslararası Ordu]", *Jamanak*, 24 Şubat (11 Şubat) 1920, s. 2.

⁴¹⁰ “Turkiyo Hintiri Şudov Bidi Kınnıvi [Türkiye’nin Problemi Hemen İncelenecek]", *Jamanak*, 23 Nisan (10 Nisan) 1920, s. 3.

bulunulduğunu, fakat Venizelos'un yaralanmadığını yazmıştır.⁴¹¹ Bu süre zarfında Jamanak gazetesi, Çanakkale Boğazı'nın İtilaf Devletlerinin denetimi altında ve uluslararası statüde⁴¹² olacağını belirtmiş ve artık gemilerin rahatça geçiş yapabileceği yorumunda bulunmuştur.⁴¹³ San Remo Konferansı'nda Galip Kemali Bey, İtalya Başbakanı Nitti'ye bir Türk'ün de düşüncesinin alınması gerektiğini bildiren bir mektup göndermiş, ancak Galip Kemali Bey'in bu mektubu cevapsız kalmıştır.⁴¹⁴

3.7. 1920 Yılıının İlk Yarısındaki Gelişmeler

12 Ocak 1920 tarihinde İstanbul'da açılan Son Osmanlı Meclis – i Mebusanı'nın en önemli icraatı, 28 Ocak 1920 tarihinde Misâk – ı Millî'yi kabul etmesi olmuştur. Erzurum ve Sivas Kongrelerinde alınan kararların neticesi olan Misâk – ı Millî, yurdun tam bağımsızlığını vurgulayan, ayrıca ekonomik açıdan tüm engelleri ortadan kaldırmayı amaçlayan, bir diğer ifadeyle Türklerin razı olabileceği asgari koşulların ifade edildiği altı maddelik bir bildiridir.⁴¹⁵ Jamanak gazetesi, Türk milletvekillerinin barış problemini göz önünde bulundurarak anlaşma sağlamak amacıyla Ahd – ı Millî de denilen Misâk – ı Millî'yi hazırladıklarını belirtmiştir. Gazete, Ahd – ı Millî'nin Türkiye'nin sınırlarıyla ve millî bağımsızlık konularıyla ilgili olduğunu ifade etmiştir.⁴¹⁶ Joğovurti Tsaynı gazetesi ise, Rauf ve Bekir Sami Beylerin Milli Teşkilat adı altında İstanbul hükümetiyle görüştiklerini ve bu görüşmede Osmanlı yönetiminin, millicilerden ülkenin siyasetine karışmamalarını istediğini ifade etmiştir. Gazete söz konusu görüşmede millicilerin de İstanbul hükümetinden Erzurum ve Sivas Kongreleri'nde alınan kararları kabul etmesini istedikleri bilgisini sütunlarına taşımıştır. Haberin devamında politik çevrelerin bu olayların iyi bir sonuca ulaşmayacağı kanaatini taşıdıklarını belirten Joğovurti

⁴¹¹ "M. Venizelosi Tem Mahaports San Remoyi Meç [San Remo'da Bay Venizelos'a Karşı Suikast Girişimi]", *Jamanak*, 23 Nisan (10 Nisan) 1920, s. 3.

⁴¹² "Neğutsneru Yev Bolso Hintiri Verçabes Gargatrıvadz [Boğazlar ve İstanbul Meselesi Sonunda Halledildi]", *Jamanak*, 23 Nisan (10 Nisan) 1920, s. 3.

⁴¹³ "Dardaneli Asiagan Yezerki [Çanakkale'nin Asya Yakası]", *Jamanak*, 28 Nisan (15 Nisan) 1920, s. 2.

⁴¹⁴ Tağmat, "Sevr Barış Antlaşması...", s. 316.

⁴¹⁵ Budak, *Misâk – ı Millî'den Lozan'a ...*, s. 159 – 166.

⁴¹⁶ "Nerkin Lurer [İç Haberler]", *Jamanak*, 23 Ocak (10 Ocak) 1920, s. 2.

Tsayını, millicilerin isteklerinin aşırı olduğunu ve Osmanlı Devleti'nin çıkarlarına zarar verdiğini bildirmiştir.⁴¹⁷

Misâk – 1 Millî'nin kabul edilmesi ve bunun yanı sıra millî hareketle uzlaşmaya çalışan Ali Rıza Paşa Hükümeti'nin tutumu İtilaf Devletleri'ni rahatsız etmiştir. Bu olayların akabinde İtilaf Devletleri Ali Rıza Paşa Hükümetinin istifa etmesine neden olmuş ve yerine 8 Mart 1920 tarihinde Salih Paşa Hükümeti kurulmuştur. Bunu, 16 Mart 1920 tarihinde İstanbul'un resmen işgali izlemiştir. Ancak Salih Paşa Hükümeti, İstanbul'un işgal edilmesini protesto etmiştir. Diğer yandan İtilaf Devletleri'nin Salih Paşa'dan Kuvay – 1 Millîye'ye karşı olduğunu ilan etmesini istemeleri üzerine Salih Paşa bu isteği reddetmiş ve istifa etmiştir. Bu hızlı hükümet değişikliklerinin ardından Padişah Vahdettin, Damat Ferit Paşa'yı yeniden sadrazam ilan etmiştir. Padişah Vahdettin tarafından Meclisi Mebusan ise 11 Nisan 1920 tarihinde feshedilmiştir.⁴¹⁸

İstanbul'un işgalinin ardından Osmanlı Ermeni basın organlarından Jamanak, boğazların işgal kararının akabinde savaş gemilerinin İstanbul'a giriş yaptığını ve en son beş İngiliz zırhlısının demir attığını, askerlerin Dolmabahçe'de karaya çıktıklarını ve bayraklarla karşılandıklarını ifade etmiştir. Bando eşliğinde üç bine yakın askerin yer aldığı geçidin Pera'ya ilerlediğini kaydeden Jamanak, askerlerin öğle saatlerinde tramvay yolu doğrultusunda Pera'dan Galata'ya geldiklerini ve geçidi büyük bir kalabalığın seyrettiğini bildirmiştir.⁴¹⁹

Osmanlı Devleti ile yapılacak barış antlaşması için çalışmalar sürdürülürken İstanbul'un işgali ve Meclisi – i Mebusan'ın kapatılması, 23 Nisan 1920 tarihinde Ankara'da Büyük Millet Meclisi'nin açılmasını gerekli kılmıştır. Diğer taraftan İtilaf Devletleri, Boğazlara yakın bölgelerde iç ayaklanmalar çıkarmak için bir takım

⁴¹⁷ "Millin Yev P. Turı [Millî ve Bâb – 1 Âli]", *Joğovurti Tsayını*, 27 Ocak (14 Ocak) 1920, s. 3.

⁴¹⁸ Ayşegül Demirten Yüzgeç, "Birinci Büyük Millet Meclisi'nin Yapısı ve Faaliyetleri, (1920 – 1923)", *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*, Isparta, 2006, s. 26 – 32.

⁴¹⁹ "Angliyagan Dzovayin Zinvorneru Antskı [İngiliz Deniz Askerlerinin Geçidi]", *Jamanak*, 24 Şubat (11 Şubat) 1920, s. 2.

girişimleri desteklemişlerdir.⁴²⁰ Anadolu'daki gidişatın hassas bir hal alması nedeniyle 23 Nisan 1920 tarihinde Büyük Millet Meclisinin toplandığını belirten Jamanak gazetesi, Büyük Millet Meclisi'nin resmi bir bildiri yayımlandığını ve söz konusu bildiride Milli Mücadele'nin Sultan'a ve O'nun yönetimine karşı yapılmadığı bilgisinin yer aldığını aktarmıştır. Gazete, Cuma günü Büyük Millet Meclisi'nin açılışındaki duaların Sultan için edilmesinin istendiğini belirtmiştir. Bunun yanı sıra Jamanak gazetesi Ankara'daki gazetelerin müttefiklerin barış koşullarını görüşmek için Osmanlı heyetini Paris'e davet ettiklerini yazdıklarını duyurmuştur. Osmanlı Devleti adına Tevfik Paşa başkanlığında bir heyet Paris'e gitmek için yola çıkmıştır.⁴²¹ Jamanak gazetesi başka bir sayısında "Petit Journale" gazetesinin haberine yer vermiş ve bu habere dayanarak Türkiye için hazırlanan barış metninde değişiklik olmayacağını belirtmiştir.⁴²² Jamanak gazetesi aynı sayısında "Maten" in haberine de yer vermiştir. Maten gazetesinin haberine göre İtilaf Devletleri Osmanlı Devleti'ne ticari ve askeri açıdan sert bir denetim uygulayacaklar, bunun yanı sıra Kürtlere özerklik verip, İstanbul ve boğazların uluslararası denetim altına alınmasını sağlayacaklardır. Maten ayrıca Fransa'nın güçlü bir Ermenistan istediğini, böylece Suriye ve Kilikya'da çok sayıda asker bulundurmasına gerek olmayacağını ifade etmiştir.⁴²³

Venizelos Elli gemisiyle Atina'ya gelirken zehirlenme tehlikesi atlattır. Jamanak gazetesi 8 Nisan (26 Mart) 1920 tarihli sayısında Yunan bir Yüzbaşı'nın Venizelos'u zehirlenmeye çalıştığını, lakin gemideki subayların fark etmesiyle Yunan başbakanın zehirlenmekten kurtulduğunu ifade etmiştir. Gazete yüzbaşının üzerinden 1917 yılında tahttan indirilen Kral Konstantin'e ait bir mektup ve zehir şişeleri çıktığını, böylece azmettiren kişinin Kral Konstantin olduğunu belirtmiştir.⁴²⁴ Venizelos Atina'ya ulaştığında büyük bir kalabalık tarafından bayraklar ile zeytin ve

⁴²⁰ Budak, *Misâk – ı Millî'den Lozan'a...*, s. 199.

⁴²¹ "Azkayın Nor Joğov Enküriyi Meç Mustafa Kemal İr Uğğutyunu G1 Pohe [Ankara'da Yeni Millet Meclisi, Mustafa Kemal Yönünü Değiştiriyor]", *Jamanak*, 5 Mayıs (22 Nisan) 1920, s. 3.

⁴²² "Turkiyo Taşnakırı Bidi Çıpohvi [Türkiye'nin Antlaşması Değişmeyecek]", *Jamanak*, 4 Mayıs (21 Nisan) 1920, s. 3.

⁴²³ "Turkiyo Cakadakırı [Türkiye'nin Kaderi]", *Jamanak*, 4 Mayıs (21 Nisan) 1920, s. 3.

⁴²⁴ "M. Venizelosı Tunavorelu Ports [Bay Venizelosu Zehirleme Denemesi]", *Jamanak*, 8 Nisan (26 Mart) 1920, s. 3.

defne dallarıyla karşılanmıştır. Venizelos burada halka seslenmiş ve San Remo’da Trakya, Anadolu ve Adalar probleminin çözüldüğünü ve bu süreçte Yunanistan’ın politik olgunluk gösterdiğini ifade etmiştir.⁴²⁵

3.8. 1920 Yılındaki Yunan Genel Taarruzu

İtilaf Devletleri’nin Osmanlı Devleti’ne barış şartlarını zorla kabul ettirmek amacıyla Yunan Ordusu’nu taarruza geçirdiklerini bildiren Joğovurti Tsaynı, Paris’ten kendilerine ulaşan 25 Haziran 1920 tarihli telgrafta Lloyd George’un meclisteki konuşmasında “Millici”lerle⁴²⁶ mücadelede Yunanistan’a İngiltere ve Fransa’nın yardım edeceğini ifade ettiği bilgisini okuyucularına sunmuştur.⁴²⁷ Joğovurti Tsaynı aynı zamanda İstanbul Yunan Yüksek Komiserliği’nin, Anadolu’daki Yunan Ordusu Başkomutanı Paraskevopulos imzasıyla 23 Haziran tarihinde yayımladığı resmi bildiriye yer vermiştir. Bildiride 22 Haziran günü taarruzun başladığı, Salihli, Akhisar ve Alaşehir’in işgal edildiği bildirilmekteydi. Yunan ordusunun Anadolu’da kuzey yönüne doğru ilerlendiği aktarılmış, Türk ordusunun geri çekildiği, ayrıca esirler ve savaş toplarının ele geçirildiği ifade edilmiştir.⁴²⁸

Yunan güçleri 30 Haziran 1920 tarihinde Balıkesir’e ulaşmış, 2 Temmuz günü ise Kremasti (Mustafa Kemal Paşa) ve Karacabey’i işgal etmişlerdir. Bunun akabinde 61. ve 56. Türk Tümenleri Ulubat köprüsünü yıkarak Bursa’ya geri çekilmişlerdir. Türk birliklerini izleyen Yunan ordusu Bursa’ya girmiş ve Dimbos – Aksu kesimine doğru ilerlemiştir. Bunun neticesinde Türk güçleri Eskişehir’e çekilmek zorunda kalmışlardır. Bu süreçte İngiltere, 25 Haziran 1920 tarihinde Mudanya’ya, 2 Temmuz 1920’de ise Bandırma’ya birer birlik çıkarmıştır.⁴²⁹ Salihli yönünden doğuya doğru ilerleyen iki Yunan tümeni, 24 Haziranda Alaşehir’e

⁴²⁵ “M. Venizelos Atenki Meç Hantavar Intunelutyun [Bay Venizelos’a Atina’da Coşkulu Karşılama]”, *Jamanak*, 4 Mayıs (21 Nisan) 1920, s. 3.

⁴²⁶ Osmanlı Ermeni basını “Milliciler” ifadesiyle Müdafaa – i Hukukçuları kast etmektedir.

⁴²⁷ “Ankliya Yev Hunasdan Miasin Bidi Kordzen Millicinerun Tem [İngiltere ve Yunanistan Millicilere Karşı Birlikte Hareket Edecekler]”, *Joğovurti Tsaynı*, 27 Haziran (14 Haziran) 1920, s. 3.

⁴²⁸ “Taşnakırı Isgısav Kordzatrivil [Antlaşma Uygulanmaya Başlandı]”, *Joğovurti Tsaynı*, 27 Haziran (14 Haziran) 1920, s. 3.

⁴²⁹ Erdem, *Yunan Tarihçiliğinin Gözüyle ...*, s. 242.

girmiştir. Bu süre zarfında Yunan ordusunun altmış kilometre ilerlediğini kaydeden Joğovurti Tsaynı, Türk ordusundan alınan esir sayısını on bin olarak vermiştir.⁴³⁰ 14 Temmuz (1 Temmuz) 1920 tarihli haberinde Yunan ordusunun Avrupalı ordular gibi sistemli bir planla büyük başarılar elde ettiğini belirten Joğovurti Tsaynı, Türklerin beş yıllık savaş döneminde güçlerini kaybettiklerini, bunda Türkiye'nin Almanya'nın safında savaşa girmesinin etkisinin olduğunu kaydetmiştir. Yunan ordusunun ilk fırsatta Uşak'ı işgal ederek bu bölgeden "Millici"lerin üzerine taarruz etmeyi amaçladığını ifade eden Joğovurti Tsaynı, bunun akabinde Yunan ordusunun sağ koldan değil sol koldan yayılacağını, Marmara'nın birkaç noktasına güçlerini çıkardığını ve Bursa'yı işgal ettiğini bildirmiştir.⁴³¹ Gazete aynı sayısında Yunan ordusunun Bursa'yı işgal etmesi sebebiyle gösteriler yapıldığına işaret etmiştir.⁴³² Bu süreçte Yunan Tahidromos gazetesinin haberine dayanarak Joğovurti Tsaynı, Mustafa Kemal Paşa'nın görüşmede bulunmaları için on altı kişilik bir heyeti Yunan karargâhına gönderdiğini bildirdiğini iddia etmiştir. Joğovurti Tsaynı haberin devamında İzmir'den ulaşan bir telgrafta Mustafa Kemal'in Eskişehir ve Bilecik'i güçlendirmek için çalıştığı ve taarruza hazırlandığı bilgisinin yer aldığını okuyucularına aktarmıştır.⁴³³ İlerlemesini sürdüren Yunan ordusu 29 Ağustos'ta Uşak'ı ele geçirmiş ve Dumlupınar istikametinde ilerlemiştir. Bunun yanı sıra Aydın'dan ilerleyen bir Yunan kolu da Nazilli'ye ulaşmıştır.⁴³⁴

Yunan ordusu Anadolu'daki ilerleyişinin yanı sıra Trakya bölgesinde de işgaller gerçekleştirmiştir. Serez ve İskeçe Tümenlerinden oluşan Yunan Trakya ordusu, Trakya'ya doğru ilerlemeye başlamıştır. Jamanak gazetesi bu durumdan memnun olmayan Trakya halkının protesto ve mitingler düzenlediklerini, fakat başarılı olamadıklarını aktarmıştır. Gazete ayrıca Karaağaç istasyonunda bir komitecinin üstünden Sofya yönetimi ve Trakya'daki "Millicilerin" hemfikir

⁴³⁰ "Hellenleri 60 Kilometr Araçatsadz [Yunnanlar 60 Kilometre İlerlemiş Durumdalar]", *Joğovurti Tsaynı*, 30 Haziran (17 Haziran) 1920, s. 3.

⁴³¹ "Hellenagan Arşavank Tsah Tevı Havanapar Bidi Daradzvi [Yunan Taarruzu Büyük İhtimalle Sol Koldan Yayılacak]", *Joğovurti Tsaynı*, 14 Temmuz (1 Temmuz) 1920, s. 1.

⁴³² "Manr Lurer [Kısa Haberler]", *Joğovurti Tsaynı*, 14 Temmuz (1 Temmuz) 1920, s. 3.

⁴³³ "Mustafa Kemal Gı Panaktsi Hellennerun Hed [Mustafa Kemal Yunanlarla Görüşmekte]", *Joğovurti Tsaynı*, 4 Ağustos (22 Temmuz) 1920, s. 3.

⁴³⁴ Erdem, *Yunan Tarihçiliğinin Gözüyle ...*, s. 242 – 243.

olunduklarına dair kâğıtlar çıktığını ifade etmiştir.⁴³⁵ Bu süreç içerisinde Cafer Tayyar ve Bulgaristan arasında gizli görüşmeler yapıldığı iddiasında bulunan Joğovurti Tsayını, Atina'dan gelen telgrafta Yunan basınının da Yunanistan'ın Bulgaristan'la uzlaşmak için her türlü fedakârlığı yapmaya hazır olduğu bilgisinin yer aldığını ifade etmiştir.⁴³⁶ Mayıs 1920'de Batı Trakya'da Meriç'e kadar ilerleyen Yunan ordusu, Temmuz 1920'de ise Doğu Trakya'yı işgal etmiştir.⁴³⁷ Doğu Trakya'nın işgal sürecinde Kral Aleksandros Tekirdağ'dan Dedeağaç'a gelmiş ve ifade edildiğine göre burada halk Kralı coşkulu bir şekilde karşılamıştır. Joğovurti Tsayını – Jamanak gazetesi, burada Yunan Kral'ına karşı suikast girişiminde bulunulduğunu sütunlarına taşımıştır. Dedeağaç – Bedikli demiryolu üzerinde patlayıcı maddeyle krala suikast girişiminde bulunulduğunu ve bu suikastı gerçekleştirenlerin Bulgar komiteciler olabileceğini iddia etmiştir.⁴³⁸ Gazete aynı sayısında Edirne'deki büyük caddelerden birisinin adının Venizelos Caddesi olarak değiştirileceği bilgisini okuyucularına sunmuştur.⁴³⁹

3.9. Sevr Barış Antlaşması

Daha önce de belirtildiği üzere Sevr Barış Antlaşması'nın şartlarının görüşüldüğü San Remo Konferansı'nda Osmanlı Devleti'nin fikri alınmamış, kararlaştırılan barış şartları 11 Mayıs 1920 tarihinde Paris'e ulaşan Tevfik Paşa başkanlığındaki Osmanlı Heyetine iletilmiştir. İtilaf Devletleri, barış şartlarını kabul ettirebilmek amacıyla daha önce de aktarıldığı üzere Yunan ordusunu taarruza geçirmişlerdir. İtilaf Devletleri bunun yanı sıra Osmanlı Devleti'nin antlaşmayı imzalamaması ve Anadolu'da otoriteyi sağlayamaması durumunda, Türklerin İstanbul'dan çıkartılacağı tehdidinde bulunmuşlardır. İtilaf Devletleri'nin baskıcı tutumları etkisini göstermiş, bunun akabinde 20 Temmuz günü kabinede ve

⁴³⁵ “Hunasdan Yev Trakya Bulgarnerun Yev Turkerun Poğokneri [Yunanistan ve Trakya'da Bulgarların ve Türklerin Şikâyetleri]”, *Jamanak*, 4 Mayıs (21 Nisan) 1920, s. 3.

⁴³⁶ “Nerkin Lurer [İç Haberler]”, *Joğovurti Tsayını*, 14 Temmuz (1 Temmuz) 1920, s. 2.

⁴³⁷ “Hellenleri Bidi Mınan İrents Kravadz Değerun Meç [Yunanlar İşgal Ettikleri Yerlerde Kalacaklar]”, *Jamanak – Joğovurti Tsayını*, 7 Ağustos (25 Temmuz) 1920, s. 1.

⁴³⁸ “Mahaports Hunasdani Takavorin Tem [Yunanistan Kralı'na Suikast Girişimi]”, *Joğovurti Tsayını – Jamanak*, 4 Ağustos (22 Temmuz) 1920, s. 3.

⁴³⁹ “Nerkin Lurer [İç Haberler]”, *Joğovurti Tsayını – Jamanak*, 4 Ağustos (22 Temmuz) 1920, s. 2.

Padişah'ın aile meclisinde barış şartlarının kabul edilmesine karar verilmiştir. Padişahın iradesiyle 22 Temmuz'da Yıldız Sarayı'nda Saltanat Şurası toplanmış ve Sevr Barış Antlaşması'nın imzalanmasına karar verilmiştir.⁴⁴⁰ Bu süreçte Joğovurti Tsaynı – Jamanak gazetesi, İngiltere'deki politik çevrelerin Yunan ordusunun sert tutumunun Türkler üzerinde büyük etki yarattığı kanaatinde olduklarını okuyucularına aktarmıştır. Gazete ayrıca Daily Mail gazetesinin haberine yer vermiş ve Türklerin antlaşmayı imzalayarak en iyisini yapacağını belirtmiştir.⁴⁴¹

Sevr Barış Antlaşması, 10 Ağustos 1920 tarihinde Paris'in bir banliyösü olan Sevr'de, Maarif Nazırı Bağdatlı Hadi Paşa, Şurayı Devlet Başkanı Rıza Tevfik ve Bern elçisi Reşat Halis Bey'den oluşan Osmanlı heyeti tarafından imzalanmıştır.⁴⁴² Bu konuda Paris'ten gelen 11 Ağustos 1920 tarihli bir telgrafa yer veren Joğovurti Tsaynı – Jamanak, Alexandre Millerand'ın başkanlığında başlayan imza töreninin yarım saat sürdüğünü ve saat dörtte törenin sona erdiğini bildirmiştir. Gazete antlaşmayı ilk olarak Hadi Paşa'nın imzalandığını, ardından İngiliz, İtalyan ve Yunan temsilcilerinin imzaladıklarını aktarmıştır. Gazete bunun yanı sıra Fransız basınının bu olayın büyük bir önem taşıdığı kanaatinde olduğunu ifade ederek, Le Temps gazetesinin haberine yer vermiştir. Joğovurti Tsaynı, Le Temps gazetesinin Türk probleminin çözüldüğü kanaatini taşıdığını, İtilaf Devletleri'nin Türkiye'ye kolaylıklar sunacağını ve özen göstereceğini iddia ettiğini kaydetmiştir.⁴⁴³ Gazete, başka bir sayısında ise Sevr Barış Antlaşmasını Ermenistan adına Avedis Aharonyan'ın imzaladığını okuyucularına aktarmıştır.⁴⁴⁴

433 maddeden oluşan Sevr Barış Antlaşması'na göre Osmanlı Devleti, İstanbul ile Anadolu'nun sadece Ankara ve Kastamonu vilayetlerini kapsayacaktı.

⁴⁴⁰ Erdem, *Yunan Tarihçiliğinin Gözüyle ...*, s. 238.

⁴⁴¹ “Turkeri Lav Ginen Yete Isdorakren Gıse Angliyagan Tert Mı [Bir İngiliz Gazetesi Türklerin Antlaşmayı İmzalayarak İyi Yaptıklarını Belirtmekte]”, *Joğovurti Tsaynı – Jamanak*, 1 Ağustos (19 Temmuz) 1920, s. 3.

⁴⁴² Erim, *Devletlerarası Hukuku...*, s. 525.

⁴⁴³ “Turk Taşnakırı İnçbes Isdorakrivetsav Yevropayı Terterun Gardzıkı [Türk Antlaşması Nasıl İmzalandı? Avrupa Gazetelerinin Düşünceleri]”, *Joğovurti Tsaynı – Jamanak*, 13 Ağustos (31 Temmuz) 1920, s. 3.

⁴⁴⁴ “Miyatsyal Hayasdani Anunov Baron Aharonyan Isdorakrets Trkagan Taşnagiri [Birleşik Ermenistan Adına Türk Antlaşmasını Bay Aharonyan İmzaladı]”, *Joğovurti Tsaynı – Jamanak*, 13 Ağustos (31 Temmuz) 1920, s. 3.

Boğazlar savaş ve barış halinde bütün devletlerin ticaret ve savaş gemilerine açık olacaktı. Bunun yanı sıra Ege Bölgesinin büyük bir kısmı, Ege Adaları ve Doğu Trakya Yunanistan'a verilecekti.⁴⁴⁵ Osmanlı Ermeni basın organlarından Jamanak antlaşmayla ilgili olarak Maten gazetesinin haberine yer vermiş ve İtilaf Devletleri'nin Osmanlı Devleti'ne ticari ve askeri açıdan sert bir denetim uygulayacaklarını, bunun yanı sıra Kürtlere özerklik verip, İstanbul ve boğazların uluslararası denetim altına alınmasını sağlayacaklarını belirtmiştir. Jamanak, Maten'e dayandırarak ayrıca Fransa'nın güçlü bir Ermenistan istediğini, böylece Suriye ve Kilikya'da çok sayıda asker bulundurmasına gerek kalmayacağını aktarmıştır.⁴⁴⁶ Joğovurti Tsaynı – Jamanak gazetesi, Antlaşmanın ardından Türk basınının büyük bir kısmının antlaşmayla ilgi haberleri yas işareti olarak siyah çerçeve içinde verdiklerini ifade etmiştir.⁴⁴⁷

Joğovurti Tsaynı – Jamanak, Sevr Barış Antlaşması'yla ilgili düşüncelerini "Suki Or [Matem Günü]" başlığıyla okuyucularına aktarmıştır. Günün, Türkiye için matem günü olduğunu belirten gazete, İstanbul'da büyük bir üzüntü yaşandığını, bu nedenden dolayı dükkânlarının çoğunun kapandığını ve siyah bayraklar asıldığını ifade etmiştir. Gazete komşularının bu duruma saygı duymak istediklerini ve yaralayıcı sözler sarf etmek istemediklerini bildirmiştir. 1915 yılında yaşanan tatsız olayların kendileri için matem dönemi olduğunu belirten Joğovurti Tsaynı – Jamanak, bu olayların akabinde siyah bayrakları kalplerinin derinliklerinde sakladıklarını, bu hüznün yüzlerine yansımaması için sahte gülümsemeyle acılarını gizlediklerini ve bu hüznü sonsuza dek taşıyacaklarını ifade etmiştir. Türkler içinde yaşadıkları sıkıntılara üzülenlerin de olabileceğini aktaran gazete, bu dönemde sadece Ahmet Rıza'nın eleştiride bulunduğunu vurgulamıştır. Gazete, bu yüzden antlaşmanın ardından Türklerin yaşadıkları üzüntü hakkında acıklı yorum yapamayacaklarını belirtmiştir.⁴⁴⁸

⁴⁴⁵ Erdem, *Yunan Tarihçiliğinin Gözüyle ...*, s. 239.

⁴⁴⁶ "Turkiyo Cakadakiri [Türkiye'nin Kaderi]", *Jamanak*, 4 Mayıs (21 Nisan) 1920, s. 3.

⁴⁴⁷ "Turkiyo Haşdutyân Taşnakrin İsdorakrutyunı [Türk Barış Antlaşmasının İmzalanması]", *Joğovurti Tsaynı – Jamanak*, 13 Ağustos (31 Temmuz) 1920, s. 2.

⁴⁴⁸ "Suki Or [Matem Günü]", *Joğovurti Tsaynı – Jamanak*, 13 Ağustos (31 Temmuz) 1920, s. 2.

Joğovurti Tsaynı – Jamanak, Mısır Çarşısı’ndakiler başta olmak üzere çok sayıda dükkânın kapalı olduğunu, siyah bayraklar asıldığını ya da bayrakların yarıya indirildiğini, bütün camilerde dualar okunduğunu, sinema ve tiyatro gösterilerinin iptal edildiğini, ayrıca tren ve gemilerin beş dakika ara verdiklerini ifade etmiştir.⁴⁴⁹ Gazete aynı sayısında Antlaşmanın akabinde İstanbul’da matem yaşanırken, Yunanistan’da sevinç gösterileri yapıldığı bilgisini vermiştir. Yunanistan’da caddelerin bayraklarla donatıldığını belirten Joğovurti Tsaynı – Jamanak, Yunanistan’daki gösterilerin Venizelos’un Yunanistan’a dönüşüne denk getirileceğini aktarmıştır.⁴⁵⁰ Gazete başka bir sayısında askeri geçit gerçekleştirildiğini, bunun yanı sıra kalabalığın “Yaşasın Venizelos, Yaşasın Yunan Ordusu, Yaşasın İngiltere, Yaşasın Fransa” nidalarıyla tezahüratlarda bulunduğunu belirtmiştir. Gazete bunun yanı sıra Yunanistan’da bütün kurum ve kuruluşların kapandığını, akşam saatlerinde top atışları yapıldığını bildirmiştir.⁴⁵¹

3.10. Yunanistan’da Gerçekleşen Kasım 1920 Seçimleri ve Venizelos’un İktidarı Kaybetmesi

Sevr Antlaşması’nın imzalanmasının ardından Paris’ten Yunanistan’a dönmeye hazırlanan Venizelos’a Lyon Garı’nda iki kişi suikast girişiminde bulunmuştur. Joğovurti Tsaynı – Jamanak gazetesinin 11 Ağustos (4 Ağustos) 1920 tarihli haberinde Venizelos’a iki kurşun sıkıldığı, kurşunlardan birinin isabet ettiği, diğer kurşunun ise kolunu sıyrıp geçtiği bilgisi yer almıştır. Haberin devamında doktor kontrolüne alınan Venizelos’un sağlık durumunun iyi olduğu bilgisi okuyuculara sunulmuştur.⁴⁵² Diğer bir sayısında suikastçıların olaydan hemen sonra tutuklandıklarını bildiren Joğovurti Tsaynı – Jamanak, suikastçıların kimliklerinin belli olduğunu, bu kişilerin Yüzbaşı Yorgos Kiryakis ve Apostolos Çerepis

⁴⁴⁹ “Turkin Suki [Türk’ün Matem]”, *Joğovurti Tsaynı – Jamanak*, 13 Ağustos (31 Temmuz) 1920, s. 3.

⁴⁵⁰ “Haşdutyan Ginkumin Artiv Atenk Gı Tiroşazartıvi [Barış Antlaşması Dolayısıyla Atina Bayraklarla Süsleniyor]”, *Joğovurti Tsaynı – Jamanak*, 13 Ağustos (31 Temmuz) 1920, s. 3.

⁴⁵¹ “Tırkağan Taşnakirin İsdoragman Artiv Atenk Tsındzutyayn Meç [Türk Antlaşmasının İmzalanması Dolayısıyla Atina Neşe İçinde]”, *Joğovurti Tsaynı – Jamanak*, 11 Ağustos (4 Ağustos) 1920, s. 3.

⁴⁵² “Mahaports Venizelosi Tem [Venizelos’a Karşı Suikast Girişimi]”, *Joğovurti Tsaynı – Jamanak*, 11 Ağustos (4 Ağustos) 1920, s. 3.

olduklarını belirtmiştir. Suikastçılardan Kiryakis'in disiplinsizlik nedeniyle askeri okuldan atıldığını, Çerepis'in ise eskiden beri Antivenizelist olduğunu ve Kral Konstantin'in tahttan indirilmesinin ardından Girit'e sürgün gittiğini, cezasının bitmesinin ardından Atina'ya döndüğünde Venizelos'a ve hükümete hakaret ettiği gerekçesiyle tekrar sürgün edildiğini ama bu cezasının da affedildiğini aktarmıştır.⁴⁵³ Suikast haberinin duyulmasının ardından İstanbul'daki Rum Ortodoks kiliselerinde, Venizelos'un suikasttan sağ kurtulması nedeniyle şükür duası yapılmıştır.⁴⁵⁴

Venizelos suikastın ardından Eylül 1920'de Yunanistan'a dönmüştür. Joğovurti Tsaynı – Jamanak, Venizelos'un dönüşünün ardından, meclis başkanı Sofulis'in halka seslendiğini ve nutkunun sonunda Venizelos'un vatanına layık bir insan ve kurtarıcı olduğunu bildirdiğini ifade etmiştir. Sofulis'in ardından Venizelos söz almıştır. 1915 Mart ayından itibaren yaşanan politik olaylarla ilgili yorumda bulunan Venizelos, Kral Konstantin'in tahtta olması halinde Yunanistan'ın büyük felaketlere maruz kalacağını ifade etmiştir. Bu haber vesilesiyle Yunanistan'da seçimler gerçekleştirileceği Osmanlı Ermeni basınının gündemine taşınmıştır. Gazete haberin devamında Venizelos'un, Yunan halkının vereceği oyla politikasına inandığını göstereceği yorumunda bulunduğunu ve bu sözlerinin alkışlandığını aktarmıştır.⁴⁵⁵

Bu süre zarfında sarayda beslediği maymunun Kral Aleksandros'un elini ısırması, Venizelos için sonun başladığının habercisi olmuştur. Joğovurti Tsaynı – Jamanak, Kralın durumunun endişe yarattığını, maymunun ısırıldığı bölgeden mikrobun yayılmaya başladığını, ayrıca ateşinin ve ağrılarının arttığını kaydetmiştir.⁴⁵⁶ Kralın sağlık durumuyla ilgili haberler Osmanlı Ermeni basınında sıkça yer almıştır. Öyle ki gazete Yunanistan kralının zehirlendiğinden

⁴⁵³ “Venizelosi Tem Yeğadz Mahaportsin Artiv Medz Huzum Atenki Meç [Venizelos'a Yapılan Suikasttan Dolayı Atina'da Büyük Üzüntü]”, *Joğovurti Tsaynı – Jamanak*, 15 Ağustos (2 Ağustos) 1920, s. 3.

⁴⁵⁴ “Ağotk Venizelosi Hamar [Venizelos İçin Dual]”, *Joğovurti Tsaynı – Jamanak*, 15 Ağustos (2 Ağustos) 1920, s. 3.

⁴⁵⁵ “Hellen Varçabedin Ampasdanutyunu Konstantini Tem [Yunan Başbakanın Konstantin'e Karşı Suçlamaları]”, *Joğovurti Tsaynı – Jamanak*, 29 Ağustos (11 Eylül) 1920, s. 3.

⁴⁵⁶ “Takavorin Vicagı Dzanır E [Kral'ın Durumu Ağır]”, *Joğovurti Tsaynı – Jamanak*, 10 Ekim (27 Eylül) 1920, s. 3.

korkulduğunu, Paris'ten Atina'ya ulaşan Profesör Vidal'in ve diğer Yunan Profesörlerinin, Kralın durumunun kritik olduğunu bildirdiklerini aktarmıştır.⁴⁵⁷

Kralın hastalığının ardından, yakın çevresine göre yaşanan olayların tedirginliğiyle Venizelos on yaş daha yaşlanmıştır.⁴⁵⁸ Joğovurti Tsayını – Jamanak, başka bir sayısında tahttan indirilen Kral Konstantin'in taraftarlarının, bir diğer ifadeyle Venizelos karşıtlarının bütün dikkatlerini seçim meselesine yoğunlaştırdıklarını bildirmiştir. Bir Antivenizelist olan Andonis Kartalis'in Almanya'ya kızını görmeye gittiğini, ancak amacının Almanya'daki İttihatçılarla uzlaşmak olduğunu belirtmiştir. Joğovurti Tsayını – Jamanak, İttihatçıların merkezinin Berlin olduğuna ve Talat Paşa'nın da orada bulunduğuna değinerek, Kartalis'in amacının seçimlerde Yunanistan topraklarındaki Türk vatandaşlarının desteğini almak olduğunu iddia etmiştir.⁴⁵⁹ Bunun yanı sıra Gunaris ve diğer Antivenizelist liderler, seçimleri kazandıktan sonra Kral Konstantin'i tekrar tahta çıkarmak istemektedirler. Joğovurti Tsayını – Jamanak, Venizelos'un, Kral Aleksandros'un vefatının Yunanistan için büyük bir kayıp olacağını belirttiğini, seçim hususuna da değinerek seçim sonuçlarının Konstantin'in davasını kaybettiğini göstereceğini iddia ettiğini kaydetmiştir.⁴⁶⁰ Venizelos'un bu açıklamasından kısa bir süre sonra durumu ağırlaşan Kral Aleksandros, hastalıkla bir ay kadar süren mücadelesinin ardından, 25 Ekim (12 Ekim) 1920 tarihinde hayata veda etmiştir.⁴⁶¹

Kralın vefatı Venizelos'u zor durumda bırakmış, tahta kimin çıkacağı Yunanistan'da gündemi meşgul eden önemli bir konu olmuştur. İtalyan basınının bu konudaki görüşlerine yer veren Joğovurti Tsayını – Jamanak, kısa bir süre için kral naipliğine Pavlos Kunduriotis'in getirileceğini, ayrıca vefat eden Kral

⁴⁵⁷ “Hunasdani Takavorin Vicagı [Yunan Kralı'nın Durumu]”, *Joğovurti Tsayını – Jamanak*, 17 Ekim (4 Ekim) 1920, s. 3.

⁴⁵⁸ “Hunasdani Takavorin Vicagı [Yunan Kralı'nın Durumu]”, *Joğovurti Tsayını – Jamanak*, 21 Ekim (8 Ekim) 1920, s. 3.

⁴⁵⁹ “Ator Şahelu Hamar İrents Tahıçnerun Hed Gı Miyanan [Sandalye Kazanmak İçin Cellatlarıyla Birleşiyorlar]”, *Joğovurti Tsayını – Jamanak*, 24 Ekim (11 Ekim) 1920, s. 3.

⁴⁶⁰ “M. Venizelosin Haydararutyunnerı [Bay Venizelos'un İfadeleri]”, *Joğovurti Tsayını – Jamanak*, 26 Ekim (13 Ekim) 1920, s. 3.

⁴⁶¹ “Hunasdani Aleksandros Takavorı [Yunanistan Kralı Aleksandros]”, *Joğovurti Tsayını – Jamanak*, 14 Ekim (27 Ekim) 1920, s. 3.

Aleksandros'un İtilaf Devletleri safında yer aldığını kaydetmiştir. Bununla ilgili olarak İtalyan basınının Kral Konstantin veya Prens Georgios tahta geçerse gidişatın değişeceği yorumunda bulunduğunu aktarmıştır.⁴⁶² Seçim sürecinde Antivenizelistlerin Atina'daki mitinglerine yer veren Joğovurti Tsayını – Jamanak, konuşmacıların, özellikle de Gunaris'in, Konstantin'in yeniden tahta çıkması gerektiğini ısrarla vurguladığını ifade etmiştir. On beş bin kişinin katıldığı bu mitinglerden birinde Rallis, Gunaris ve Stratos, Venizelos'u diktatör olarak ilan etmişlerdir.⁴⁶³ Bu süre zarfında Venizelos'un da Halkis'de seçim mitingi olmuştur. Burada büyük bir coşkuyla karşılandığını bildiren Joğovurti Tsayını – Jamanak, Venizelos'un muhaliflerle ilgili olarak acınacak durumda oldukları yorumunda bulunduğunu, bu kişilerin Almanyanın safında yer alarak yanlış yaptıklarını anlasalar da devlete ihanet etmeye devam ettiklerini ifade ettiğini sütunlarına taşımıştır.⁴⁶⁴

Seçimler, 14 Kasım (1 Kasım) 1920 tarihinde gerçekleşmiş, seçim sonuçlarına dair bilgiler Joğovurti Tsayını – Jamanak gazetesinin 16 Kasım (3 Kasım) 1920 tarihli sayısında yer almışlardır. Gazeteye göre Patras ve Atina'daki oyların neredeyse tümünü Venizelos'un Liberal Partisi almıştır. Gazetede Venizelos'un zaferini koruduğu belirtilmiş, 368 milletvekilinin 298'ini Venizelos'un partisinin aldığı, ayrıca bu haberin İstanbul'da büyük bir mutluluk yarattığı ifade edilmiştir.⁴⁶⁵ Ancak ne yazık ki bu mutluluk çok kısa sürmüştü, çünkü seçimleri muhalefet kazanmıştır.⁴⁶⁶ Venizelistler 369 sandalyenin ancak 118'ini alırken, Antivenizelistler 251'ini elde etmişlerdir. Bu durum Venizelistleri olduğu kadar Antivenizelistleri de şaşkırtmıştır. Venizelos'un seçimi kaybettiğine dair haberlerin İstanbul'a ulaşmasıyla buradaki Rumların büyük şaşkınlık ve üzüntü yaşadıklarını aktaran Joğovurti Tsayını – Jamanak, İstanbul Rumlarının büyük çoğunluğunun Yunan elçiliğine ve

⁴⁶² "Hunasdani Kahun Hintiri [Yunanistan'da Taht Meselesi]", *Joğovurti Tsayını – Jamanak*, 2 Kasım (20 Ekim) 1920, s. 3.

⁴⁶³ "İndragan Baykarı Hunasdani Meç [Yunanistan'da Seçim Mücadelesi]", *Joğovurti Tsayını – Jamanak*, 12 Kasım (30 Ekim) 1920, s. 3.

⁴⁶⁴ "Venizelosi İndragan Carı Halkisi Meç [Venizelos'un Halkis'teki Seçim Konuşması]", *Joğovurti Tsayını – Jamanak*, 14 Kasım (1 Kasım) 1920, s. 3.

⁴⁶⁵ "Verçin Lurer [Son Haberler]", *Joğovurti Tsayını – Jamanak*, 16 Kasım (3 Kasım) 1920, s. 3.

⁴⁶⁶ "Hellen Yerespohanagan İndrutyunnerı Venizelosi Bardutyunı [Yunan Milletvekili Seçimleri Venizelos'un Yenilgisi]", *Joğovurti Tsayını – Jamanak*, 17 Kasım (4 Kasım) 1920, s. 3.

konsolosluğuna gelerek bu kötü haberin doğruluğunu teyit ettiklerini ifade etmiştir. Seçim sonuçları, 1912 ve 1915 seçimlerine kıyasla bölgelerdeki oy dağılımının kökten değiştiiğini ortaya koymuştur. Liberaller Trakya seçim bölgeleri olan Edirne, Meriç, Gelibolu, Tekirdağ, Rodop, ve Kırklareli'nde, bunun yanı sıra Yanya, Preveze, Midilli, Sakız ve Girit'te çoğunluğu elde edebilmişlerdir. Söz konusu bölgeler 1912 – 1913 veya 1917 yılından itibaren Yunanistan'a katılan bölgelerdir.⁴⁶⁷

Seçim sonuçlarının açıklanmasının ardından Venizelos, hem başbakanlıktan hem de parti liderliğinden ayrılarak Yunanistan'ı terk etmiştir.⁴⁶⁸ Orient News gazetesinin haberine dayandırarak Joğovurti Tsaynı – Jamanak, inanılmaz olanın gerçekleştiğini, Liberal Parti'nin seçim yenilgisi aldığını, seçim yenilgisinden sonra Venizelos'un Yunanistan'dan ayrıldığını ifade etmiştir. Venizelos'un iyi bir politikacı olduğunu bildiren gazete, Venizelos'un vaatlerinin aşırı bulunduğunu aktarmıştır.⁴⁶⁹ Gazete aynı sayısında Paris'ten gelen haberlere de yer vermiş ve Fransız basınının Venizelos'un kaybetmesinde sürdürdüğu politikaların ve partililerinin yanlış yönlendirmelerinin etkili olduğu kanaatini taşıdığını belirtmiştir.⁴⁷⁰

Yunanistan'da Kasım 1920'de gerçekleştirilen seçimlerle ilgili olarak yazı kaleme alan Joğovurti Tsaynı – Jamanak gazetesi, dünyanın gözünü Yunanistan'a çevirdiğini, özellikle medeni, özgürlükçü ve “galip milletlerin” Yunanistan'da meydana gelen gelişmeleri yakından takip ettiklerini kaydetmiştir. Yunanistan'daki gidişatın diğer politik problemleri, hatta Türk problemini geride bıraktığını belirten Joğovurti Tsaynı – Jamanak, her devletin doğal olarak çıkarlarını gözettiğini ve bu nedenle Yunanistan'daki olayları yakından takip ettiklerini, neredeyse bütün Avrupa ve müttefikleri ile Doğu'daki bütün Hristiyanlığın Venizelos'u, Yunan İdeali'ni [Megali İdea] gerçekleştiren kişi olarak gördüklerini okuyucularına aktarmıştır.

⁴⁶⁷ Erdem, *Yunan Tarihçiliğinin Gözüyle...*, s. 283.

⁴⁶⁸ Erdem, *Yunan Tarihçiliğinin Gözüyle...*, s. 285.

⁴⁶⁹ “Menk Guzenk Venizelosi Gadaradz Kordzı Sagayn Voç Zinkı [Biz Venielos'un İcraatlerini İstiyoruz Ama Kendisini Değil]”, *Joğovurti Tsaynı – Jamanak*, 18 Kasım (5 Kasım) 1920, s. 3.

⁴⁷⁰ “M. Venizelosi Tsahohutyanyan Badcarnerı [Venizelos'un Başarısızlığının Nedenleri]”, *Joğovurti Tsaynı – Jamanak*, 18 Kasım (5 Kasım) 1920, s. 3.

Gazete Kral Konstantin'in savaş döneminde Yunanistan'ı harabeye çevirdiğini, neredeyse Yunanistan'ı Balkan Savaşında kazandığı zaferi kaybetme tehlikesinde bıraktığını hatırlatmıştır. Ayrıca Konstantin'in Yunanistan'ı ekonomik olarak zor durumda ve birçok Helen'i yabancı devletlerin hâkimiyeti altında kalma riskinde bıraktığını iddia etmiştir. Kral Konstantin'in gitmesiyle ve Venizelos'un zaferiyle Yunanistan'ın kısa sürede büyük bir devlet olduğunu vurgulamıştır. Venizelos'un büyük ve eşsiz bir diplomat olarak Yunanistan'ın çıkarlarını korumayı ve milletinin ideallerini gerçekleştirmeyi başardığını aktaran Joğovurti Tsaynı – Jamanak, Yunan halkının bu eşsiz diplomatın değerini bilmediğini ifade etmiştir. Gunaris, Skulidis ve Rallis gibi Kral Konstantin taraftarı kişilerin Venizelos'u toplum nezdinde lekelediklerini, ayrıca görevinden uzaklaştırmak için milyonlar harcadıklarını ve bu hamlelerinde başarılı olduklarını aktarmıştır. Venizelos'un son gününe kadar görevinde kaldığını vurgulayan gazete, yeni hükümetin nasıl bir politika izleyeceğinin merak konusu olduğunu sütunlarına taşımıştır.⁴⁷¹

Seçimlerin ardından Venizelos, gazeteler aracılığıyla her türlü politik işlerden el çektiğini ifade etmiştir.⁴⁷² Yeni seçilen hükümet Kral Naibi Pavlos Kunduriotis'in huzurunda yemin ederken, Rallis hem Başbakanlık hem de Dışişleri Bakanlığı görevine getirilmiştir. Bunun yanı sıra Kalogeropoulos Ekonomi Bakanlığı, Mavromihalis Tarım Bakanlığı, Gunaris Harbiye Bakanlığı, Zaimis ise Eğitim Bakanlığı görevlerini üstlenmişlerdir. Bir diğer ifadeyle Yunanistan'da yeni bir dönem başlamıştır.⁴⁷³

⁴⁷¹ "Venizelosin Tışnamineri [Venizelos'un Düşmanları]", *Joğovurti Tsaynı – Jamanak*, 18 Kasım (5 Kasım) 1920, s. 3.

⁴⁷² "Hirahank Venizelosi M. Rallis Varçabed [Venizelos'un Talimatı Bay Rallis Başbakan]", *Joğovurti Tsaynı – Jamanak*, 18 Kasım (5 Kasım) 1920, s. 3.

⁴⁷³ "Hellen Nor Tahlicı [Yunan Yeni Hükümeti]", *Joğovurti Tsaynı – Jamanak*, 19 Kasım (6 Kasım) 1920, s. 3.

SONUÇ

23 Ağustos 1864'te Girit'in Mournies köyünde dünyaya gelen Venizelos, çocukluğundan itibaren ailesinin bağımsızlık düşünceleriyle büyümüştür. Bu düşüncelerin etkisiyle 1905 yılında meydana gelen Therisso İsyanına katılması, Venizelos'un tanınmasını sağlamıştır. 1909 yılında meydana gelen Gudi Darbesi'nin ardından, askeri ittifakın lehine yazılar kaleme alması, askeri ittifakın Venizelos'u benimsemesine ve Yunanistan'a çağrılmasına vesile olmuştur. Dolayısıyla Gudi Darbesi, Venizelos'un siyasi hayatta yükselişinin başlangıcıdır. Gudi Darbesi'nin ardından Osmanlı Ermeni basını, bu süreç içerisinde yaşanan olaylardan ziyade Venizelos'un Kral Georgios ile askeri ittifak arasında sağladığı "arabuluculuk misyonu"na ve yeni hükümetin kurulmasındaki "gayetlerine" vurgu yapmıştır. Gerçekten de Venizelos'un faaliyetleri Yunanistan'ı bir çözüme götürmüş, Mart 1910'da var olan meclis ve askeri ittifak dağılmıştır.

Stefanos Dragumis Hükümeti, 1864 Anayasası'nı yenileme yetkisine sahip kurulun seçilmesi amacıyla Yunanistan'ı seçimlere götürdüğünde, 8 Ağustos 1910 tarihinde yapılan seçimlerde Venizelos Attikoviyotia'nın oylarının % 85'ini almıştır. Bu seçim, Osmanlı Devletinin itirazlarına rağmen Venizelos'a Yunan Meclisi'nin yolunu açmıştır. 12 Eylülde Dragumis hükümeti istifa edince yeni hükümeti kurma görevi Venizelos'a verilmiştir. Venizelos, 6 Ekim 1910 tarihinde Yunan Meclisi'nde yemin etmiştir. Osmanlı Ermeni basını Venizelos'un meclisten "alçakgönüllülikle" güvenoyu istediğini belirtmiştir. Hatta Onun Rallis'i, Theotokis'i ve Kral'ı dahi ikna edecek kadar başarılı olduğu yazılmıştır. 28 Kasım 1910 tarihinde seçimler yenilenmiş ve Venizelos bu kez de meclisteki 362 sandalyenin 307'sini almayı başarmıştır. 8 Ocak 1911'de meclis açılmış ve bu tarihten itibaren Venizelos, Yunan siyasetinin kilit ismi olmuştur. Osmanlı Ermeni basınında ise Venizelos'un ülkesinin kurtarıcısı olduğu yazılmıştır.

Venizelos Yunanistan'ı bir hukuk devleti yapmak amacıyla önemli adımlar atmış ve 1911 Anayasasını yürürlüğe koymuştur. Temel eğitim ücretsiz ve zorunlu hale getirilmiş, tarım kooperatifleri kurulmuş ve işçi sendikaları tanınmıştır. Bunun

yanı sıra Venizelos, Yunan silahlı kuvvetlerinin güçlendirilmesine ve eğitimine önem vermiştir. 1912 Martında gerçekleşen seçimlerin ardından gücünü bir kez daha kanıtlayan Venizelos, bu gücü 1915 yılına kadar oldukça etkili bir şekilde kullanmıştır. Osmanlı Ermeni basını Venizelos'un başarısını yaptığı reformlara, halkçılığına ve başarılı yöneticiliğine bağlamıştır. Bu dönemde Osmanlı Ermeni basını Venizelos'un icraatlarını son derece yakından takip etmiş ve muhaliflerinin O'nu iktidardan indirmek için her şeyi denediklerini kaydetmiştir.

1789 yılında yaşanan Fransız Devrimi'nin ardından bağımsızlık amacıyla Girit'te de ayaklanmalar yaşanmış, XIX. ve XX. yüzyıllarda Girit, Osmanlı Devleti ve Yunanistan arasında kilit bölge olma özelliği göstermiştir. Bu süreç içerisinde Girit'te yaşanan olayları yakından takip eden Osmanlı Ermeni basını, Girit'te günlük hayatın nasıl olduğuna, Müslüman ve Gayrimüslimlerin buradaki durumlarıyla ilgili haberlere yer vermiştir. Girit meselesi karşısındaki tavrı sebebiyle Venizelos, Osmanlı Ermeni basını tarafından "huzurla çalışmanın ustası" ve "kolayca krizlere çekilemeyen biri" olarak yorumlanmıştır. Kaldı ki Osmanlı Ermeni basını Venizelos'un Epir ve Adalar meseleleri konusundaki girişimlerini de sütunlarına taşımıştır. Yunanistan, Balkan Savaşından büyük bir toprak kazanımıyla ayrılmıştır. 1913 yılında imzalanan Atina Antlaşması'yla Girit, büyük devletler tarafından Yunanistan'a verilmiştir.

Osmanlı Ermeni basını Balkan Savaşlarında Yunanistan'ın büyümesindeki en büyük payı Venizelos'a vermiştir. Ancak Birinci Dünya Savaşında İtilaf Devletleri'nin safında yer alma ve Çanakkale Savaşına katılma isteği, Balkan Savaşları döneminde öldürülen I. Georgios'un yerine tahta çıkmış olan Kral Konstantin tarafından geri çevrilince Venizelos, 5 Mart 1915 tarihinde istifasını sunmuştur. Osmanlı Ermeni basını bunun üzerine Venizelos'un tedbirli, becerikli bir devlet adamı olduğundan hareketle yeni hükümetin de onun gibi vatani için çalışması temennisinde bulunmuştur. Mayıs 1915'te yapılan seçimleri yeniden kazanan Venizelos, Birinci Dünya Savaşının Balkanlar'a da sıçraması üzerine Kral Konstantin'e seferberlik ilan edilmesi teklifinde bulunmuştur. Lakin bu önerisi de

reddedilen Venizelos, 5 Ekim 1915 tarihinde ikinci kez istifa etmiştir. Bu dönemde Osmanlı Ermeni basınından edinilen bilgilerden hareketle, Yunanistan'ın içişlerinde olduğu kadar, dışişlerinde de kaos yaşandığı görülmektedir. Venizelos – Kral Konstantin mücadelesinde Osmanlı Ermeni basınıının Venizelos'tan yana meylettiği de söylenebilir.

Venizelos'un istifasının ardından Yunanistan bir türlü istikrarı yakalayamamıştır. Diğer taraftan Yunanistan'ın Almanya'nın etkisinde kalmasından korkan İtilaf Devletleri harekete geçerek Yunan kıyılarını abluka altına almışlardır. Bu dönemde Yunanistan'da yaşanan krizler, halkı büyük ölçüde etkilemiş, öyle ki açlık, salgın hastalıklar ve özellikle de bağırsak hastalıkları halkı zor durumda bırakmıştır. Osmanlı Ermeni basını bu dönemde Yunanistan'daki gelişmelerle yakından ilgilenmiş, diğer taraftan Venizelos ile ilgili yolsuzluk iddialarını dile getirmekten geri durmamıştır. İtilaf Devletleri isteklerini Yunanistan'ı zor durumda bırakarak elde etmişlerdir. Bu süreçte Venizelos, İtilaf Devletleri desteğiyle Atina'ya geri dönmüş ve İtilaf Devletlerinin yaptırımlarına dayanamayan Kral Konstantin tahttan inmeyi kabul etmiştir. Kral'ın tahttan indirilmesinin ardından Venizelos karşıtları tutuklanmış veya sınır dışı edilmişlerdir. İktidara gelmesinin ardından Venizelos, Yunanistan'ı İtilaf Devletleri safında savaşa dâhil etmiş, bunun akabinde Yunanistan'ın da dâhil olduğu İtilaf Orduları, 15 Eylül 1918 tarihinde Bulgarlara karşı taarruza geçmişlerdir.

İttifak Devletleri I. Dünya Savaşı'ndan yenik ayrılmış ve İtilaf Devletleri Bulgaristan'la olduğu gibi mağlup devletlerle ateşkes antlaşması imzalamışlardır. 30 Ekim 1918 tarihinde Osmanlı Devleti'yle İtilaf Devletleri arasında imzalanan Mondros Ateşkes Anlaşması da oldukça ağır hükümler içermektedir. Örneğin Mondros Ateşkes Anlaşması'nın 7. ve 24. maddeleri Osmanlı Devleti'nin toprak bütünlüğünü tehlikeye atan maddelerdir. Mondros Ateşkes Anlaşması'nın imzalanmasının ardından, Rum basın organları Megali İdea'yı gündeme getirerek toprak taleplerinde bulunmuşlar, ayrıca Türkler'in Orta Asya'ya dönmelerini isteyen haberler yayınlamışlardır. Osmanlı Ermeni basını bu dönemde Osmanlı Devleti'ne

karşı kanaatimizce Rum basınına oranla daha ılımlı yaklaşmış, Rum basın organlarında yer alan haberlere yer verdiği gibi Osmanlı Devleti için yeni bir dönemin başladığından da söz etmiştir. Diğer taraftan İtilaf Devleti donanması Mondros Ateşkes Antlaşması'nın ardından İstanbul'u fiilen işgal etmiştir.

Ateşkes Antlaşması'nın ardından sıra Barış Antlaşması'nın imzalanmasına gelmiş, İtilaf Devletleri bu amaçla Ocak 1919'da Paris'te Barış Konferansı düzenlemişlerdir. Venizelos bu konferansta büyük bir etkinlik ortaya koymuş, Rum nüfusunun fazla olduğunu iddia ettiği Osmanlı Devleti'nin bazı bölgelerini Yunanistan'a bağlamayı amaçlamıştır. Osmanlı Ermeni basınından edinilen bilgiler ışığında bu süreçte Helenlerin Atina, İstanbul ve İzmir gibi önemli şehirlerde mitingler gerçekleştirdikleri anlaşılmaktadır. Bu dönemde Venizelos Osmanlı Ermeni basınında Ermeni Delegasyon Başkanı Boğos Nubar Paşa'nın, dolayısıyla Ermenilerin doğal müttefiki olarak resmedilmektedir. Zaten Boğos Nubar Paşa ile Venizelos, Paris Barış Konferansı süresince amaçları doğrultusunda birlikte hareket etmişler ve bu işbirliği Osmanlı Ermeni basınında yer almıştır. Öyle ki bu dönemde Osmanlı Ermeni basınından, Venizelos'un liderlik ettiği Yunanistan'la Boğos Nubar Paşa'nın liderlik ettiği Ermenilerin dirsek temasında oldukları anlaşılmaktadır.

Paris Barış Konferansının toplandığı bu süreçte İtilaf Devletleri tarafından desteklenen Yunan ordusu, 15 Mayıs 1919 tarihinde İzmir'i işgal edip bu bölgeden hareketle İzmir çevresini işgale başlarken, Mustafa Kemal Paşa 9. Ordu Müfettişi olarak 19 Mayıs 1919 tarihinde Samsun'a çıkmıştır. Böylece Mondros Mütarekesi'nden sonra başlayan İtilaf Devletleri'nin işgaline karşı Türk direnişi bir lidere sahip olmuştur. Osmanlı Ermeni basını Milli Mücadele Dönemi'nde Türk topraklarındaki gelişmeler yerine Paris Barış Konferansı ile ilgili haberlere ağırlık vermiştir. Diğer taraftan İtilaf Devletleri Almanya ile 28 Haziran 1919'da Versailles (Versay), Avusturya ile 10 Eylül 1919'da Saint Germain (Sen Jermen), Bulgaristan ile 27 Kasım 1919'da Neuilly (Nöyyi) ve Macaristan ile 4 Haziran 1920'de Trianon (Triyanon) Antlaşması'nı imzalamışlardır. Ancak Rusya'nın Birinci Dünya savaşı devam ederken savaştan çekilmesi ve Rusya'ya verilen bölgelerin yeniden

paylaşılması gündeme geldiği için Osmanlı Devleti ile herhangi bir barış antlaşması imzalanmamış ve Paris Barış Konferansı barış şartları belirlenmeden dağıtılmıştır.

1920 yılında Osmanlı Devleti ile barış antlaşmasının maddelerinin belirlenmesi amacıyla çalışmalar başlamış, bu amaçla önce I. Londra Konferansı (12 Şubat – 10 Nisan 1920) ve ardından San Remo Konferansı (18 – 20 Nisan 1920) toplanmıştır. Söz konusu konferanslarda hazırlanan barış metni 10 Ağustos 1920 tarihinde Osmanlı heyeti tarafından imzalanmıştır. Barış antlaşmasından ziyade Osmanlı Devletine ait toprakların paylaşımı niteliğinde olan bu antlaşmanın özellikle Yunanistan'ı ilgilendiren maddeleri Venizelos'u memnun etmiştir. Çünkü bu antlaşmada İzmir ve Trakya konusunda Yunanistan lehine kararlar alınmış, bu konudaki haberler ise Osmanlı Ermeni basınında uzun bir süre yer almıştır. Öyle ki Osmanlı Ermeni basını toplanan kalabalıkların Yunanistan'da "Yaşasın Venizelos!" nidalarıyla tezahüratlarda bulduklarını kaydetmiştir. Lakin Yunanistan'ın coşkusu uzun süreli olamamış, maymun ısırması sonucu Yunan Kralı Aleksandros'un vefatı ile gündem değişmiştir. Osmanlı Ermeni basınından edinilen bilgilerden hareketle Kral Aleksandros bir ay boyunca hastalıkla mücadele ederken, Kral Konstantin taraftarları bu kriz halini fırsata çevirmişlerdir. Kralcılar, Venizelos karşısında birleşmişlerdir. 14 Kasım 1920 tarihinde yapılan seçimleri Venizelos kaybetmiştir. Seçimleri kaybeden Venizelos, bütün görevlerinden istifa ederek Yunanistan'ı terk etmiştir. Bu durumu değerlendiren Osmanlı Ermeni basını, seçimi kaybetmesinin nedeni olarak yakın çevresinin Venizelos'u yanlış yönlendirdiğini göstermiştir.

1910 yılında Başbakan olarak göreve başlayan Venizelos, on yıllık siyasi hayatı boyunca birçok problem yaşamış, suikastlara maruz kalmış ancak Megali İdea doğrultusunda Yunanistan'ın sınırlarını genişletmesini sağlamıştır. Osmanlı Ermeni basınında bu on yıllık dönem içinde Venizelos'un maruz kaldığı tüm suikast denemelerinin izleri görülebilmektedir. Osmanlı Ermeni basını genel olarak Venizelos'un başarılı bir politikacı olduğunu vurgulamıştır. Buna rağmen Osmanlı Ermeni basınında bazı olaylar karşısında Venizelos'la ilgili olumsuz yorumlara da rastlanabilmektedir. Kasım 1920 seçimlerinde Venizelos'un seçimleri kaybetmesinin

ardından Osmanlı Ermeni basını, Gunaris, Skulidis ve Rallis gibi Kral Konstantin taraftarı kişilerin Venizelos'u toplum nezdinde lekelediklerini, ayrıca görevinden uzaklaştırmak için milyonlar harcadıklarını ve bu hamlelerinde başarılı olduklarını aktarmıştır. Venizelos'un son gününe kadar görevinde kaldığını vurgulayan Osmanlı Ermeni basını, yeni hükümetin nasıl bir politika izleyeceğinin merak konusu olduğunu sütunlarına taşımıştır.

Şunu da ifade etmeliyiz ki Osmanlı Ermeni basını 1910 – 1920 yılları arasında ağırlıklı olarak Gudi Darbesi ve yansımalarını (1909 – 1910), Venizelos'un İktidara Gelmesi ile Yunanistan'daki Durumunu (1910 – 1912), Balkan Savaşı'nı (1912 – 1913), Birinci Dünya Savaşı'nı (1914 – 1918) ele almıştır. Birinci Dünya Savaşı'nın ardından Osmanlı Ermeni basınının ağırlıklı konuları, Mondros Ateşkes Antlaşması (1918), 1915 Tehcir Kanunu ile ilgili gelişmeler (1918 – 1920), Bağımsız Ermenistan Devleti'nin Kurulması (1918), Paris Barış Konferansı (1919) ve Sevr Barış Antlaşması ile Yunanistan'daki Siyasi Kriz (1920) olmuştur.

Gazeteleri incelediğimizde, Osmanlı Ermeni basınının diğer ülkeleri olduğu gibi Yunanistan'ı da yakından takip ettiğini tespit ettik. Telgraf yoluyla ulaşan bilgileri “Son Dakika” ve “Dış Haberler” başlığı altında paylaşan Osmanlı Ermeni basını, ayrıca Osmanlı Devleti topraklarında yaşanan gelişmeleri haber ve köşe yazılarıyla okuyucularına aktarmıştır. Gazetelerin yazı dili incelendiğinde Osmanlı Ermeni basınının günümüz Ermeni basınına göre daha ağır bir dile sahip olduğu görülmektedir.

KAYNAKÇA

A. SÜRELİ YAYINLAR

1. GAZETELER

Aktis

Aravod

Ariamart

Artaramart

Aşhadank

Azadamart

Cagadamart

Ethnikos Kiriks

Hayasdan

Hayrenik

Jamanak

Joğovurt

Joğovurti Tsayni

Pütanya

Püzantiyon

Taşink

Verçin Lur

B. ARAŞTIRMA / İNCELEME ESERLER

Adıyeke, Ayşe Nükhet: *Osmanlı İmparatorluğu ve Girit Bunalımı (1896 – 1908)*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 2000.

Ahmad, Feroz: *İttihat ve Terakki 1908-1914*, Çev.: Nuran Yavuz, 5. Baskı, Kaynak Yayınları, İstanbul, 1999.

Aksakal, Mustafa: *Harb – i Umumi Eşiğinde Osmanlı Devleti Son Savaşına Nasıl Girdi*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2010.

Anastasakis, Othon Evangelos: *Authoritarianism in 20th Century Greece Ideology Education Under The Dictatorships Of 1936 and 1967*, Proquest Yayınları, Ann Arbor, 2014.

Arıburnu, Kemal: *Milli Mücadele'de İstanbul Mitingleri*, Yeni Desen Matbaası, Ankara, 1975, s. 39.

Armaoğlu, Fahir: *19. Yüzyıl Siyasi Tarihi (1789 – 1914)*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1997.

_____ : *19. Yüzyıl Siyasi Tarihi: 1789 – 1914*,

13. Baskı, TimaşYayınları, İstanbul,
2013.

- Atatürk, Mustafa Kemal: *Nutuk Cilt: I (1919 – 1920)*, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1969.
- Aydın, Mahir: *Girit Sarı Kitap*, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul, 2008.
- Balkan Harbi Tarihi, Cilt: 7, Osmanlı Deniz Harekatı 1912 – 1913*, Kara Kuvvetleri Komutanlığı Askeri Basımevi, İstanbul, 1965.
- Başeren, Sertaç Hami: *Ege Sorunları*, Türk Deniz Araştırmaları Vakfı Yayınları, İstanbul, 2006.
- Bayur, Yusuf Hikmet: *Cilt 2: Türk İnkılâbı Tarihi Trablusgarp ve Balkan Savaşları Osmanlı Asyasının Paylaşılması İçin Anlaşmalar Kısım I: 1911 Başından Balkan Savaşına Kadar*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1991.
- _____ : *Cilt: 2 Türk İnkılâbı Tarihi Trablusgarp ve Balkan Savaşları Osmanlı Asyasının Paylaşılması İçin Anlaşmalar Kısım II: Balkan Savaşları*, 3. Baskı, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1983.
- Best A., Hanhimäki J.M., Maiolo J., : *Uluslararası Siyasi Tarih 20. Yüzyıl*, Yayın Odası, İstanbul, 2006.
- Budak, Mustafa: *Misâk – ı Millî'den Lozan'a İdealden Gerçeğe Türk Dış Politikası*, 5. Baskı, Küre Yayınları, İstanbul, 2014.

- Clogg, Richard: *Yunanistan'ın Kısa Tarihi*, Çev: Dilek Şendil, Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi, İstanbul, 2015.
- Çelik, Rüştü: *Kandiye Olayları Girit'in Osmanlı Devletinden Kopuşu*, Kitap Yayınevi, İstanbul, 2012.
- Dalby Andrew, Sharp Alan: *Eleftherios Venizelos: Greece (Makers of the Modern World)*, Haus, İngiltere, 2011.
- Danişmend, İsmail Hami: *İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi (1703 – 1924 (H. 1115 - 1342))*, Cilt: 4, Doğu Yayınevi, İstanbul, 2011.
- Deri, Mehmet: *Türkiye'de Azınlıklar ve Azınlık Okulları (Rum, Yahudi ve Ermeni Cemaatleri)*, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul, 2009.
- Doumanis, Nicholas: *A History Of Greece*, Palgrave MacmillenYayınları, İngiltere, 2010.
- Düstur, Üçüncü Tertip (11 Ağustos 1339 – 19 Teşrinievvel 1340)*, Cilt: 5, Necmi İstiklal Matbaası, İstanbul, 1931.
- Erdem, Nilüfer: *Mizah Penceresinden Yunanistan'da Halk, Savaş ve Siyaset 1919 – 1923*, Ötüken Neşriyat, İstanbul, 2018.
- _____ : *Yunan Tarihçiliğinin Gözüyle Anadolu Harekatı (1919 - 1923)*, 2. Baskı, Derlem Yayınları, İstanbul, 2012.

- Erim, Nihat: *Devletlerarası Hukuku ve Siyasi Tarih Metinleri, Cilt I: Osmanlı İmparatorluğu Antlaşmaları*, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, Ankara, 1953.
- Ertürk, M. Fatih: *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi*, Kalipso Yayınları, İstanbul, 2007.
- Ertürk, Yaşar: *Adalar (Ege) Denizinde Türk – Yunan Mücadelesi*, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul, 2007.
- Gardikas Katsiadakis, Hellen: *Venizelos Advent in Greek Politics [Venizelos'un Yunan Siyasetine Gelişi] Eleftherios Venizelos: The Trials of Statesmanship* Edinburgh Üniversitesi Yayınları, Edinburgh, 2006.
- Görgülü, İsmet: *On Yıllık Harbin Kadrosu 1912 – 1922 Balkan – Birinci Dünya ve İstiklal Harbi*, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 1993.
- Grigoriadis, Fivos: *İstoria Tis Sighronis Elladas 1909 – 1940*, Tomos: 1, Kedrinos Yayınları, Athina, 1971.
- Gürel, Şükrü Sina: *Tarihsel Boyutları İçinde Türk – Yunan İlişkileri 1821 – 1993*, Ümit Yayıncılık, Ankara, 1993.
- Hagopyan, Ararat: *Hayasdani Hanrbedutyun (1918 – 20)*, Erivan, [t.y].

- Hall, Richard C.: *Balkan Savaşları 1912 – 1913 I. Dünya Savaşının Provası*, Çev.: M. Tanju Akad, Homer Kitabevi, İstanbul, 2003.
- Hatipoğlu, M. Murat: *Yunanistan'daki Gelişmeler Işığında Türk – Yunan İlişkilerinin 101. Yılı (1821 – 1922)*, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, Ankara, 1988.
- Hayakidutyuni Antsyalen Minçev Aysor*, Hrant Dink Yayınları, İstanbul, 2018.
- Haygagan Dıbakrutyan Badmutyun Isgıspnavorutenen Minçev Ar Mez*, Mihitaryan Matbaası, Venedik, 1895.
- Hayta, Necdet: *Balkan Savaşları'nın Diplomatik Boyutu ve Londra Büyükelçiler Konferansı (17 Aralık 1912 – 11 Ağustos 1913)*, ATAM, Ankara, 2008.
- Jelavich, Barbara: *Balkan Tarihi I 18. ve 19. Yüzyıllar*, 2. Baskı, Küre Yayınları, İstanbul, 2009.
- Karal, Enver Ziya: *Osmanlı Tarihi Cilt 4: İkinci Meşrutiyet ve Birinci Dünya Savaşı (1908 – 1918)*, 3. Baskı, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 2011.
- Levonyan, Karekin: *Hayots Barperakan Mamulı Liyagadar Tsutsak Hay Lrakrutyan Iskıtspits Minçev Mer Orerı (1794 – 1934)*, Melkonyan Fonu Yayınları, Erivan, 1934.

Krisdonya Hayasdan [Hristiyan Ermenistan], Haygagan Hanrakidaran Hıradarakadun [Ermeni Ansiklopedisi Yayınevi], Erivan, 2002.

MacMillan, Margaret: *1919 Paris Barış Konferansı ve Bu Konferansın Savaşlara Son Verme Girişimi*, Çev.: Belkıs Çanakçı Dışbudak, Alfa Yayınları, İstanbul, 2015.

Michalopoulos, Dimitris: *Upheaval in the Balkans: Venizelos and Politics (1888 – 1920)*, Grin, München, 2014.

Mildanoğlu, Zakarya: *Ermenice Süreli Yayınlar (1794 – 2000)*, Aras Yayıncılık, İstanbul, 2014,

Millas, Herkül: *Geçmişten Bugüne Yunanlılar Dil, Din ve Kimlikleri*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2004.

Mutlu, Cengiz: *Osmanlı'da Bir Ermeni Hariciye Nazırı Gabriel Noradunkyan Efendi*, Gündoğan Yayınları, İstanbul, 2015.

Nakracas, Georgios: *Anadolu ve Rum Göçmenler'in Kökeni*, Çev.: İbrahim Onsunuğlu, Kitabevi Yayınları, İstanbul, 2005.

Pamukciyan, Kevork: *Zamanlar, Mekanlar, İnsanlar*, Cilt: 3, Aras Yayıncılık, İstanbul, 2003, s. 42, 50, 63.

Söylemezoğlu, Galip Kemali: *Hariciye Hizmetinde Otuz Sene*, Cilt I: Mutlakiyet - Meşrutiyet ve Milli

- Mücadele Yıllarında Gördüklerim ve Başımıza Gelenler, 1892 – 1922, Şaka Matbaası, İstanbul, 1949.
- Svoronos, Nikos: *Çağdaş Hellen Tarihine Bakış*, Çev.: Panayot Abacı, Belge Yayınları, İstanbul, 1988.
- Uçarol, Rifat: *Siyasi Tarih (1789 – 1999)*, Filiz Kitabevi, İstanbul, 2000.
- Uzunçarşılı, İsmail Hakkı: *Osmanlı Tarihi*, Cilt. 3, I. Kısım, II. Selim'in Tahta Çıkışından 1699 Karlofça Andlaşmasına Kadar, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 2011.
- Yıldırım, Seyfi & Sofuoğlu, Adnan: *Siyasi Faaliyetleriyle Osmanlı'dan Cumhuriyet'e İstanbul Rum Ortodoks Patrikhanesi*, KÖKSAV Yayınları, Ankara, 2010.

C. MAKALELER

“Gensagrutyun Zaven Badriark Der Yeğiyayani, *Siyon Gironagan, Kiragan, Panasiragan Başdonatert Yerusage mi Hay Badriarkutyun*, Kudüs, 2015, s. 54.

- Adıyeke, A. Nükhet: “Türk Basınında Girit'in Yunanistan'a Katılması (1908 – 1913)”, *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, Sayı: XI, İzmir, 1991, s. 47 – 70.

- Akın, Rıdvan: “İttihat ve Terakki Hükümetleri’nin Divan – ı Harb – ı Örfi’de Yargılanması ve Malta Sürgünleri”, *Galatasaray Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, İstanbul, 2014, s. 59 – 120.
- Arslanyürek, Yaşar: “Bulgaristan Cephesi’ndeki Gelişmelerin Mondros’a Etkisi”, *KSÜSBD (Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi)*, Cilt: 16, Sayı: 1, Kahramanmaraş, 2019, s. 17 – 30.
- Aytepe, Oğuz: “Milli Mücadelede Manda Sorunu ve Mustafa Kemal’in Yaklaşımı”, *Atatürk Yolu Dergisi*, Cilt: 6, Sayı: 24, Ankara, 1999, s. 475 – 486.
- Bakar, Bülent: “Esaretten Kurtuluş: İtilâf Devletlerinin İstanbul’u Tahliyesi”, *Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi (İLKE)*, Sayı: 23, Muğla, 2009, s. 13 – 58.
- Baş, Ersan: “Efsane Gemi Hamidiye’nin Akın Harekatı”, *Deniz Magazin Dergisi*, Sayı: 56, İstanbul, 2003, s. 82 – 85.
- Başak, Tolga: “Mondros Mütarekesi Görüşmelerine İlişkin İngiliz Kayıtları ve Görüşmelerle İlgili Değerlendirmeler”, *Çağdaş Türkiye*

- Tarihi Araştırmaları Dergisi*, Cilt: XVIII, Özel Sayı, İzmir, 2018, s. 5 – 71.
- Bilgen, Deniz: “Wilson İlkelerine Türk Kamuoyunun Tepkisi ve Bunun Amerikan Basınına Yansıması”, *Atatürk Yolu Dergisi*, Sayı: 18, Ankara, 1996, s. 123 – 190.
- Cengiz, Hasan Ali: “Osmanlı Kaynaklarında Girit Seferi”, *Trakya Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt: 9, Sayı: 17, Edirne, 2019, s. 105 – 133.
- Çetin, İsmigül: “Osmanlı Kaynaklarına Göre Yunanistan’ın I. Dünya Savaşı’na Giriş”, *Karadeniz Araştırmaları*, Cilt: 15, Sayı: 59, 2018, s. 169 – 204.
- Demirhan, Hasan: “Paris Barış Konferansı’nda (1919) Yunanistan’ın Toprak Talepleri ve Anadolu’nun İşgal Kararının Alınması”, *Asia Minor Studies*, Cilt: 7, Sayı: 2, Kilis, 2019, s. 201 – 219.
- Erdem, Nilüfer: “Balkan Savaşları Döneminde Yunan Basınında Kolera Vakaları”, *Atatürk Yolu Dergisi*, Sayı: 52, Ankara, 2013, s. 803 – 824.
- Demir, Kenan: “Osmanlı’da Basının Doğuşu ve Gazeteler”, *Iğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı: 5, Iğdır, 2014, s. 57 – 88.

- Gök, Ayşe Almıla: “Osmanlı İmparatorluğu’nda Gayri Müslimler: Millet Sistemi, Tarihi Gelişimi ve Milletlerarası Antlaşmalar”, *Türkiye ve Siyaset*, Sayı: 3, Ankara, 2001, s. 101 – 108.
- Hacısalihioğlu, Mehmet: “Osmanlı İmparatorluğunda Zorunlu Askerlik Sistemine Geçiş: Ordu – Millet Düşüncesi”, *Toplumsal Tarih*, Sayı: 164, İstanbul, 2007, s. 58 – 64.
- Kerimoğlu, Hasan Taner: “Kilise ve Mektepler Kanunu Örneğinde II. Meşrutiyet Döneminde İttihatçı – Rum İlişkileri”, *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, Cilt: 6, Sayı: 14, İzmir, 2007, s. 3 – 25.
- Kılıçoğlu Cihangir, Çiğdem: “Yunanistan’da Monarşi Üzerine Bir Değerlendirme”, *Atatürk Yolu Dergisi*, Sayı: 58, Ankara, 2016, s. 99 – 121.
- Kodaman, Bayram: “Bolşevik İhtilali ve Türkiye”, *Süleyman Demirel Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı: 25, Isparta, 2012, s. 65 – 68.
- Köylü, Murat: “Yunan Siyasi Tarihinde Siyasal Çalkantıların (1909 – 1922) İstiklal Harbine Etkisi”, *Toros Üniversitesi, Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt: 2, Sayı: 4, Mersin, 2015, s. 46.

- Kurat, Akdes Nimet: “Panslavizm”, *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih - Coğrafya Fakültesi Dergisi*, Cilt: 11, Sayı: 2 – 4, Ankara, 1953, s. 241 – 278.
- Kurtaran, Uğur: “Osmanlı İmparatorluğu’nda Millet Sistemi”, *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Sayı: 8, Kars, 2011, s. 57 – 71.
- Mert, Özcan: “Osmanlı Türkleri İdaresinde Ermeniler”, *Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları*, İstanbul, 2013, s. 143 – 174.
- Öksüz, Melek: “Girit Meselesi’nin Belirsizlik Yılları”, *Karadeniz Araştırmaları*, Sayı: 21, 2010, s. 93 – 114.
- Öner, Sema: “Türk Basınının İlk Resmi Gazetesi Takvim – i Vekayi’de Padişah Portresine İlişkin Haberler”, *İletişim Fakültesi Dergisi*, Sayı: 29, İstanbul, 2011, s. 149 – 168.
- Özman, M. Aydoğan: “Lozan Andlaşmalarında Ege Adalarının Statüsü”, *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, Cilt: 43, Sayı: 3 Ankara, 1988, s. 197 – 206.
- Özsüer, Esra: “I. Dünya Savaşı’nda Yunanistan’ın Tarafsızlığına Karşı Venizelos-“Entente Cordiale” İşbirliği ve Propaganda

Çalışmaları”, *Atatürk Yolu Dergisi*,
Sayı: 63, Ankara, 2018, s. 241 – 274.

_____:

“Tarihin Resmi İdeoloji Tarafından
Tahrifatına Bir Örnek: Yunanistan”,
Turkish History Education Journal
[*Türk Tarihi Eğitim Dergisi*], 2018, s.
466 – 508.

Serbestoğlu, İbrahim:

“1897 Türk – Yunan Savaşı’nda
Ecnebilerin Zararlarının Tazmini
Meselesi”, *OTAM*, Sayı: 34, Ankara,
2013, s. 223 – 244.

Şahin, Gürsoy:

“I. Dünya Savaşı Sırasında Osmanlı
Devleti ile Sırbistan Arasındaki Siyasî
Sorunlara Dair Bazı Tespitler (1914 –
1918)”, *Afyon Kocatepe Üniversitesi
Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt: 18, Sayı: 2,
Afyon Kocatepe, 2016, s. 269 – 286.

Tağmat, Çağla:

“Lozan Barış Konferansı'na Yunanistan
Tarafından Bakış: Venizelos'un
Dünyasında Lozan”, *Çağdaş Türkiye
Tarihi Araştırmaları Dergisi*, Sayı: XIV,
İzmir, 2014, s. 141 – 173.

_____:

“Sevr Barış Antlaşması Sürecinde
Eleftherios Venizelos: Görüşmeler,
Konferanslar ve İmza”, *Avrasya
İncelemeleri Dergisi*, İstanbul, 2016,
s. 307 – 3339.

_____ :

“Trablusgarp Savaşı’ndan Lozan

Antlaşması’na On İki Ada Konusunda
(Gizli) Görüşmeler”, *Türkiyat
Mecmuası*, Cilt 28/1, İstanbul, 2018,
s. 139 – 161.

Turan, Orhan:

“İngiliz Arşiv Belgelerine Göre Yunan
Ordusu’nun İzmir’e Çıkması ve İşgale
İlişkin Tanıklıklar”, *Çağdaş Türkiye
Tarihi Araştırmaları Dergisi*, Sayı: 18,
İzmir, 2018, s. 103 – 126.

Yellice, Gürhan:

“Birinci Dünya Savaşı ve Yunanistan:
Çanakkale’den Milli Bölünmeye”,
*Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları
Dergisi*, Cilt: 16, Sayı: 32, İzmir, 2016,
s. 205 – 242.

Yıldırım, Seyfi:

“Balkan Savaşları ve Sonrasındaki
Göçlerin Türkiye Nüfusuna Etkileri”,
*Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları
Dergisi*, Sayı: 16, Ankara, 2012, s. 75 –
92.

Zadikyan, Hovhannes:

“Avedis Aharonyanı Yev Haygagan
Harstı”, *Badma – Panasiragan Hantes*,
Sayı: 2, Erivan, 2006, s. 41 – 52.

D. TEZLER

- Bayram, İdris: “Osmanlı Arşiv Belgelerine Göre Yunanistan Devleti’nin Kurulmasında İngiltere’nin Rolü”, *Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi*, Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2009.
- Cengiz, Hasan Ali: “Girit İsyanları (1866 – 1908)”, *Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi*, Trakya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Edirne, 1999.
- Demirbaş, Osman: “İttihat Terakki Cemiyeti ve Milli Mücadele”, *Yayımlanmamış Doktora Tezi*, İstanbul Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, İstanbul, 1999.
- Demirci, Fatih: “İslahat Fermanı ve Müsâvât Meselesi”, *Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi*, Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 1999.
- Eser, Murat: “Yunan Kaynaklarına Göre Eleftherios Venizelos’un İlk İktidarı Sırasında Türk – Yunan İlişkileri (1909 – 1915)”, *Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2017.
- Karan, Niyazi: “Girit’in Yunanistan’a İlhakına Türk Kamuoyunun Tepkisi”, *Yayımlanmamış*

- Yüksek Lisans Tezi*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2007.
- Moiras, Leonidas: “Gudi Darbesi’nin Türk ve Yunan Kamuoyuna Yansıması”, *Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2006.
- Pul, Ayşe: “Girit Savaşı ile İlgili Bir Türk Kaynağının Tahlili (TTK Kütüphanesi’nde Bulunan Girid Fethi Tarihi Başlıklı Yazma)”, *Yayımlanmamış Doktora Tezi*, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2004.
- Ünsal, Emin: “Girit’in Türk Hâkimiyetinden Çıkışı”, *Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi*, Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Edirne, 2009.
- Ünsal, Emin: “Girit’in Türk Hâkimiyetinden Çıkışı”, *Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi*, Trakya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Edirne, 2009.
- Yüzgeç, Ayşegül Demirden: “Birinci Büyük Millet Meclisi’nin Yapısı ve Faaliyetleri, (1920 – 1923)”, *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayımlanmamış*

Yüksek Lisans Tezi, Isparta, 2006, s. 26 – 32.

E. SEMPOZYUM BİLDİRİLERİ

Skura, Lambrini:

“Glassiko Zitima Ke Ekpedevsi Kata To Proto Miso Tu 20. Eona”, *Praktika Tu Institutu Efarmasmenis Pedagogikis Ke Ekspedevsis 6. Panelinio Sinedrio*, 05 – 07 Oktovriu 2012, s. 1 – 16.

F. İNTERNET SİTELERİ

(Çevrimiçi) www.komvos.edu.gr/glossa/odigos/thema-d2/thema-pdf

01 Haziran 2019

(Çevrimiçi) <http://www.turkiyeermenileripatrikligi.org/site/jamanak-gunluk-gazete-basin/> 1 Nisan 2019

EKLER

EK: I

GAZETE	YAYIMLANDIĞI ŞEHİR	YAYIMLANDIĞI TARİH
Aztarar [Haberci]	Madras	1794 – 1796
Darekrutyun [Vakayiname]	Venedik	1799 - 1803
Yeğanag Püzantiyon [Bizans İklimi]	Venedik	1802 – 1820
Tidag Püantiyon [Bizans Gözlemcisi]	Venedik	1812 – 1816
Ocanaspür [Yardım / İyilik]	Bombay	1815 – 1818
Ocanaspür [Yardım / İyilik]	Kalküta	1819
Dzanotutyunk Vacarraganutyun [Ticari Tanıtımlar]	Viyana	1819
Hayeli Galgatyun [Kalküta Aynası]	Kalküta	1820
Işdemaran [Ambar]	Kalküta	1821 - 1823
Şapatagan Asdğ [Haftalık Yıldız]	Kalküta	1841
Pazmaveb	Venedik	1843 – 1980
Pumpayi Hayots Lratuğt [Bombay Ermenileri Gazetesi]	Bombay	1844 - ...
Azkaser [Milletperver]	Kalküta	1845 – 1848
Aztarar [Haberci]	Madras	1846 – 1847
Singapur	Singapur	1847
Yevropa [Avrupa]	Viyana	1847 – 1863
Azkaser Araradyan [Ararat Milletperveri]	Kalküta	1848 – 1852
Panaser [Filolog]	Madras	1848 – 1849
Usumnaser [Eğitimsever]	Singapur	1849 – 1853

TABLO II: Yurtdışında Yayımlanan Ermenice İlk Süreli Yayınlar ⁴⁷⁴

⁴⁷⁴ Mildanoğlu, *Ermenice Süreli...*, s. 15 – 20.

EK: II

GAZETE	YAYIMLANDIĞI ŞEHİR	YAYIMLANDIĞI TARİH
Lro Kir	İstanbul	1832 - 1840
Arşaluys Araradyan [Ağrı Dağı Işığı]	İzmir	1840 - 1887
Haydarar Kir Lro	İstanbul	1840 - 1841
İşdemaran Bidani Kidelyats [Yararlı Bilgiler Ambarı]	İzmir	1839 - 1842 / 1844 - 1846
İşdemaran Bidani Kidelyats [Yararlı Bilgiler Ambarı]	İstanbul	1854
Hayrenaser [Yurtsever]	İzmir	1843 – 1846
Govgas [Kafkasya]	Tiflis	1846 – 1847
Hayasdan [Ermenistan]	İstanbul	1846 – 1852
Haydarar Lrakir [Bildiri Gazetesi]	İstanbul	1846 – 1849
Panper Bardizagyan [Bardizag Habercisi]	Bahçecik	1847
Püzantion [Bizans]	İstanbul	1848
Surhantag Püzantiyon [Bizans Postası]	İstanbul	1849 – 1850
Ararad [Ağrı Dağı]	Tiflis	1850 – 1851
Hayrenaser [Yurtsever]	İzmit	1850 – 1853

TABLO III: Osmanlı Devleti Sınırları İçerisinde Yayınlanan Ermenice İlk Süreli Yayınlar ⁴⁷⁵

⁴⁷⁵ Mildanoğlu, *Ermenice Süreli...*, s. 17 – 20.

EK: III

**TEZİMİZ DÂHİLİNDE 1910 – 1920 YILLARI ARASINDA
YAYIMLANAN OSMANLI ERMENİ BASIN ORGANLARININ
LOGOLARI**

(Alfabetik Olarak Sıralanmıştır.)

Araçamart

Aravod

Ashadank

Պ. ՏԻՐԵՔԻ 18 (174) ԻԶՄԻ ՕԳՈՍՏՈՍ 21/3 ՈՇԵՊՏԵՐԻ 1913 ՉՈՒՆԻՔԵԱՐԹԻ

ԱՇԽԱՏԱՆՔ

ՀՐԱԳԻՐ ՀԱՍԱՐԱԿԱԿԱՆ, ՏՆՏԵՍԱԿԱՆ, ԳԱՂԱՔԱԿԱՆ
 ԿԵ ՀՐԱՏԱՐԱԿՈՒԻ ՑՈՐԵՔԱԲԹԻ ԵՒ ՇԱԲԱԹ ՕՐԵՐԸ

ՀԱՏԵ 10 ՓԱՐՍ

Հրատարակողը Վահագն Կարապետյան
 Редакция в Стамбуле
 Редакция в Стамбуле
 Редакция в Стамбуле

Azadamart

№ 900 1910 № 900

ՀԱՏԵ 10 ՓԱՐՍ

ԱԶԱՏԱՄԱՐՏ

ՕՐԱԹԵՐԻՔ

Հրատարակողը Վահագն Կարապետյան
 Редакция в Стамбуле
 Редакция в Стамбуле
 Редакция в Стамбуле

Azduk

№ 1094 1912 № 1094

ՀԱՏԵ 10 ՓԱՐՍ

ԱԶԴԱԿ

ՕՐԱԹԵՐԻՔ

Հրատարակողը Վահագն Կարապետյան
 Редакция в Стамбуле
 Редакция в Стамбуле
 Редакция в Стамбуле

Cagadamart

Jamanak

Joğourt

Ա. ՏԱՐԻ ՌԻՐԱՔ - ՇՈՂՈՎՈՒՐԻ 26/8 ԿՈՆՍՏԱՆՆՈՒԼ 1918 ՔԻԻ 6

ՃՈՂՈՎՈՒՐԻ

ԲԱՂԱՔԱԿԱՆ ԵՒ ՀԱՍԱՐԱԿԱԿԱՆ

40 ՓԱՐԱ ՕՐԱԹԵՐԹ 40 ՓԱՐԱ

ՀԱՂԱՔԱԿԱՆ ԵՒ ՀԱՍԱՐԱԿԱԿԱՆ

ՃՈՂՈՎՈՒՐԻ

« JOGHOURT »

Quot. des Armeeniens
D'Anatolie, Bazar de la Chapelle
75 RUE DE LA CHAPELLE

Address: 75, Rue de la Chapelle, Paris

ՀԱՂԱՔԱԿԱՆ ԵՒ ՀԱՍԱՐԱԿԱԿԱՆ

ՓԱՐԱ 130 40 ՓԱՐԱ

ՀԱՂԱՔԱԿԱՆ 15 70 ՓԱՐԱ

ՔԻՆՈՒՄԵՐՆԵՐ

Joğovurti Tsayni

Ա. ՏԱՐԻ ՔԻՆՈՒՄԵՐՆԵՐ 14/27 ՌԻՆՆԻՍ 1920 ՔԻԻ 618

ՃՈՂՈՎՈՒՐԻ ՕՍՅՅՆԸ

ԲԱՂԱՔԱԿԱՆ ԵՒ ՀԱՍԱՐԱԿԱԿԱՆ ՕՐԱԹԵՐԹ

ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ

Արմենյան	700	400	200	100
Հայաստան	700	400	200	100
Կոնստանդնուպոլիս	100	50	30	15
Երևան	15	7.5	3.75	1.875

Հարկերի և արձեղանի արժեքը 10

« JOGHOURTI TSAINI »

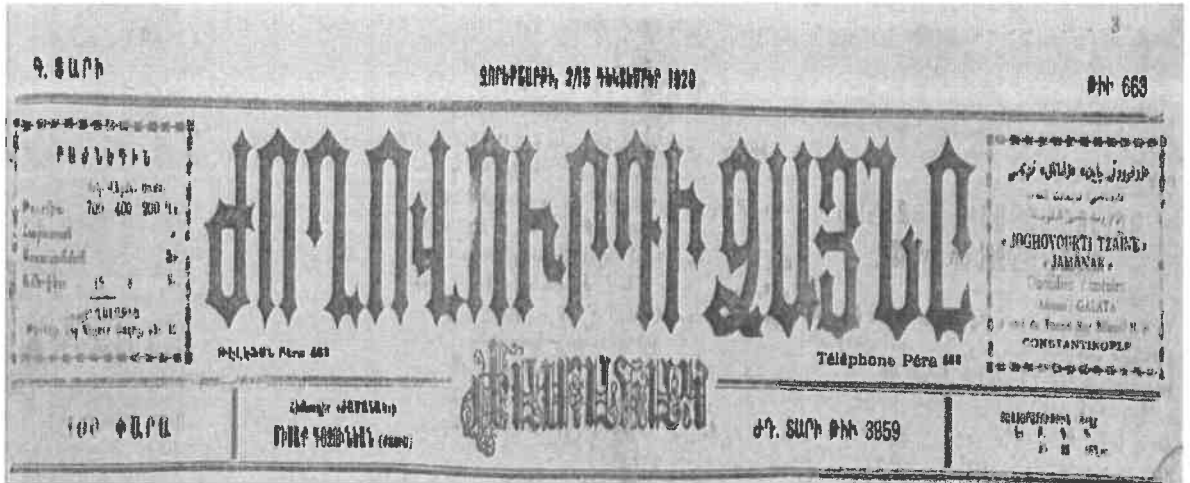
Quot. des Arméniens
Bazar de la Chapelle
75 RUE DE LA CHAPELLE

ՀԱՂԱՔԱԿԱՆ ԵՒ ՀԱՍԱՐԱԿԱԿԱՆ

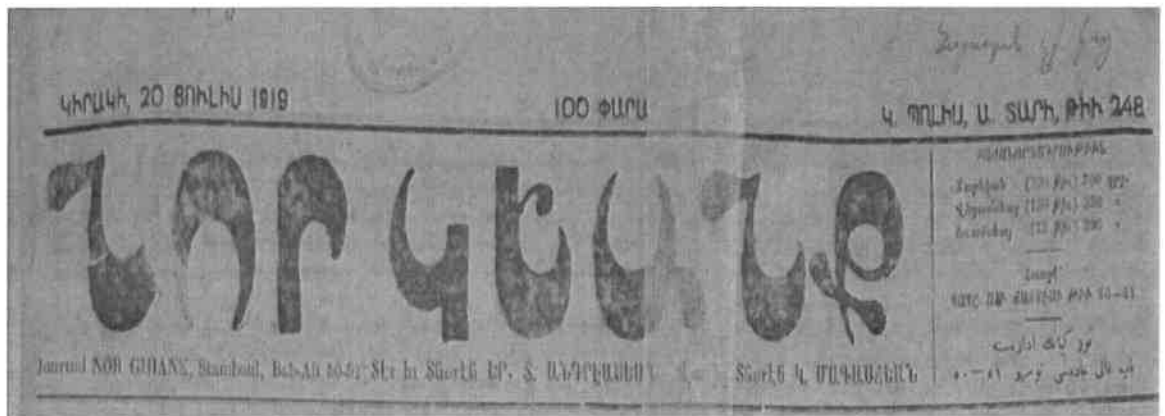
ՓԱՐԱ 130 40 ՓԱՐԱ

ՀԱՂԱՔԱԿԱՆ 15 70 ՓԱՐԱ

Joğovurti Tsayni – Jamanak

Nor Geyank

Püzantiyon

3804 թ. 1918 Կ. ՊՈԼԻՍ, 1910 ՓԵՏՐՈՒՄ 2—15 1 ՄԱԻ 1928 2 ՄԱՐՏ 1928 ԵՐԵՎԱՆ Բ

بوزانتيون
 بوزانتيون
 بوزانتيون
 بوزانتيون

ՊՐԻՄՈ ՓՈ

Հիպուսեդիս

ՄՈՒՄՓ ՕՐ

ՀԻՍՏՈՐԻԱԿԱՆ ԳՐԱԿԱՆՈՒԹՅԱՆ ԵՐԿՐԱՆԻՍ

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ԱՍԿՐԻԲՈՒԹՅԱՆ ԵՐԿՐԱՆԻՍ

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ԱՍԿՐԻԲՈՒԹՅԱՆ ԵՐԿՐԱՆԻՍ

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ԱՍԿՐԻԲՈՒԹՅԱՆ ԵՐԿՐԱՆԻՍ

Pütanya

1912 1912

ԲՅՏԱՆԻԱ

ԲԻԻԹԱՆԻԱ

ՕՐԱԹԵՐԹ

ԱՌԱՋԻՆ ՏՍՐԻ

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ԱՍԿՐԻԲՈՒԹՅԱՆ ԵՐԿՐԱՆԻՍ

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ԱՍԿՐԻԲՈՒԹՅԱՆ ԵՐԿՐԱՆԻՍ

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ԱՍԿՐԻԲՈՒԹՅԱՆ ԵՐԿՐԱՆԻՍ

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ԱՍԿՐԻԲՈՒԹՅԱՆ ԵՐԿՐԱՆԻՍ

Taşink

Ե. ՏԱՐԻ ՔԻՒ 1359

ԻՋՄԻՐ 16129 ԵՌԻՆՎԱՐ 1914

ՀԻՆԳՇԱԲԹԻ

صحف طاشينك
ارمنيجه يومي سياسي غزته
صاحب امتياز: هرايز مامورسيان - اردوير

"TACHINK"
JOURNAL ARMÉNIEN
QUOTIDIEN
SMYRNE

Director - Rédacteur en chef
H. MAMOURIAN

10 Փ Ա Ր Ա

ԴԱՇԻՆԲ

ՕՐԱԹԵՐԹ
ԱԶԳԱՅԻՆ ԵՒ ԲԱՂԱԲԱԿԱՆ

ԲԱԺԱՆՈՐԳԱԳՐՈՒԹԻՒՆ

ԻՋՄԻՐ	274	266	27
ԲՈԼՆԱԿ ԵՒ ԳՆԱԲԵ	98	40	20
ՍՐՑԱՍՆՆԵՐԱՆ	95	18	47

ՏԳՆԱՍՏՈՒՄՆԵՐԸ ձԵՂԱՊԵՐԵՐ ԵՒ ՎՃԻ ԽՈՒՅԻՐ

ԿՆՍՏԱՆՆԻ ԿՆՍՏԱՆՊՈԼԻՍՏԵՐ
Է. ՄԱՄՈՒՐԻԱՆ

10 Փ Ա Ր Ա

Verçin Lur

ԿՐԻՎԱ 14-27 ԵՌԻՆՎԱ 1915

Կ. ՊՈԼԻՍ, Բ. ՏԱՐԻ ՔԻՒ 331

سياسي و ادبي ارمنيجه يومي غزته
صاحب امتياز: حراچيا در رسيان
مدیر مؤلف: واحسان طوشبكيان
اداره: باب علي حاده سنده لامرر 72

ԵՐԵՎԱՆԻ ԱՐԱԹԵՐԹ

Հ. ՄԱՄՈՒՐԻԱՆ
ՏՐԵՒՄԱՆ ՎԵՐԿԻՆԼՈՒՐԻԱՆ
ՍՏՈՒՆՆԵՐԻ ԳՆԱԲԵՆ ԲՈՅԵՐԿՈՒՄԱՆ

Առցալ Պանթր Ալի Եռակտի 72.
ԳՐԱԲԱՆ ԱՐԱԿՍ

10 Փ Ա Ր Ա

ՀԵՐՁԻՆ ԼՈՒՐ

PANPER - VERTCHINE LOUR
Journal Arménien Quotidien
Politique et Financier.

ԱԶԱՏԱՄԱՐՏ

ՀԱՅ ԴՊՈՒՄ

ՀԱՅ ԴՊՈՒՄ

ՕՐԱԹԵՐ

ՀԻՆՆԵՐՈՐԸ ԶԵՐԻ

ՀԱՅ ԴՊՈՒՄ

ՄԵՐԱԴՐՈՒՆԵՐ, ՄՈՆԵ ՄԵՐԱԴՐՈՒՆԵՐ...

Մեր դրոշմը մեր հայրենիքի համար է...

Մեր հայրենիքը մեր սիրտն է...

Մեր հայրենիքը մեր սիրտն է...

ՄԵՐ ՀԱՅՐԵՆԻՔԻ ԿՈՆԿՐԵՏԸ

Մեր հայրենիքի կոնկրետը...

Մեր հայրենիքի կոնկրետը...

Մեր հայրենիքի կոնկրետը...

ՄԵՐ ՀԱՅՐԵՆԻՔԻ ԿՈՆԿՐԵՏԸ

Մեր հայրենիքի կոնկրետը...

Մեր հայրենիքի կոնկրետը...

Մեր հայրենիքի կոնկրետը...

ՄԵՐ ՀԱՅՐԵՆԻՔԻ ԿՈՆԿՐԵՏԸ

Մեր հայրենիքի կոնկրետը...

Մեր հայրենիքի կոնկրետը...

Մեր հայրենիքի կոնկրետը...

EK: V

ՄԱՐԿԱ

ՅԱՆՎԱՐ 19

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ ԿՐԹԱԿՆԵՐԻ ԿՈՄԻՏԵ

ՍՊԱՐԿԱԿ

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ ԿՐԹԱԿՆԵՐԻ ԿՈՄԻՏԵ

ՍՊԱՐԿԱԿ

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ ԿՐԹԱԿՆԵՐԻ ԿՈՄԻՏԵ

ՄԱՐԿԱ

ՀՈՂՈՎԵՐ ԿԿԵՍ ՕՐԻ ԹԵՐԻՐ

10 ՓՈՒՐԱ 10 ՓՈՒՐԱ

ՀԱՄԱՆԱԿ

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ ԿՐԹԱԿՆԵՐԻ ԿՈՄԻՏԵ

ՍՊԱՐԿԱԿ

ՄԱՐԿԱ

ՍՊԱՐԿԱԿ

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ ԿՐԹԱԿՆԵՐԻ ԿՈՄԻՏԵ

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ ԿՐԹԱԿՆԵՐԻ ԿՈՄԻՏԵ

ՄԱՐԿԱ

ՀՈՂՈՎԵՐ ԿԿԵՍ ՕՐԻ ԹԵՐԻՐ

10 ՓՈՒՐԱ 10 ՓՈՒՐԱ

ՀԱՄԱՆԱԿ

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ ԿՐԹԱԿՆԵՐԻ ԿՈՄԻՏԵ

ՍՊԱՐԿԱԿ

ՄԱՐԿԱ

ՍՊԱՐԿԱԿ

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ ԿՐԹԱԿՆԵՐԻ ԿՈՄԻՏԵ

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ ԿՐԹԱԿՆԵՐԻ ԿՈՄԻՏԵ

ՄԱՐԿԱ

ՀՈՂՈՎԵՐ ԿԿԵՍ ՕՐԻ ԹԵՐԻՐ

10 ՓՈՒՐԱ 10 ՓՈՒՐԱ

ՀԱՄԱՆԱԿ

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ ԿՐԹԱԿՆԵՐԻ ԿՈՄԻՏԵ

ՍՊԱՐԿԱԿ

Jamanak Gazetesinin Örnek Bir Sayısı
Jamanak, 19 Şubat (6 Şubat) 1910, s. 1.

Joğovurt Gazetesinin Örnek Bir Sayısı

Joğovurt, 11 Eylül 1919, s. 1.

EK: VII

Ե. ՏԱՐԻ ԹԻՒ 1351

ՀԱՄԱՐ 417 ԵՌԿԱՆԱՐ 1914

ՀԱՐԱՐ

«TACHINK»
JOURNAL ARMENIEN
0071118
H. MAKOUZIAN
10 ՓԱՐՍ

ԴԱՇԻՆԵՐ

ՕՐԻ Ա. Թ. Ե Ր Թ
ԱՋԳՍԵՆ ԵՒ ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ

ԲԱՅԱՆՈՒԿԱԿՈՒՅԻՆ

Table with 4 columns: ԲԱՅԱՆ, ԲԱՅԱՆ, ԲԱՅԱՆ, ԲԱՅԱՆ

Տնտեսական ձեռնարկ Ե. ՅԵ. ՍՏՐԻ

Ե. ՍՏՐԻ-ԻՆՏԵՐ

10 ՓԱՐՍ

Օրոնս Լուսարդուհուհու

Ազգային իրավունքի պայքարում հրապարակաբար մտադրված է...

Հանրային կարգը պահպանելու համար...

Լայ ցարդարական իրավունքի հարցում...

Լայ ցարդարական իրավունքի հարցում...

Մեզ պետք է համարենք...

Մի քանի անգամ կրկնվել են...

Լայ ցարդարական իրավունքի հարցում...

Լայ ցարդարական իրավունքի հարցում...

Լայ ցարդարական իրավունքի հարցում...

Մեզ պետք է համարենք...

Կայ ցարդարական իրավունքի հարցում...

Լայ ցարդարական իրավունքի հարցում...

Լայ ցարդարական իրավունքի հարցում...

Լայ ցարդարական իրավունքի հարցում...

Մեզ պետք է համարենք...

Կայ ցարդարական իրավունքի հարցում...

Լայ ցարդարական իրավունքի հարցում...

Լայ ցարդարական իրավունքի հարցում...

Լայ ցարդարական իրավունքի հարցում...

Մեզ պետք է համարենք...

ՀԱՅՍՏԱՆԻ ՄԵԶ

Մեր քաղաքում...

ԲՆԻ ԻՆՏԵՐ

Բնակչության...

Taşınk, 17 Ocak (4 Ocak) 1914, s. 1.

EK: VIII

Girit probleminin yaşanmaya devam ettiği 1910 yılında Osmanlı Ermeni basın organlarından Jamanak “Eleftherios Venizelos Girit Probleminin Mücadelecisi” başlığı altında Venizelos’un Yunanistan’da meclis üyesi olarak seçildiğini bildirmiştir.

“Eleftherios Venizelos Gredagan Hintirin Gırvadzağığı [Eleftherios Venizelos Girit Probleminin Mücadelecisi]”, *Jamanak*, 13 Eylül (31 Ağustos) 1910, s. 1.

EK: IX

Balkan Savaşları Sırasında Arupa Devletlerinin Umursamazlığını Sembolize Eden Bir Karikatür

“Yevropayi Kunı [Avrupa'nın Uykusu]”, *Azadamart*, 27 Ekim (14 Ekim) 1912, s. 1.

EK: X

Osmanlı Ermeni Basın Organlarından Araçamart Gazetesi'nde İtilaf Devletleri Solda ve İttifak Devletleri Sağda Çatışmalarını Anlatan Bir Görsel

Araçamart, 1 Aralık (18 Kasım) 1912, s. 1.

EK: XI

Joğovurt gazetesi İttifak Devletlerine tepki olarak yayımladığı görselde ABD Başkanı Wilson ve çevresinde Paris Barış Konferansı'na katılan diplomatların fotoğraflarına yer vermiştir. Gazete söz konusu görselde yer alan diplomatları “Alman Militarizminin Kalesinin Yıkıntılarının Üstüne Milletlerin Bağımsızlığını İnşa Edenler” şeklinde betimlemiştir. Wilson'ın altında Boğos Nubar Paşa yer alırken, aşağıdan solda doğru ikinci resim ise Venizelos'a aittir.

“Alman Militarizminin Kalesinin Yıkıntılarının Üstüne Milletlerin Bağımsızlığını İnşa Edenler”, *Joğovurt*, 19 Kasım (6 Kasım) 1918, s. 1.

EK: XII

Görselde Bağımsız ve Birleşik Ermenistan'ın Kurucuları Olan Boğos Nubar (Üstte), K. Noradunkyan (Solda), A. Çobanyan (Sağda), A. Aharonyan (Altta) Yer Almakta.

“Bağımsız ve Birleşik Ermenistan”, *Joğovurt*, 22 Aralık (9 Aralık) 1918, s. 1.

EK: XIII

Joğovurt gazetesinde, Paris Barış Konferansı Döneminde “Diplomatlar Kime Çalışıyor?” başlıklı bir karikatür

“Diplomatlar Kime Çalışıyor?”, *Joğovurt*, 22 Ağustos 1919, s. 1.

EK: XIV

Paris Barış Konferansı Döneminde, Paris'te Bulunan Ermeni Delegasyonu
Cakadamart, 3 Ocak 1919, s. 1.

EK: XV

“General Paraskeopoulos Makedonya’daki Yunan Ordusunun Genel Kurmay Başkanı”, *Joğovurt*, 29 Ağustos 1919, s. 1.

EK: XVI

Yunan Kralı Aleksandros'un Vefatına Dair Jamanak Gazetesinde Yer Alan Bir Görsel *Joğovurti Tsaynı* – *Jamanak*, 27 Ekim (14 Ekim) 1920, s. 1.